İMAM-I GAZALİ

devlet başkanlarına

نصيحة الملوك

TERCÜME:
OSMAN
ŞEKERCİ

sinan
YAYINEVİ

İMAM-I GAZALİ

DEVLET BAŞKANLARINA

«Nasihat-ül - Mülûk»

Tercüme, izahlar ve Dipotlar

OSMAN ŞEKERCİ

(Biga İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmeni.)

SİNAN YILDIZ

Beyaz Saray No: 10

Bayezid — İSTANBUL

Sinan Yayınları, Dini Eserler No: 7

Gazali serisi: 3

Kapak kompozisyonu: Lütfi ÇOLAK

Dizgi ve Baskı: Fatih Matbaası

Kasım 1969 - İstanbul.

بسم الله الرحمن الرحيم

KİTAP HAKKINDA UMUMİ BİLGİ:

Gazali'nin muasırı olan sultan Sencer'in din ve ilim hususundaki tutumunu kaynaklardan faydalanarak anlatmakta fayda vardır. Bu hususta «Darül-fünun ilâhiyat fakültesi mecmua» sında Merhum M. Şerafeddin faydalı bir makale neşretmiştir. Makalesini kısmen sadeleştirerek buraya alıyoruz:

İlim ve bilginlere hürmet ve muhabbette Abbasiler arasında Me'mun'u, Selçuklularda da altmış yıla yakın hükümdarlık tahtını işgal etmiş Sultan Sencer'i görmek kabildir. Mükemmel bir kütüphane meydana getiriyor [1], âlim ve bilgin olanları koruduğu gibi bizzat kendisi de hadis ilmi ile iştigal ediyor ve bu ilimde «Zehebi» nin «Muhaddis-ül-maşrık» diye nitelediği «Tac-ül-İslâm Ebu Sa'd-üs-Sem'ani» gibi büyük bir bilginin kendisinden hadis tahdis etmesi ve böyle bir şahsın üstadı olması gibi bir menzile varıyor. Ömrü boyunca isteyerek asla bir vakit namaz terketmemiş olduğu ve asrında ileri gelen mut-

1 Bk. Ömer b. Sehlân. «es-Senceriyyet-ü-fil-kâinat-ıl-unsuriyyeti» mukaddimesi. Fatih kü. 5426 nolu mecmua.

takilerden sayıldığı rivayet olunur[2] Teşvik ve himaye etmekte olduğu bilginler, zamanında çeşitli ilimlere dair eserler vücuda getiriyor ve bunları bir hürmet nişanesi olmak üzere koruyucuları Sultan Sencer namına ithaf ediyorlardı [3].

Halife ve Sultanlar arasında ilmi korumakla imtiyaz kazanmış olan Sultan Sencer kendi gibi ilim ve ma'rifet hamisi olan Halife Me'mun'dan şu fark ile ayrılıyordu: Me'mun sünnetin hadimi (yıkanı), Sencer ise hadimi (hizmetcisi) idi.

Sencer, dinde asla bir bidatı kabul etmemek, fikir, meslek ve mezhebinde daima selâbeti muhafaza etmek, mensup bulunduğu hanefî mezhebine ve özellikle mezheb sahibi İmam-ı A'zama karşı her zaman büyük bir hürmet beslemekle beraber, Me'munun aksine olarak fikir ve ictihatca muhalefette kalmış olmalarından dolayı diğer mezheb bilginlerine karşı hürmette kusur etmiyor bilakis bilgin olan herkese ilmî şahsiyetiyle mütenasip bir şekilde saygı gösteriyordu. Şafi'lerin ileri gelenlerden İmam-ı Gazali'nin İmam-ı A'zam Ebu Hanife'yi yerdiği ve eserlerinde ehl-i sünnet mezhebine aykırı bazı sözler bulunduğu kendisine haber verilince, Gazali'yi meşhed civarındaki ordugahına çağırır, Ona büyük bir hürmet göstererek yanına girdiği zaman ayağa kalkıp, kucaklar ve tahtına oturtur...

Gazali önceleri bazı sebeplerden dolayı bu davete

---

2 Habib-üs-Siyer 11/4, Bombay baskısı

3 O bilginlere ta'zim gösteriyor, ilmi ve ilim ehlini seviyordu. Bu sebepten O'nun adına her konuda kitap yazılmıştır. (et-Tedvin fi ahbar-ı kazvin, Lâleli kütübhanesi. No: 201)

icabet etmemiş ve mazeretini —adeti üzere öğüt yolunda yazılmış— aşağıdaki uzun mektupla Sencer'den afu dileyerek beyan etmiştir.

....

....

....

Gazali'nin Sencer'e gönderdiği mektup[4]:

Cenab-ı hak İslâm başbuğunu İslâm ülkesinde payıdar etsin, sonra O'na ahirette yeryüzü Sultanlığını hakir kılacak büyük bir mülk ve ahiret sultanlığı versin.

Dünya padişahlığı nihayet maşrik ile mağrib arasına malik olmaktan ibarettir ve insan oğlunun Ömür müddeti en çok yüz senedir.

Cenab-ı Hakkın ahirette bir insana vereceği sultanlığa nazaran bütün yeryüzü bir kerpiçtirki; bu bütün yeryüzünün vilâyetleri o kerpiçin tozu ve toprağıdır. Kerpiç ve kerpiç tozunun ne kıymeti olur?

Ezel ve ebed sultanlığı yanında yüz senelik ömrün ne önemi vardır ki; insan onunla şad ve mağrur olsun!.. Himmetini üstün tut ve Hak Tealâ'nın vereceği ebedi padişahlıktan başkasına kanaat etme.

Bu ebedî sultanlığa malik olmak, bütün cihan halkı için güç ise de Doğunun sultanı için güç değil, kolaydır. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki; «Bir günlük icray-ı adalet, altmış yıl ibadetten daha üstündür». Mademki Allah diğerlerinin altmış yılda kazanabileceğini senin bir günde kazanman için eline vasıta ve sebep vermiş

---

4 Fatih kütüphanesi 5426 nolu mecmua «izid Teala melik-i İslâm...» H

bundan daha üstün bir devlet ve muvaffakiyet olur» mu?

Dünyanın bulunduğu durum, nazarında değersizliğini göstermesi için şunu bil: Büyükler şöyle demişlerdi: «Eğer dünya baki olmayan bir altın testi, ahiret; baki bir toprak testi olsa, akıl bakî olan bu toprak testiyi seçer. Halbuki dünya baki değil, bakî olmayan bir toprak testi, ahiret ise hiç kırılmayan, ebediyyen baki kalan bir altın testidir. Binaenaleyh, artık dünyayı seçen kimse nasıl akıllılardan sayılır. Bu benzetmeyi iyi düşünün ve daima göz önünde bulundurun.

Bugün ise durum öyle bir hale gelmiş ki; bir saat adalet altmış yıl ibadetten daha üstündür. Tus halkına merhamet et. Çünkü onlar çok zulüm görmüşler mahsul elde edememişler, köylülerin ellerinde sırtlarına giydikleri deri gömlekten başka bir şey kalmamıştır. Bir avuç aç ve çıplak kadın çocukları ile yer altında açtıkları tandırda oturuyor. Bunların derilerinin soyulmasına rıza gösterme. Bunlardan bir şey istenilirse hepsi yurtlarını bırakıp kaçarlar ve dağlar arasında yok olurlar. İşte bu derilerinin soyulması demektir.

Bu çağırıcının halini bildireyim. Elli üç yıl yaşadım. Kırk yıl din ilimleri denizinde zamanımızda bulunan erbab-ı kemalin en yükseklerinin anlayış ölçüsünden dışarı gerçeklere eli yetişecek kadar dalgıçlık ettim. Yirmi yıl melikşahın saltanat günlerinde ömür sürdüm Gerek İsfahan ve gerekse Bağdat'ta ondan nice iltifatlar gördüm. Dinî ilimlerde yediyüz kitap yazmaya muvaffak oldum. Yani dünyanın her türlü saadetini gördüm, sonunda hepsini attım, bir müddet Beyt-i mukaddese komşuluk yaptım ve Allah'ın dostu İbrahim (A.S.) ın mübarek türbesinde «bundan sonra hiçbir sultanının yanına gitmiyeceğime,

terkedeceğime

hiçbir sultandan bir habbe kabul etmiyeceğime, taassub ve münazarayı ~~terketmiyeceğime~~ söz verdim. Oniki senedenberi bu ahdimde duruyorum, mü'minlerin emiri ve bütün sultanlar beni bu hususlarda mazur gördüler.

Şimdi ise, sizinle görüşmek için sizden bir emrin çıktığını duydum. Fermana imtisal zımnında Musa Rıza'nın mübarek türbelerine geldim; İbrahim (A.S.) ın kabrinde verdiğim sözü bozmamak için ordugaha gelmedim. Bu mübarek türbenin başında diyorum ki; ey Resulullah'ın torunu! Sen şefaatcı ol, ta ki Hak Teala islâm padişahını dünya hükümdarlığında kendi pederlerinden ileriye götürsün ve ahiret hükümdarlığında da Süleyman (A.S.) ın derecesine eriştirsin, Halilulllah'ın makamında edilen ahde hürmet etmesi için kendisine tevfikini ihsan eylesin, halktan gönlünü uzaklaştırıp Hak tealaya yüz tutmuş olan birinin kalbini perişan eylemesin.

Şu inançtayım ki; benim böyle hakkınızdaki güzel duam ile Hak Teala'nın dergâhına yüz tutmam, resmi ve faydasız olan kalıp ile gelmemden daha ziyade makbuldur.

Şayet bunun hilâfında bir ferman çıkarsa, fermana uymak gerektiğini bildiğim için fermana uyarım. Allah sizin değerli olan dil ve gönlünüze, kıyamette ondan utanmıyacağınız ve bugün İslâm'a zaiflik ve kırıklık getirmiyeceğiniz şeyi getirsin.

***

Bu mektup Sencer'in eline geçince, Gazalî hakkında beslemekte olduğu sevgi azalmış fakat mutlaka kendisini görmeğe azm etmişti, Gazali'nin aleyhtarları da ordugâhda toplanıp kendisiyle münazaraya hazırlanmışlar ve Sen-

cer'e «Gazalî, namuslu bir zattır ve namusu (ilmî namus) ancak bizimle açıktan açığa münazara ettiği zaman zahir olur» demişlerdir.

Sencer: «mademki; kendisi meşhed'de imiş, ordugahımız da Berruk-u-Kûs dedir. Az bir mesafeye gelmeyi ihtiyar etmesi güç değildir» diye duygusunu açıklar. Bu işaret üzerine Gazali ordugaha gelmeye mecbur kalır. Meşhed'den hareket ederek Sultanın yanına dahil olur, Sultan ayağa kalkar, imamı bağrına basıp tahta oturur.

Hücce-t-ül-İslâm kendisinde bir korku ve ürkeklik hisseder. Beraberinde bulunan az okumuş bir öğrencisine «K. Kerimden bir Ayet-i Kerime oku» der. O'da: «Allah kuluna yeter değilmi?» ayetini okumaya başlayınca Gazali «Evet...» der ve o hâl kendisinden yok olup aşağıdaki söze başladı.» [5]

Gazali'nin Sencer'le mülakatı:

Esir geyen, bağışlayan Allah'ın adiyle. Hamd Alemlerin Rabbı olan Allah'a mahsustur. Akibet mü'minler içindir. Düşmanlık yalnız zalimleredir. İslâm hükümdarı baki olsun, İslâm bilginleri İslâm melikleri yanına girdikleri zaman, dua, övgü, nasihat, ihtiva eden bir fasıl beyan etmeleri, onların adetidir.

Bence bu hususta evla olan dua, gece karanlıklarında yalnızca Allah'ü Tealaya gizli olarak münacaat etmektir. Çünkü halk arasında âlenî yapılan dualar riyadan uzak olamaz. Allah'ın yanında ise samimi olmayan böyle riya ile karışık dualar makbul ve müstecap değildir. Saniyen; bu mecliste, övgüde bulunmak da riyakâr-

5 Fatih kütüphanesi 5426 numaralı mecmua

lıktan uzak kalamaz. Çünkü güneşin yükseklik ve aydınlığına parmakla işaret edildiğinden övgüden uzaktır. Güzellik son dereceye erişince, sıtayişkârların pazarlığını kırar.

Övgüden gaye bir işi yükseltmektir. Halbuki bu meclisi kim ve nasıl yükseltebilir ki; cihanın en yükseği olan kimsenin, bu hazretin kölelerinden nail olmuş olduğu bir kaftandır.

Şimdi bu dört maddenin en mühimleri, nasihat ve ihtiyacı kaldırmaktır. Nasihat bir valiliktir ki; onun yazılışı Hz. Peygamberden alınır. O; «Ben size iki vaiz bıraktım; biri samit (susan) diğeri natık (konuşan) dır. Samit ölüm, natık ise Kur'andır» buyurmuşlardır.

Bak! susan bu öğütücü hal lisanı ile ne söyliyor. Natık olan diğeri, konuşan dil ile ne diyor?

Susan ölüm diyor ki: Ben bütün yaradılmışlar için pusuda beklemekteyim. Önden bir haber göndermeden ansızın pusudan çıkıveririm. Eğer benim herkes hakkında yapacağım muamelenin bir nümunesini görmek isterseniz hükümdarlar vefat etmiş olan hükümdarlara, ümera da geçen umera'ya baksın: Melikşah ve Alp Arslan toprak altında lisan-ı halleriyle seslenirler: Ey melik! Ey gözümüzün nuru! Sakın, sakın! Bizim hangi tarafa sevkedildiğimizi ve ne korkunç şeyler gördüğümüzü bilsen Asla bir gece, raiyyenden biri ac iken sen tok olarak uyumaz ve biri çıplak iken kendi isteğince elbise giyemezsin. —vasiyet esnasında şöyle der— Benden bir kelime kabul et! «Lailehe illel-lah» kelimesini daima dilinde tut. Yanında kimse bulunmadığı ve kendi başına kaldığın zaman asla bu zikirden uzak kalma. Zira, îma-

nın esası bununla istikrar kazanır. Haber de varit olmuşturki: «İman, suyu itaattan alır. Kökü adalet ve devamı, Hakkın zikriyle kâimdir».

Bütün bunları yapmakla, ahiret azabından.. kurtulsan da kıyamet sualinden kurtulamazsın. «Hepiniz çobansınız ve sürünüzden sorumlusunuz» [6]

— Bundan sonra dediki—: Ey melik! Allah'ın gerçek ni'metini yerine getir. Onun ni'meti: Dürüst iman ve itikat, güzel yüz, iyi ahlak ve iyi iştir. Bunlardan biri senin elinde diğer üçü ise ilâhî hediyedir. Mademki Allah senden bu ni'metin üçünü de esirgememiş [8] sen de bu dördüncüyü kendinden uzak tutma ki, bu her üç ni'metten sana ziyan gelmesin ve ni'mete karşı nankörlük etmiş olmıyasın.

Ayakta durmakta olan ey devletin emirleri! Şayet devletinizin mübarek ve daimî olmasını istiyorsanız ni'metin kadrini bilin, seadeti felâket ve bedbahtlıktan ayırabilmelisiniz.

Biliniz ki; sizin bu Horasan melikinden başka, -bü-

---

1 Hadisin devamı:... «Başkan çobandır, sürüsünden sorumludur. Kişi ailesinin çobanıdır, sürüsünden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malında çobandır sürüsünden mes'uldur» Ravi şöyle diyor: «Şöyle dediğini zannediyorum: Kişi babasının malında çobandır...» (Buhari-kitab-ül-vesaya)

8 Sencer'in güzel ve itikata, özellikle fiziki bir güzelliğe sahip olduğu burada anlaşıldığı gibi, aynı zamanda burada Gazalî'nin ahlâk hakkındaki nazariyesinin esası da kendini gösteriyor. Gerçekte Sencer, güzel yüzlü ve simasında merhamet izleri açık olan bir kimse idi (bk: Hafız Ebru mecmuası İbrahim Paşa küb. 919)

tün- yer ve gökler mülkü olan diğer bir melikiniz var. Yarın kıyamette her kesi siyaset meydanına çekecek ve size diyecek ki: «Benim gerçek ni'metimi nasıl yerine getirdiniz»

«Kulub-ül-meliki Hazainullah = hükümdarların gönülleri Allah'ın hazinleridir. Şefkat, azap, ve cezaya dair yeryüzünde her ne meydana gelirse, hükümdarların gönülleri vasıtasiyledir. kendi hazinelerimi size ısmarladım. Sizin dilinizi onların kilidi yaptım. Korudunuz mu yoksa emanete hiyanette mi bulundunuz?»

Hazineye hiyanette bulunan: Bir mazlumun halini hükümdardan setredendir. (Örten)

Şimdi ihtiyacı arzetmeye geldim: İhtiyacım, umumi ve hususi olmak üzere ikidir: Umumi olanı şudur ki: Tus halkı zülümden yanmış, yok olmuş, soğuk ve susuzluktan dolayı bütün ürünleri mahvolmuştur. Onlara acı ki; Allah da sana acısın. Açlık dert ve belâsiyle mü'minlerin boyunları ve belleri kırıldı. Eğer senin atlarının gerdanları, altından olan süsten dolayı aşağı sarkmamış olursa ne zararı var!

Hususî ihtiyaca gelince: Ben on iki yıldanberi bir köşeye çekilmiş ve halktan yüz çevirmiştim. Sonra fahr'ül-melik (R.A.) Nişabur medresesi müderrisliğini kabul etmem için israr etmiş ve ben buna: Zaman benim sözlerime mütehammil değildir. Bu zamanda hak bir söz söyliyenin kapısı önünde aleyhine ayağına kalkarlar» demiştim. Bugün ise iş öyle bir raddeye gelmiş ki: işitmiş olduğum sözleri rüyada görmüş olsaydım karışık rüyalar derdim.

Akli ilimlerle ilgili şeylerde şayet birinin i'tirazı varsa, hayret edilecek bir şey değildir. Çünkü benim söz-

lerimde herkesin anlayamıyacağı gizli manalar çoktur. Bununla beraber ben, kime karşı olursa olsun söylemiş olduğum herhangibir sözümü açıklamaya ve isbata muktedirim. Açıklama ve isbatımla meseleyi tashih eder ve üstesinden gelirim. Bu kolaydır. Fakat «İmam-ı Ebu Hanife'yi kötülemişim» diye sözler söyliyorlarmış; işte buna asla tahammül edemem. Kendisinden başka bir ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki; ben Ebu Hanife'nin Ümmet-i Muhammed (A.S) arasında fıkhın gerçeklerinde ve manalarında yegane bir dalgıç olduğu inancındayım. Kim bu inanca aykırı ağzımdan veya kalemimden bir rivayette bulunursa yalancıdır.

Hacetim şudur ki: Beni Nişabur, Tus ve diğer bütün şehirlerde tedristen affedin, selâmet zaviyesinde kalayım. Bu zaman benim sözlerime mütehammil değil vesselam.

***

Hüccet-ül-İslâm döndükten sonra, ifade ve takrirlerini yazıp, «Nasihat-ül-mülûk» ismiyle pek güzel bir kitap haline getirerek Sencer'e takdim ve ithaf etti.

«Nasihat-ül-mülûk» un farsca aslı elde olmayıp «et-Tıb-ül-Mesbuk fi nasihat-ül-mülûk» diye Arapça'ya nakl, terceme ve defaatla basılmış, olan terceme nüshaları bilinmektedir. Bunun gerek basma ve gerek yazma bütün nüshalarında eserin aslının muhammed b. Melik şah'a hitaben yazılmış olduğu görülmektedir. Yalnız Es'ad Efendi kütüphanesinin 2921 numaralı diğer bir zat tarafından yapılmış Arapça tercemesinin başında İmam-ı Gazali'nin bu eserini Muhammed b. Melikşah'a değil, —burada olduğu gibi— Sencer'e yazmış olduğu görülür. Sencere ithaf edildiğine dair hiç bir yerde görülmeyen

malumat, bu bilinmeyen tercüme nüshanın dibacesinde aşağıdaki şekilde görülüyor.

«Bundan sonra... Sencer Muharremin Onuncu günü Şeyh-ül-islâm» Hüccet-ül-Enam Muhammed b. Muhammed el- Gazali hazretlerine gönderdiği bir memur ile; «Zaten konuşma arzusundan kalbim bir'an uzak kalmadığından ve mübarek yüzünüzü görmeğe iştiyakım, yegane tercihim olduğundan, hazretin kereminden, sohbetinin şerefiyle beni şereflendirmesini ve bu saattaki taatta bana iştirak etmesini dilerim» ricasında bulunur. Bunun karşısında Gazali:

«Matlubun, talib tarafına davet edilmesi münasip değil ve iştiyak da'vasına aykırıdır» diye haber gönderir. Bu haberi alan Sencer hizmetci ve etrafiyle derhal hareket eder. Şeyhin hizmetine kavuşur, o gün geceye kadar O'nunla sohbet eder, taat ve ibadette O'na iştirak eder. Döneceği zaman, «Ölünceye kadar mucibince amel etmek üzere bana nasihat et» diye şeyhe söyler Gazali ise:

«Şimdi binip evinize gidiniz. İnşaallah mucibince amel ederseniz dünya ve ahirette size menfaat verecek öğütlerimiz tarafınıza vasıl olur» der ve arkasından bu va'zları ve öğütleri gönderir.

....

....

....

Yalnız burada dikkati çeken bir nokta varsa o da Gazali'nin «nasihat-ül-mülûk» u yazması için gösterilmiş olan sebebin başkalığıdır. Vakaları ayırarak burada olduğu gibi, Muharremin Onuncu günü vaki' olan mülâkatlarını müteakip Sencer'in isteğiyle «Nasihat-ül-mü-

lûk»u yazmış ve bizim bildirdiğimiz ordugâhtaki mülâkatlarından sonra da yine Sencer'in emriyle İmam-ı A'zam hakkındaki fikirlerini açıklamağa mecbur olmuş olduğunuzu kabul edebilmekle beraber, me'hazımız olan mecmuaya itimat lâzım gelirse ordugâhtaki mülâkattan sonra aynı zamanda hem imam-ı A'zam hakkındaki i'tiraflarını ve hem de «nasihat-ül-mülûk» isimli eserini yazmış ve Sencer'e göndermiş olduğu neticesine varabiliriz[9].

19 Eylül 968
İst. Üni. Kütüphanesi

9 Bak. «Şeyh Ali b. Dost-ı Huda b. Hoca b. el-Hac Kamorî er-Rufai el-Ankerî, fatih kütüp. 5426 nolu mecmua» dan Darûl-fünun İlâhiyat fakültesi mecmuası yıl. I. s. I. Teşrin-i Sani 1925 S. 38-53.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK MEKTUP

Şunu biliniz ki ey Başkan Allah size bir çok nimetler ve askeri bir güç vermiştir. Size yaraşan, bunlara karşı şükretmek ve Allah'ın dinini yaymaktır. Allah'ın ni-metine şükretmeyen O'nun isimlerini yüceltmez. Bu ni'metleri takdir etmediğinden dolayı kıyamet gününde rüsvay olur.

Her ni'met ölüm anında elden çıkar, bu yüzden akıllı kimselerin yanında onun bir değeri ve düşünenlerin yanında onun bir tehlikesi yoktur. Çünkü insan ne kadar da yaşasa ömrünün süresi bitince uzun yaşamanın bir faydasını görmez. Hz. Nuh bin sene yaşadı. Bu kadar yaşamasına rağmen sanki yaşamamıştı.

Kadr-ü Kıymeti olan ve insanda devamlı olarak kalan bir ni'met var ki; o da ebedi seâdetin ve ebedî ni'metin bedri olan İMANDIR Allah O'nun kadrini yüceltti ve bu ni'meti size verdi. Kökü en derin noktaya, ve dalları en yüksek semaya varıncaya kadar ona su vermenizi emretti. «Allah'ın hoş bir sözü, kökü sağlam, dalları göğe doğru olan — Rabbi'nin izniyle her zaman meyve veren — hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl verdiğini görmüyormusun?» *

İman ağacının kökü sabit olmaz ve dalları uzamaz-

---

* Açıklama ve izahlar için kitabın son kısmına ilâve edilen «açıklamalar ve izahlar» bölümüne bakınız. (ş.)

sa ölüm rüzgârının ve yok edici fırtınanın onun üstünde eseceğinden korkulur. Son nefeste böyle bir iman kökünden kopar. Allah korusun kul imansız kalır ve Rabbi'ne imansız mülâki olur.

Şunu biliniz ki Başkan, bu ağacın on kökü ve on tane de dalı vardır. Kökü: kalble iman, dalı erkâniyle ameldir. Şayet bu davetci yüksek meclisinize kabul edilirse —başkanın bu ağacın terbiyesiyle meşgul olması için— bu on kök ve on dalı açıklayabilir. Başkan; haftanın bir gününü Rabbine kulluk ve ahiretini hazırlamak için ayırmalıdır. Ayıracağı gün de Cuma'dır. Çünkü Cuma mü'minlerin bayramıdır. Cuma gününde öyle bir saat var ki; o saatta bir şey isteyen kimsenin Allah ihtiyacını giderir ve duasını kabul eder. Bu yapacağınız işi şuna benzetebiliriz: Sizin, karı-kocalı haftada birgün işlerinizle meşgul olacak bir hizmetciniz olsa, onlar hizmet günüde hizmetinizde bulunmasalar, bunların yanınızdaki durumu nasıl olur? Kul onu (hizmetciyi) yaratmış değil, halbuki siz Allah'ın mahlukusunuz. Ey Başkan! Gerçekte siz O'nun kulusunuz. Siz hizmetcinizin bu yaptığına razı olmuyorsunuz. Öyle ise Cuma gecesi oruca niyetleniniz, perşembe gününü de buna eklerseniz daha iyi olur. Cuma günü erken kalkınız ve uygun bir elbise giyiniz. Sabah namazını cemaatla kılınız, güneş doğuncaya kadar konuşmayınız, yüzünüzü kıbleden çevirmeyiniz, elinize tesbihi alınız ve bin defa «Lailahe illellah Muhammedür-Resulullah» deyiniz. Güneş doğduktan sonra takdim edilen öğütleri okumalarını emrediniz. Hafızanızda kalması için her Cuma bunu okusunlar. Okuyucu okumayı bırakınca dört rek'at namaz kılınız ve kuşluk vaktine kadar tesbih çekiniz. Bu namazın sevabı bilhassa Cuma

günü çoktur. Şayet makamınızda bulunuyorsanız yahut yalnızsanız Hr. Peygamber'e devamlı olarak salevat getiriniz yardım yapabiliyorsanız yapınız. Hz. Allah'ın, haftanın diğer günlerini size vermesi ve günahlarınızı afvetmesi için bir gününüzü O'na veriniz.

Birinci Esas

İMANIN TEMELİ OLAN İTİKAT

Biliniz ki; siz yaratıksınız, sizin bir yaradanınız var. O bütün alem ve alemdeki olan şeylerin yaratıcısıdır, tektir, ortağı ve dengi yoktur. Varlığı ezeli (başlangıçsız) ve ebedi (sonsuz) dir. Ezelde ve ebedde varlığı zaruridir. Varlığı —diğer varlıklar gibi— sonradan değildir O bizatihi mevcuttur, her şey O'na muhtaçtır, fakat O'nun hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. Varlığı kendisiyledir, her şeyin varlığı da O'nunladır.

İkinci Esas

ALLAH'I TENZİH ETME:

Allah'ın suret ve kalıbı yoktur. O bir yere inmez ve bir kalıba hülul etmez. «Keyfiyet» (nitelik,) «kemiyet» (nicelik) «niçin» ve «ne'den» münezzehtir. O bir şeye ve hiç bir şey de O'na benzemez. Vehim ve hayal, nicelik ve şekil bakımından hatıra gelen her şeyden uzaktır. Çünkü bu gibi sıfatlar yaratılmış olan şeylere aittir. Allah ise

her şeyin yaratıcısı olduğundan, bunlarla sıfatlanamaz Hz. Allah herhangi bir yerin ne içinde ve ne de üstünde değildir. Çünkü mekân Hz. Allah'ı kuşatamaz. Alemdeki her şey arşının [3], arş ise kudretinin ve zaptının altındadır. Arşı yaratmadan önce de mekândan münezzehti. Arş, O'nun hamili (taşıyıcısı) değildir. Bilâkis arşı ve hamulesini O'nun lütuf ve kudreti taşıyor. Allah arşın yaratılmasından önce ve sonra da mekândan beridir. O ezelde kendinde bulunan sıfatla müttasıftır. Sıfatının değişmesine ve dönüşmesine bir yol yoktur. O, yaratıkların sıfatlarından münezzeh ve uzaktır. O, dünyada biliniyor — dünyada benzeri ve dengi olmadığını bldiğimiz gibi, ahirette de görülecektir. Bu görme dünyadaki görmeye benzemez. Zaten hiç bir şey O'nun mülkü vardır.

Üçüncü Esas

KUDRET

Allah herşeye kadirdir, kudreti sonsuzdur, acz ve noksanlıkdan beridir. Dilediğini yapar, dilemediğini yapmaz. Gökler, kürsi [4] ve arş kabzesinde, kudretinde, kahrının zaptının ve dilemesinin altındadır. O mülkün sahibidir. ve ancak O'nun mülkü vardır.

Dördüncü Esas

İLİM

Bütün ma'lumu bilendir. Yerin altından tutun da en yüksek yerlere kadar olan her şeyi ilmi kuşatmıştır. Çün-

kü eşya O'nun ilmiyle zahir olur ve kudretiyle yayılır. Çöllerdeki kum taneciklerinin sayısını, yağmurların katrelerini, ağaçların yapraklarını ve insan içinde geçen düşünceleri bilendir [5]. Hava ve rüzgarın zerreleri, gökteki yıldızların sayısı gibi şeyler O'nun ilminde zahirdir.

Beşinci Esas

İRADE

Alemdeki herşey O'nun dilemesiyledir. Az-çok, küçük-büyük, iyi-kötü, faydalı-zararlı, ziyade-noksan, rahat-zorluk ve hastalık-sıhhat gibi her şey ancak O'nun hikmeti, tedbiri, dilemesi ve takdiriyledir. İnsanlar. Cinler, melekler ve şeytanlar bu alemdeki bir zerreyi harekete getirmek yahut durdurmak, veya bir şey eksiltmek yahutta birşey ilâve etmek için bir araya gelseler O'nun iradesi, gücü ve kudreti olmaksızın birşey yapamazlar.

Altıncı Esas

İŞİTME VE GÖRMESİ

Bütün malumatı bildiği gibi bütün mesmu'u (işitilmiş) işitici ve görülecek yeri (mer'a) görendir. İşitmesi hususunda uzak-yakın aynıdır, aydınlık-karanlık görmesinde birdir. O karanlık gecede karıncanın ayağını görür [6]. O'na hiçbirşey gizli değil yer tabakalarının altındaki kurdun sesini işitmek O'na uzak gelmez. O'nun duyması kulakla görmesi gözle değildir. Aynı şekilde O'nun

ilmi düşüncenin neticesinde çıkmaz. Fi'li aletsiz ve hazırlıksız meydana gelir. Bir şeye «ol» der, o da hemen oluverir.

Yedinci Esas

KELÂM

O'nun emri bütün yaratıklar üzerine vaciptir. va'd ve va'id * bakımından her ne haber vermişse haktır. Emri, O'nun kelâmıdır. Alim (bilen) sem'ı (işiten) basir (gören) olduğu gibi mütekellim (söz söyliyen) dir de. Kelâmı (sözü) mahluk olmadığı gibi ağız - dişlerle de değildir. Kur'an, İncil Tevrat, Zebur ve bunların dışında kalan indirilmiş kitapların hepsi O'nun kelâmıdır. Kelâmı kendi sıfatından olup, bütün sıfatları da kadim (başlangıçsız) dir. İnsandaki söz, harf ve sesledir. Allah'ın kelâmı harf ve sesten beridir.

Sekizinci Esas

EF'AL

Alemdeki her şey O'nun mahlukudur. Kendisiyle beraber bir ortak ve yaratan yoktur. O tek yaratan'dır. Yorgunluk, fakirlik, hastalık, acizlik ve cehalet gibi durumlarla da karşılaşılsa yine bunlar O'nun adlindendir.

---

* Kötülükten alıkoymak için azabı bildirmek ve tehdit etmek (ş)

O'nun ef'alinde zulüm olamaz. Çünkü zalim, başkasının mülkünde tasarruf edendir. Halbuki Allah yalnız kendi mülkünde tasarruf ediyor. O'nunla beraber bir malik yoktur. Olmuş ve olacak olan her şeyin yapıcısıdır. Benzeri ve ortağı olmayan melik (hükümdar) dir. Allah'ı ef'ali için hiç kimsenin «olmadı» «nasıl» şeklinde bir itiraz hakkı yoktur. Bütün ef'alinde ve hükmünde mutlak hakimdir. Hiç kimse için O'nun yaptığına, rızasına ve kazasına bakmaktan ve teslim olmaktan başka bir çare yoktur.

Dokuzuncu Esas

AHİRETİ ÖVME

Allah alemi iki şeyden yaratmıştır: Cesed ve Ruh Ruh bu alemde kaldığı sürece bir azık olması için cesedi ona bir menzil yaptı. Cesette kalacağı ölçülü bir süresi vardır. Bu sürenin sonu ziyade ve noksan olmaz. İşte bu ruhun ecelidir. Ecel geldiği zaman ruh ile ceset birbirlerinden ayrılırlar. Ölü kabrine konulunca iki büyük melek olan münker ve nekir[7] sorularını cevaplandırması için ruh cesede dönderilir. Rabbını ve peygamberini sorarlar. Kekeler ve cevap veremezse azaplandırırlar, kabrini yılan ve akreplerle doldururlar. Kıyamet gününde ruh cesede tekrar dönderilir, defter açılır, işi Allah'a arzedilir. Her insan defterine bakar, işini ve yaptıklarını görür. İtaat ve isyanının ölçüsünü bilir. Yaptıkları «amel mizanında» ölçülür. Sonra sırattan geçmesine müsaade edilir. Bu dünyada doğru yolda bulunanlar orada sırattan geçebilirler. İstirahat etmelerine izin verilir. Şayet iyi bir gidişi, ve faaliyeti yok-

sa, Mevlasına asi ve arzusuna uymuşsa O sırat üzerinde yol bulamaz, neticede cehenneme girer.

Hepsi sıratta durdurulurlar. İşlerinden sorulurlar. Doğru insanlar doğruluklarından sorulur. Münafıklar ve müraî'ler imtihan edilirler. İnsanlardan bir grubu hesapsız cennete girerler. Bir grubu yumuşaklık ve müsamaha ile, bir grubu münakaşa ve zorlukla beraber hesaba çekilirler. Sonra kâfirler kurtuluş bulmayacak şekilde cehenneme sevkedilirler.

Allaha itaat eden müslümanlar cennete girerler. Asîlere ise cehenneme girmeleri emrolunur. Peygamberler'in, bilginlerin, büyük salihlerin şefaatına nail olanlar, affedilirler, şefaatçısı olmayanlar günahlarına göre cezalandırılırlar. İmanları sağlam ise cezalarını çektikten sonra cennete girerler.

Onuncu Esas

HAZRETİ PEYGAMBERİ ANMA HAKKINDA

Allah böyle bir ölçüyü ortaya koyup insanın fiillerini, ahvalini, kazancını ve işlerini bu noktaya göre takdir edince şekavetine ve saadetine sebep nedir?. İnsan kendinden meydana gelen bu durumu takdir edemez. Allah fazlının ve rahmetinin hikmetiyle melekleri yaratmıştır. Onları seçkin kişilere göndermiştir. Ve onlara sonsuz bir seadeti bildirmiştir. Bunlar da peygamberlerdir. Allah onları insanlar üzerinde bir şahidi olsun diye ve insanlara saadet ve şekavet yollarını açıklaması için göndermiştir. Bizim peygamberimiz olan Hz. Muhammed son peygamber olarak gönderilmiş, müjdeleyici ve kor-

kutucu kılınmış ve nübüvveti kemal derecesine vardırılmıştır. İlâve edilecek bir saha bırakmamıştır. Bu sebepten O'na Hatem-ül-Enbiya (Peygamber'lerin sonucu) denilir. Ondan sonra nebi yoktur. İnsanlara ve cinlere O'na itaat etmelerini ve uymalarını emretmiş ve O'nu bütün peygamberlerin efendisi yapmıştır.

İMAN AĞACININ DALLARINI BİLDİRME:

Ey Başkan! Şunu biliniz ki:

İnsan kalbinde marifet ve inanç yönünden olan her şey îmanın esasıdır. İnsanın yedi organında itaat ve adalet yönünden carî olan her şey îmanın dalıdır. Dal soluk olursa bu kökün za'fına delâlet eder. Böyle bir dal ağacın ölümü esnasında görülmez.

Beden işin kalp imanın ünvanıdır. İmanın dalları olan işler şunlardır: Haramdan sakınma ve farzları yerine getirmektir. Bunlar da iki kısımdır: Birincisi: Allah ile sizin aranızdadır: Oruç, namaz, hac, zekât, içki içmemek ve haramdan sakınmak gibi. İkincisi: Sizinle insanlar arasındaki olan durumdur: Halka adalet, zülümden çekinmek gibi. Allah ile sizin aranızda yapmak mecburiyetinde olduğunuz asıl şey: O'nun emrine itaat etmen, vatandaşın hakkına razı olması için gerekirse zecri tedbirlerle onu kötü yollardan alıkoymandır. Sizinle insanlar arasındaki münasebette uyacağınız şey: Başkan sizden başkası olsaydı, bu başkanın size nasıl müamele yapmasını uygun görüyorsanız, sizin de halka öylece muamele etmenizdir.

Şunu biliniz ki; sizinle Allah arasındaki olan şeyler hususunda Allah'ın affı yakındır. O bağışlayan ve mer-

hametli olan Bir'idir. Fakat halka yapılan zülumle ilgili durumlarda, o kıyamete kadar sizden bu zulmün bedelini kaldırmaz. Zülmün tehlikesi büyüktür, Halkına adil davranan başkan hariç, hiç bir başkan O'nun tehlikesinden kurtulamaz. Bunun içinde adaletin nasıl yerine getirileceğini bu sebebten kıyamet gününde size nasıl insaf edileceğini bilmelisiniz. Adaletin ve insafın esasları ondur:

Birincisi:

Lider olan kimsenin üzerine en başta gerekli olan bu rütbe ve mevkie lâyık olup olmadığını ve bu büyük işin sevap ve günahının da ona göre olacağını hatırından çıkarmamasıdır. Çünkü liderlik büyük bir ni'mettir ve bu nimet üzerine başka ni'metlerden hiç biri tercih olunamaz. Bu görevi hakkiyle deruhte eden sonsuz bir seadete kavuşur. Böyle yapmıyan ve üstelik zorbalık ve zulümle emaneti kirleten en büyük bedbahtlığa uğrar. Liderlik mertebesinin yüceliği ve tehlikesinin büyüklüğü hakkında Hz. peygamber (S.A.S.) in: «Liderin bir günlük adil davranışı yetmiş yıllık ibâdetten daha üstündür» hadisi ortaya koymaktadır.

İbni Abbas (R.A.)'ın [8] anlattığına göre: «Hz. peygamber bazan Beytullah'a gelir ve orada şöyle konuşurdu: «Arapların ileri gelenleri! Halkınıza üç şeyle muamelede bulununuz.

a) Şayet biri size gelir ve «durumuma acıyınız» derse siz ona merhamet ediniz.

b) Hüküm verdiğiniz zaman adîl olunuz.

c) Söylediklerinizi bizzat yapınız.

Allah ve meleklerin lâneti bu üç esasla muamelede bulunmıyan kimseler üzerinedir. Böyle birinin yap-

tığı farz, nafile ve ne kadar ibadeti varsa hepsi Allah yanında makbul olmayıp reddedilmiştir.

Hz. Peygamber «Kıyamet gününde hiçbir gölge ve sığınağın kalmadığı zamanda yalnız şu 6 kişi gölgelenir: buyurmuşdur:

I — Halkına adîl davranan başkan

II — Rabbine ibadette neş'e bulan genç

III — Kendisi pazarda olmasına rağmen kalbi camide olan adam.

IV — Allah için dost olmuş iki kişi

V — Tenhada Allah'ı anıp göz yaşı döken adam.

VI — Bir adam ki; güzelbir kadın O'nu davet etmesine ve O'nun nefsinde ona karşı bir istek duymasına rağmen «Ben Allah'tan korkarım» diyerek reddeden kimse.

VII — Sağ elinin verdiğini sol eli duymıyan —yani yardımı çok gizli yapan— kimse»

«İnsanların Allah'a en sevgili ve O'na en yakın olanı adîl başkan, Allah'a en sevimsiz ve O'na en uzak olanı zalim başkandır.»

«Nefsimin yed-i kudretinde bulunduğu Allah'a yemin ederim ki; Allah amel bakımından adîl başkanı, bütün halkın ameline denk olarak semaya yükseltecektir. Onun kıldığı her namaz yetmiş bin namaza muadildir.» buyuruyor.

Durum böyle olunca, başkanlık gibi bir ni'met kula verilmemiştir. O'nun ömrünün bir saatını diğer birinin bütün ömrüne denk kılıyor. Bu ni'metin kadrini bilmeyen, zalimce ve arasına göre hareket eden lideri, Allah'ın, onu düşmanlarının safları arasına koymaktan korkulur.

Hz. Peygamber «Kıyamet gününde Allah şu üç kimsenin yüzüne bakmaz» buyuruyor:

I — Yalancı başkan
II — İhtiyar Zani
III — Kibirli fakir.»

«Allah'ın kullarının işlerini görmek için başkan yaptığı kul, hizmeti bir tarafa atar, onlara karşı müşfik olmaz ve onlara öğüt vermezse Allah ona cenneti haram kılar.»

«Müslümanların işlerini yürütmek için başkan olan kimse, evini koruduğu gibi onları da korumazsa cehennemde yerini hazırlasın.»

«İki adam benim Şefaatımdan mahrum kalır: Zalim başkan ve dinin dışında kalan şeyleri dine sokan kimse.»

«Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrıyacak olan zalim başkandır»

«Hz. Allah dünyada beş kimseye kızmıştır ki; bunların kurtuluşları yine Hz. Allah'a bağlıdır:

I — Halk kendisine itaat etmesine rağmen, yine de zulüm eden başkan.

II — Kitle içinde ileri gelenlerle zayıf kimseleri bir tutmayan başkan.

III — Çocuklarını ve ailesini Allah'a itaat etmeye davet etmeyen ve bunlara din işlerini öğretmeyen kimse.

IV — İşçinin ücretini vermiyen işveren

V — Haksız yere hanımına zulmeden kimse.

Hikâye:

Hz. Ömer bir cenazeyi teşyi ederken, biri de gelir. Namazda bulunur. Definden sonra kabrin üzerine elini koyup şöyle der: «Rabbim! eğer sen bu kabirdekine azap edersen, bu senin hakkındır. Zira sana isyan etti.

Şayet bağışlarsan senin rahmetine muhtaçtır.» devamla: «Ey ölü! Eğer başkan yahut halkın durumunu kontrol eden, yahut kâtip yahut başkanın uydularından veya tahsildar değilsen ebedi saadete kavuşursun» dedikten sonra gözden kaybolur. Hz. Ömer (R.A.) bu şahsın bulunmasını ister, fakat bir türlü bulamazlar. O zaman Hz. Ömer «Bu Hızır'dır [9]. Bizi ikaz için gelmiştir» der.

Hz. Peygamber (S.A.V.) Öşür [10] işlerine memur edilen kimse elleri boynuna bağlı olarak kıyamet gününde getirilir. Şayet işleri dürüst ise çözülür, icraatı kötü ise tekrar bağlanır» buyuruyor.

Hz. Ali (R.A.) «yerdeki kadı (hakim) yukarıda bulunan kadı (Allah) ile karşılaştığında vay haline! Yalnız adîl olan, arzusuna göre hükmetmeyen, yakınlarının tarafını tutmayan, tamahkârlık ve korkudan dolayı hükmünü değiştirmeyen, Allah'ın kitabını aynası yapan, gözünü O'na diken ve içindekilere göre hükmeden kimse bunun dışındadır» demiştir.

Hz. Peygamber (S.A.V.): «Başkanları kıyamet gününde getirirler ve Hz. Allah onlara sorar:

— Siz benim halkımın yerdeki çobanlarıydınız.
Birine şöyle söyler:

— Emrettiğim had'den [11] yukarı niçin vurdun.

— Rabbim! Onlar sana isyan ve muhalefet ettiler.

— Kızgınlığının, kızgınlığımı geçmesi gerekmez.
Sonra bir diğerine:

— Neden kullarıma emrettiğimden daha aşağı ceza verdin?

— Allahım! Onlara merhamet ettim.

— Sen nasıl benden fazla merhametli olursun öyle

ise artırdığınızı ve azalttığınızı alınız.. Haydi Cehenneme» buyurmuştur.

Hz. Huzeyfe, «Başkan ister sağlam biri olsun isterse olmasın hiçbirini övmem. Çünkü peygamber şunu söylerken işitmiştim: «Adil ve zalim başkanları getirip sırat üzerinde durdururlar. Allah sırata: Hükümde zulüm yapan, kazaî işlerde rüşvet olan ve hasımlardan birinin ifadesine hiç kulak vermeyen idarecileri ateşe atmasını emreder» demiştir.

Davud[13] (A.S.) hakkında şu anlatılmıştır:

Bir gece hiç kimsenin tanımadığı bir şekle bürünerek dışarı çıkar. Karşılaştığı herkesten Davut'un icraatını sorar. Cebrail bir insan şeklinde O'na gelir. Davut (A.S.) ta ondan kendi tutumunu sorar. O da :

«Evet Davud, Beyt-ül maldan yer» yorgunluk ve zorluk çekmeden yiyip içer» der. Hz. Davud kaderli ve ağlıyarak evine döner. «Rabbim! Yorularak ve bedenim eziyet çekerek meydana getirdiğim şeyden yeme sanatını bana öğret» diye yalvarır. Allah ta O'na terzilik ilmini öğretir.

Hz. Ömer (R.A.) gece her tarafı dolaşır ve kontrol eder ve şöyle dermiş: «Sokakta bırakılmış bulunan bir keçinin benden sorulacağından korkarım».

Ey Başkan! Hz Ömer'in icraat ve adaletine bakınız. Hiç kimsenin takvasına ve selabetine yetişemiyeceği adam nasıl düşünüyor ve nasıl kıyamet gününden korkuyor. Siz ise halkın durumundan habersiz ve idarecilerinizden gafil olarak yerinizde oturuyorsunuz. Abdullah b. Ömer ve ailesinden bir kısmı şöyle anlatırlar:

«Biz Ömer'i rüyada görmek için dua ederdik. Neticede oniki yıl sonra ancak görebildik. Sanki yeni yıkan-

mış ve kaftanına bürünmüş gibiydi. Ben «Müminlerin Başkanı! Rabbin yaptığın iyilikleri nasıl buldu, mükâfaat verdi mi?» diye sordum. O da :

«Abdullah! Sizden ayrılalı kaç yıl oldu?»

«Oniki yıldır»

«Ayrıldığımdan beri hesap veriyorum. Helâk olacağımdan korktum. Fakat Allah bağışlıyan ve acıyandır.»

Yiğit insan! Bu Ömer'in durumudur. O'nun bu başkanlıktan mal olarak bıraktığı, bir inciden başka bir şey değildi.

Hikâye:

Rum Meliki Kayser[15], Hz. Ömer'e durumunu tetkik etmesi ve faaliyetlerini görmesi için bir elçi gönderir. Elçi Medine'ye varınca, halka :

«Melikiniz neredFor dedir» diye sorar. Halk:

«Bizim Melikimiz[15] yok, emirimiz[16] var. Fakat şimdi Medine'nin dışına çıktı» derler.

Elçi tarif edilen yere gider, Bir de görür ki Hz. Ömer güneşli bir toprak üstünde, ridasını (kaftanını) başının altına koymuş yanaklarından terler aktığı halde uykuya dalmış. Bu durumu elçi görünce kalbine bir korku girer ve kendi kendine: «Bütün meliklerin heybetinden tiril tiril titredikleri bir adam böyle bir durumda bulunuyor. Fakat sen ya Ömer! Adîl davranışınla bütün halkından eminsin. Bu yüzden uyuyorsun. Halbuki bizim meliklerimiz zulüm yaptıklarından, etraflarında muhafız olmadan bir yere çıkamazlar ve devamlı bir korku içindedirler. Dininizin hak olduğuna şehadet ediyorum. Şayet elçi olarak gönderilmeseydim elbette islâmı kabul ederdim. Ama pek yakında döneceğim ve İslâm olacağım.» der.

İkinci Esas

BİLGİNLERLE OTURMA

Başkan daima dürüst ve bildiklerini hayatta tatbik eden bilginleri huzurunda eksik etmeyip, onların kurtarıcı öğütlerini almalı, bilgileriyle amil olmayan alimlerden kaçmalıdır. Böyleleri başkanın yüzüne karşı övgüde bulunurlar, elinde bulunan imkânlara sevgi beslerler, bu yüzden doğru olan gerçekleri başkandan gizlerler, hileli yollarla başkanın arzusuna göre yoldaşlık yaparlar, neticede kendilerini rüsvay bir duruma düşürdükten sonra başkan ve halkını da gülünç bir duruma düşürürler. Ama dürüst bilgin, Başkanın elinde bulunan maddi imkanlara sevgi göstermez, öğüt ve uyarmalarında insaf ve şefkatı elden bırakmaz.

Hikâye:

Şekik Belhi[17] birgün Harun Reşid'in yanına gider. Harun Reşid O'nu oturttuktan sonra nasihat ister O'da:

«Ey Harun Hz. Allah (C.C.) sizi Hz. Ebu Bekr'in yerine oturttu. Sizden O'nun gibi sadık olmanızı ister.

Harun! Büyük Allah size Hz. Ömer'in yerini münasip gördü. Sizden doğru ile eğriyi birbirinden ayırmayı talep eder.

Harun! Cenab-ı Hak sizi Hz. Osman'ın yerine lâyık buldu. Sizden, Hz. Osman gibi bir utanma ve cömertlik bekler» deyince Harun Reşid:

«Ben bu büyük işin altında çıkacak biri değilim» diyerek dürüst bilginleri yanında bir an olsun uzak bu-

lundurmaz ve artık onların gösterdiği yoldan dışarı çıkmaz.

Harun Reşid tavsiyeleri uzatmasını ister. Şekik Belhi de şöyle devam eder :

Ey BAŞKAN! Bilki Allah'ın Cehennem diye tarif ettiği bir evi vardır. Sizi bu evin kapıcısı yaptı ve size üç şey verdi:

a — Beyt-ül Mal
b — Kırbaç,
c — Kılıç.

Hz. Allah bu üç şeyle, halkınızı ateşe girmekten alıkoymayı emretmiştir. Muhtaç biri geldiği zaman onun ihtiyacını Beyt-ül-mal'dan gideriniz. Biri Rabbınızın emrine aykırı harekette bulunursa bu kırbaç ile onu terbiye ediniz. Biri haksız yere birini öldürürse maktûlün velisinin izniyle onu öldürünüz.

BAŞKAN! Bu söylenenlerle hareket etmezseniz, ateşe girenlerin lideri ve helâk edici eve doğru gidenlerin öncüsü olursunuz. —Tavsiyesine devamla:— Gerçekten sizin durumunuz, tıpkı kaynak suyu gibidir. Su temiz ise sakinin (su taşıyanın) pisliği ona zarar vermez. Şayet su pis ise sâkinin temiz olması ona fayda getirmez.

Hikâye:

Harun Reşid ve Abbas [19] bir gece fudayl b. İyaz'ın [20] ziyaretine giderler, kapısını vurdukları zaman O'nun «yoksa, kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve dirliklerinde kendilerini inanıp yararlı iş işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızını sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar [21]» ayetini okuduğunu duyarlar. Harun: «Biz öğüt olmaya gelmiştik, bu öğüt olarak bize yeter» der. Sonra

Abbas'a kapıyı çalmasını söyler. O da çalar ve «mü'minlerin Başkanına kapıyı aç» diye kapıdan seslenir. Fudayl: «Mü'minlerin Başkanının yanında işi ne?» der ve kapıyı açar.

Vakit gece, çıranın başında yalnız birazcık ışık var. Bu karanlık içinde Harun içeriye dalar, Fudayl'le müsafaha etmek için elini sağa-sola gezdirir, nihayet eli O'na değince Fudayl: «Şayet azaptan kurtulamazsa yazık bu ele» der sonra: «Müminlerin Başkanı! kıyamet gününde Hz. Allah'a vereceğin cevabı hazırla. O sizi her müslümanla beraber aynı sınırda durduruyor ve sizden onlara insaflı muamele istiyor...» Harun bunu duyunca çokça ağlar, Abbas; «Bırak ya Fudayl! mü'minlerin Başkanını âğlata ağlata öldüreceksin» der. Fudayl şöyle karşılık verir: «Ya Haman! sen ve grupun onu öldüreceksiniz, bana bırak diyorsun, halbuki onu sen öldürdün» Bu muhavere karşısında Harun: «Seni Hanan beni de firavn yaptı» der. Sonra Fudayl'ın eline bin dinar para kor ve «bu annemin helâl sadaka ve mirasındandır» der. Fudayl: «Ben elini böyle şeyden kaldırması ve Rabbına dönmeni istiyorum. Bana verdiğin kabul edilmedi» şeklinde parayı reddeder. Harun'da yanından çıkıp gider.

Ömer b. Abd-ül-Aziz,[22] Muhammed b. Ka'b'e[33]

Sorar: «Bana adaleti ta'rif et» O'da: «Sizden yaşça küçük olanların babası, yaşça büyük olanların çocuğu ve aynı yaşta olanların kardeşi ol. Her suçluya, suçuna göre ceza veriniz. Kendisine olan kinin'den dolayı bir müslümanı dövmekten sakınınız. Bu hareket sizi ateşe götürür.

Hikaye:

Bazı zahitler birgün devrin halifesinin etrafında hazır bulunurlar. Halife onlardan öğüt ister. içlerinden biri: «Mü'minlerin Başkanı! Ben Çine gittim. Çin devlet başkanı, sağır olmuş, artık duymuyordu. O'nun ağlıyarak şöyle dediğini duydum: «Duymadığım için ağlamıyorum. Yalnız kapımda durup yardım isteyen mazlumların yardım dileklerini duyamadığım için ağlıyorum. Fakat Allah'a şükürler olsun ki; gözüm sağlam» ve bir münadiye; zülme uğramış kimselerin kırmızı elbise giymelerini ilân etmesini emreder. Başkan her gün bir file biner, kırmızı elbise giymiş birini gördüğü zaman O'nu çağırır, şikâyetini dinler ve hasmından Onu kurtarırdı.»

Mü'minlerin Başkanı! Kâfir olmasına rağmen Çin devlet Başkan'ının Allah'ın kullarına karşı gösterdiği şefkata bakınız. Siz ise mü'minsiniz. Bu sebepten siz de halka karşı daha çok şefkat gösteriniz.

Hikaye:

Ebu Kulebe, Ömer İbni Abdül Aziz'in meclisinde bulunur, Hz. Ömer (II) kendisinden bir öğüt ister. O'da Hz. Adem'den bugüne kadar sizin seviyenize denk bir başkan geçmemiştir.

— Öğütünü artır

— Siz ölmeden önce ölen bir halifesiniz

— Daha devam et

— Şayet Allah sizinle beraberse kimden korkuyorsunuz, böyle değilse kime iltica edeceksiniz?

— Allah andığın şekilde bana yeter.

Süleyman b. Abd-l-Melik[25], bir gün «dünyada çok

ni'metlendim, ahirette halim nasıl olur?» şeklinde düşünür. Devrinin en büyük zahit ve alimi olan Ebu Hazim-'ın[26] evine gider ve O'na «yemeğinden bir şeyler getir ki; iftar edeyim» der. O da bir kaç çürük hurma önüne getirir kor:

— Bu benim iftarlığımdır.

Süleyman bunu görünce ağlar, üç gün üç gece Oruç tutar. Üçüncü gece çürümüş bir kaç hurmayla iftar eder. Ailesine bu gece yaklaştığı söylenir. O'ndan Abd-ül-Aziz ve O'ndan da Ömer b. Abd-ül-Aziz dünyaya gelir. Ömer asrının adalet ve insaf bakımından, züht ve ihsan yönünden en önemli siması olur. Hz. Ömer'in yolunda yürür.

Ömer b. Abd-ül-Aziz'e tevbeye ne zaman başladığı sorulur: O'da;

«Bir gün kölemi dövdüm. Köle bana: «Sabah kıyamet olacak bu geceyi hatırlayınız» bu söz kalbime işledi» şeklinde cevap verir.

O birgün Ebu Hazimden bir öğüt ister. Ebu Hazim:

«Uyuduğunda ölümü başın altına koy» Çünkü O her dem sana yakındır» der.

Başkan gözlerini bu hikâyelere dikmeli, başkasının haklı öğüdünü dinlemeli ve karşılaştığı her bilginden kendisini uyarmalarını istemelidir. Bilginler de — yukarıda geçtiği gibi — öğüt vermeli, onlara gurur aşılıyacak bir şey söylememeli ve hak sözü onlardan esirgememelidirler. Onlara gurur veren kimse onların zülmüne ortaktır.

Üçüncü Esas

YARDIMCILARIN DURUMU :

Yalnız başına elinizle zulmü def'edeceğinize kani olmayınız. Fakat hizmetcilerinizi görevli arkadaşlarınızı vergi memurlarınızı ve yardımcılarını düzeltiniz. Siz kendi zulmünüzden sorulacağınız gibi onların işledikleri zülümlerden de sorulacaksınız. Hz. Ömer kendi valisi bulunan Ebu Musa el-Eşa'riye[27] şöyle bir mektup göndermiştir;

Ey Eş'ari! Şunu bil ki; valiler, içinde en çok makbul ve üstün olanlar, halkın kendilerinden razı oldukları kimselerdir. En alçak ve en çirkini ise halkın kendilerinden hoşnut olmadıklarıdır. Bunların gece ve gündüz işledikleri eziyet ve cefadan dolayı halk Hz. Allah'a niyazda bulunur, merhameti sonsuz olan Allah'a şikâyet ederler. Elbette bunların niyazları bir gün kabul olunur ve valilerin işi de böylece biter.

Ey Eş'ari! Halka yüz çevirmekten sakın. Çünkü rütbe bakımından senden aşağıda bulunanlar senden gördükleriyle amel edip sana uyarlar. Fakirlerin durumlarını bilmeyeceğinden onlara yapılan zülme ortaklık yapmış olursun.

Başkan! Adalet ancak olgun bir akılla olur. Bir lider sağlam bir akla sahip olmayınca Onun yönetiminden bir hayır beklenemez. Aklın olgunluğu, eşyayı bütünüyle anlamak ve iç bünyesinin gerçekliğini tamamiyle kavramak ve bunların dışına bakıp gururlanmamaktır.

Başkan, başbakanın yapmış olduğu her zülmü bildiği halde susarsa, gerçekte işlenen zülmü kendi yapmış olur.

Başkan, dünyasını dini için terkeden, dünya mevkii için liderin gözüne zulmü cazip gösteren kimseleri yanından uzaklaştırmalı, böylelerini vatandaşlıktan çıkarmalıdır. Beraberce çalıştığı bakanlarının durumlarına vâkıf olması zaruri'dir. Halk hakkında merhametli olan kimseleri devlet işlerinde çalıştırmalı, bu karekterde olmayanları devlet işlerinden uzaklaştırmalıdır. Kalbini adalet duygulariyle doldurmalı, bakanlarını denemeli ve tabiatında bozgunculuk bulunanları tanımalıdır. Çünkü adaletin yeri kalbdir. Başkanın adalet güneşi kalbinden fışkırır, ailesi onun aydınlığiyle aydınlanır ve şuaları bütün dünyayı kuşatır, yurdundan bulunan bu parıltılardan dolayı bütün halk huzur duyar, düşmanlar ise hiçbir yönden el uzatamazlar. Güneşi bırakıp başka şeylerden aydınlık arayanlar muhal olan bir şeyi aramış olurlar. Güneşin tamamen tutulduğunu düşününüz: O zaman aydınlık ve ışık olmayacağından herkes karanlıkta kalır ve böyle bir kitlenin hali de Allah'a kalır.

Başkan! şayet dünyalık şeyler için halkınıza zulüm ve eziyet ediyorsanız ve dünyadaki isteğiniz güzel yemek ise şunu biliniz ki; insanlıktan çıkıp arzuya köle olmuş olursunuz. Eğer gayeniz rengarenk elbise giymek ise kadın grupu içinde erkek yüzlü birisiniz. Çünkü günbegün süslenmek kadınların işidir.

Başkan! Zulüm ve işkence yapmaktaki gayeniz kalbinizden fışkıran kızgınlığınızı düşmanlarınıza iletmek ise, siz insan şekline bürünmüş bir arslansınız. Çünkü kızgınlığını yenemeyip karşısında bulunana iletmek isteyen hayvan tabiatlıdır. Gayeniz bütün halkın size hizmet ve itaat üzere bulunmaları ise akıllılık kisvesi altında, ahmak karekterli büyük bir bilgisizsiniz. Çünkü birazcık

aklınız varsa bilirsiniz ki; gece ve gündüz sizin karşınızda hizmette bulunan hizmetciler bunu size hizmette bulunmak için değil, yalnız yiyip-içip kendi arzularına hizmette bulunmak için yaparlar. Bu ifadelerime delil istiyorsanız, şimdiki durumda hizmetinizde bulunan ne kadar taraftar ve yardımcılarınız varsa, sarayınıza girdiğinizde onların arasında şöyle bir şey yayınız: «Başkan filân kimse olmuş ve ona halk biat [28] etmiştir» inanınız-ki; bunu duydukları zaman, hepsi sizi terk edecek, adı geçen şahsa yaklaşacaklar ve bundan sonra kimde para varsa ona uyacaklar ve ona hizmette bulunacaklardır.

Başkan! Birinin aklı tam olmadıktan sonra ondan insaf, merhamet, adl-ü adalet mümkün ve tasavvur olunamaz. Bu yüzden bütün seadetin başı akıldır.

Dördüncü Esas

KIZMAMA

Mü'minlerin Başkanı! Çoğunlukla başkanlar kibirli olurlar ve kibirlerinden dolayı küçücük bir şeye kızıp intikam alırlar. Bu gibi tutumlardan sakın ve uzaklaş, üstün ahlâklı ol ve daima büyük peygamberlerin gidişatlarını hatırından uzak tutma; seleflerinin ibretli hayatlarına gözünü dikip onların gidişlerini örnek tut.

Mü'minlerin Başkanı! Abbasî halifelerinden Mansur[29] birine kızıp öldürülmesini emrettiği zaman, yanında zamanın bilginlerinden Mübarek b. Fudayl [30] isminde biri bulunuyordu. Bu bilgin mü'minlerin Başkanı! Bahsedilen şahsı öldürmeden önce, bu aciz kulun hayırlı bir haberini dinleyiniz, bundan sonra emir sizindir, isterseniz

öldürtürsünüz» deyince başkan öfkesini yenip haberi dinlemeye koyulur. O zaman bilgin şöyle anlatır: «Hasan-ı Basri [31] hazretleri Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis-i şerif nakleder: «Kıyamet gününde bütün insanlar bir meydanda toplanınca bir münadi şöyle bağırır: «Mahşerdekiler! Allah'ın yanında hakkı bulunan gelip hakkını alsın» deyince hiç kimse cevap vermeye cesaret edemez. Ancak birine öfkelenip buna icra etmeye gücü yettiği halde affeden buna cevap verir, böyle birinin kıyametin korku ve şiddetinden kurtulması gerektir» Başkan bunu duyuca adamı affeder ve ihsanda bulunur.

Çoğunlukla başkanların kızgınlığı onlara dil uzatmaktan ileriye geliyor. Bir defasında Hz. Peygamberin yanında bir adamdan bahsedilir ve o'nun gayet kuvvetli ve yiğit olduğu söylenir. Bunun karşısında Hz. Peygamber: «Nasıl» diye sorar onlar da:

«Güreştiğinde herkesi yener» derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: «Güçlü kimse bir diğerini mağlup eden değil, kızgınlığını yenendir» «Bir mü'minin imanı ancak üç şeyle tamamlanır: a) kızgınlığını yenmekle b) anormal veya normal durumlarında insafı elde bırakmamakla c) küçüklerin **kusurlarını** bağışlamakla.»

Hz. Ömer (R.A.) «Kızgınlık anında ahlâkı tecrübe edilmiyen kimseye itimat edilemez» demiştir.

Zeyn-ül-Abidin [32] birgün mescide doğru giderken, hiç yoktan bir adam kendisine söver. Yanında bulunan oğlu o adamı dövmek ister. Babası: «elini ondan çek» der ve sonra adama döner: «Niçin böyle yaptığını benden daha iyi biliyorsun. Bir ihtiyacın varsa bunu bana bildir» Adam bunu duyunca mahçup olur ve utanır. Zeyn-ül-Abidin gömleğini çıkarır, O'na giydirir ve bin dir-

hem paranın ona verilmesini söyler. Adam: «Senin Allah Resûlünün torunu olduğuna şehadet ederim» diyerek geçip gider.

Yine bir defasında o, kölesini çağırır, bunu iki defa tekrar eder, fakat o cevap vermez. Bunun üzerine Zeyn-ül-Abidin» o'na:

— Seslendiğimi duymadın mı?

— Duydum.

— Öyle ise niçin bana cevap vermedin?

— Ben sizden eminim ve sizin temiz bir ahlâka sahip olduğunuzu biliyorum.

— Allah'ım sana hamdolsunki; kölem benden emindir.

Birgün kölesi bile bile koyunun ayağını keser. Bunu niçin yaptığını sorar. Köle ise «sizi kızdırmak için yaptım» der. Zeyn-ül-Abidin:

«Bunu sana öğreten iblise kızarım. Git, Seni Allah rızası için serbest bırakıyorum» der.

Hz. Peygamber: «Kişi hilm ve affiyle, oruç tutan ve namaz kılan kimsenin derecesine erişir» buyuruyor.

Hz. Musa Tur-ı Sina'dan dönüp Mısır'a doğru giderken, boynuna tesbih takmış bir ihtiyarın yol kenarında oturduğunu görür. İhtiyar Hz. Musa'yı görünce yolunu kesip elini öpmek ister. Hz. Musa elini vermez ve o'nun iblis olduğu kendilerine malum olur: «Ey İblis! Bu davranışının gayesi nedir?» diye sorunca İblis: «ya Musa! Ben sana üç şey bildireyim, buna karşılık senden bir şey istiyeyim» der Hz. Musa o üç şeyin ne olduğunu sorar. O'da:

1 — Tabiatınıza aykırı bir şey meydana geldikte, kızgınlıktan kendini uzaklaştır. Hiddet sahibini hafif mi-

zaçlı yapar. Çocukların oyuncaklarla oynaması gibi bende böyleleriyle oynarım.

2 — Kadınlardan sakın.

3 — Cimrilikten sakın, çünkü cimrilik kişinin din ve dünyasını yıkar.

İbni Mes'ud[32] (R.A) ın anlattığına göre «Hz. Peygamber savaşta ele geçen ganimetleri taksim ederken biri «Allah aşkına bu ne biçim taksimdir» dedi. Bunu duyunca Hz. peygamber kızdı, yüzü kızardı ve «Kardeşim Musa'ya Allah rahmet eylesin, O eziyete uğrar fakat bunlara sabrederdi» şeklinde konuştu, bundan başka hiç bir şey söylemedi»

Bu haber ve hikâyeler birer ibrettir. Devlet başkanlarına fayda getiricidir. İmanları varsa etkileyicidir. Şayet bunlardan ibret almayıp yalnız duyduklarına uyarlarsa, kalplerinde imandan bir eser yoktur, dilleriyle mü'min ve müslümandırlar.

Hz. peygamber «Kim gücü yettiği halde kırgınlığını tutarsa Allah onun kalbine iman ve huzur doldurur. Böbürlenme ve gururdan korkarak kim uzun elbise giymezse * ve Allah için alçak gönüllü olursa, Allah şeref tacını ona giydirir»

«Allah'ın gadabını unutup ta, kızgınlık gösterenin vay haline» buyuruyor.

Biri Hz. Peygambere gelir ve ne «yapmakla cennete girebileceğim bir işi bana öğret» der. Hz. Peygamber de·

— Kızma.

— Daha ne?

---

* Cahiliye devrinde Arapların ileri gelenleri uzun elbise giyerek caka satarlar. Hz. peygamber bunu yeriyor.

— İkindi namazından sonra yetmiş defa Allah'a tevbe ve istiğfarda bulun ki; yetmiş yıllık günahların af olunsun.

— Benim yetmiş yıllık günahım yok.

— Annenin.

— Annemin de yoktur.

— Babanın?

— Babamında yoktur.

— Kardeşlerinin. buyurur.

Beşinci Esas

MERHAMETLİ OLMA

Mü'minlerin Başkanı!

Bütün halkın üzerine hassasiyetle eğilmeyen, merhamet ve şefkattan uzak, devletin şerefini korumayan kimseleri vali olarak göndermekten sakınınız. Çünkü sizin bildirmediğinizi ihdas edip, halkın gücünden ziyadesini alırlar, kendi zimmetlerine geçirirler. Bu yüzden siz Ceza gününde (ahirette) Allah'ın cezasına ve azabına düçar olursunuz. Bu gibi durumlar ve davranışlar gafletinizden, dinî anlayışınızın azlığından ve yakınınızda bulunanların za'fından ileri gelmiş olur.

Mü'minlerin Başkanı. Dikkat ediniz! Size bildirilen her meselenin uhdesinden gelemeyip göz yumarsanız, bu kadar basit bir şey bir kaç gün geçtikten sonra, büyük bir belâ olur ki; bütün devlet hazinesini harcasanız bunu gidermeniz mümkün olamaz.

Kendiniz için istemediğinizi halkınız için de uygun karşılamayınız. Yaratılmışların en şereflisi olan Hz. Muhammed'e sahabeleri Bedir gazvesinde bir ağacı budayıp

O'na bir gölgelik yaparlar. Istırahata çekildikleri zaman Cebrail (A.S.) gelip: «Ya Resulellah! ashabın güneşin altında bulunurken senin gölgelikte oturman uygun değildir» der. Hz. Peygâmber hemen gölgeliği yıkıp ashabı arasında otururlar. Bu kadar basit bir şeyden dolayı yaratılmışların en şereflisi muatabe (tekdir) edildikten sonra başkalarının durumu ne olur?

Başkan! Aklınızı başınıza toplayınız ve kendinizi bu büyük belâdan kurtarmaya gayret gösteriniz. Hz. Peygamber: «Müslümanlara şefkat göstermeyen onlardan değildir» buyuruyor.

Altıncı Esas

İHTİYAÇLARI GİDERME

Kapınıza kadar gelerek, çıkmanızı bekliyen ihtiyaç sahiplerini hâkir görmekten çokca sakınınız. Küçük görmenin tehlikesi ve bozgunculuğu bütün tehlikelerden daha büyüktür.

Mü'minlerin Başkanı! Müslümanların yararına olacak şeylerle uğraştığınız zaman, nafile ibadetleri bir tarafa bırakınız ve müslümanların menfaatlarını bir an evvel kollayınız. Çünkü müslümanların ihtiyaçlarını gidermek her türlü nafile ibadetten daha üstündür.

Hikâye :

Ömer b. Abdül-Aziz, bir gün sabah namazından sonra öğleye kadar müslümanların işleriyle uğraşır. Gayet yorgun düşer. Evine istırahata çekilir. Hemen arkasın-

dan en küçük oğlu yanına girer ve: «Babacığım! Şimdi ölüp ahirete göçmiyeceğinizden eminmisiniz ki; ihtiyaç sahipleri kapınızda sizleri bekleyip dururlarken sizin buraya çekilip ıstırahat etmeniz uygun olur mu?» der. Bunun üzerine halife böyle bir çocuğu Allah kendine verdiği için şükreder ve hemen iş yerine gider.

Ey Başkan! Bundan hisse alınız ve halkın işlerini başkalarına havale etmeden bizzat kendiniz görünüz.

Göz alıcı elbiseler giyerek ve en iyi yemekleri yiyerek nefsinizin arzulara uydu olmasına meydan vermeyiniz. Fakat her şeyde kanaatkâr olunuz. Çünkü kanaatsız adalet olamaz.

Hikâye :

Hz. Ömer salihlerden birine sorar :

— Tutumumda tiksindiğin bir şey var mı?

— Duyduğuma göre geceleyin ayrı gündüz ayrı elbise giyiyormuşsunuz.

— Allah'a yemin ederimki; artık böyle bir şey asla olmıyacak.

Yedinci Esas

ŞEFKAT

Başkan! Siz mümkün mertebe işleri yumuşaklıkla ve şefkatla yürütmelisiniz. Şiddet ve sertlikten kaçınınız. Bilginler şöyle demişlerdir :

«Akıllı insan, başkasından ibret alıp kendisini düzene sokan, görüşünde doğru olmaya çalışan ve sözleri doğ-

ru, yaptıkları beğenilen ve övülen kimsedir. Cahil insan ise: yaptıkları doğru olmayan ve sözü yalan, işi kötü olandır.

Mü'minlerin Başkanı! Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: «Halkına müşfik olmayan lider, kıyamette şefkat görmez» buyurmuşlar ve şöyle dua etmişlerdir: «Allah'ım halkına lütufkâr davrananlara sen de lütufta bulun. Halkına şiddet gösteren her lidere sen de şiddetli ol» Başka bir hadiste:

«Başkanlık ve valiliğin hakkını verenlere iki hasene, ikisini iyi kullanmayanlara iki seyyie vardır» buyuruyor.

Hikâye :

Hişam b. Abd-ül-Melik[34] Medine'ye vardığı zaman o devrin bilginlerinden Ebu Hazim'e gider «Hilâfet işlerinde kurtuluşun tedbiri nedir» diye sorar. Ebu Hazım :

«Aldığın her dirhemi helâlından alman ve yine helâl yere sarfetmendir» der Hişam:

«Buna kimlerin gücü yeter?» Ebu Kazım :

«Cennetin ni'metlerine rağbet gösteren ve cehennemin ateşinden korkan kimseler» der.

Sekizinci Esas

HALKI SEVİNDİRME

Başkan! İslâma uyarak halkın bütününün sizden razı olmasına çalışmalısınız. Hz. Peygamber ashabına şöyle buyurmuştur: «Ümmetimin en hayırlısı birbirlerini seven, şerlileriyse birbirlerini sevmiyen ve la'net edenler-

dir. Ben bunlardan uzağım» Başkan, kendisine gelip yüzüne karşı övgüde bulunanlara bakarak gururlanmamalı, bütün halkında bu övücü gibi kendisinden hoşnut olduğuna inanmamalıdır. Aslında yüzüne karşı övenler korktuklarından dolayı övmektedirler. Başkan, halkın durumunu tetkik edecek ve başkanın tutumunu halkın dilinden duyacak bir müfettişler grupu meydana getirmelidir.

Dokuzuncu Esas

İSLÂM'IN PRENSİPLERİNİ EMİR

Başkan hiç kimseden şer'e aykırı bir istekte bulunmamalıdır. Şer'e aykırı olarak gücenen kimsenin bu gücenişi bir zarar vermez. Hz. Ömer (R.A.) «Ben ve halkın yarısı kızgınlık * üzerineyiz. Hakkı olan kimsenin kızması gerekir. İki hasmın halkın rızası için Allah rızasını bırakmaları mümkün olamaz» demiştir.

Muaviye[35] Hz. Aişe (R.A.) den muhtasar bir öğüt ister. O'da :

«Hz. Resul şunu söylerken işittim. «Halkı gücendirme pahasına da olsa Allah'ın rızasını isteyen kimseden Allah ve halk razı olur. Allah'ın hoşnutsuzluğunu bir tarafa bırakarak —meselâ; Halkın Allah'a itaat etmelerini emretmemesi, din işlerini onlara öğretmemesi, onlara haram yedirmesi, işçinin ücretine ve kadının mihrinin ödenmesine engel olması gibi— halkın rızasını isteyen kimseden Allah ve halk razı olmaz.»

* Hakkı yerine getirme bakımından.

Mü'minlerin Başkanı! Dünya bir menzildir, ebedî kalınacak bir ev değildir. İnsan burada bir misafir gibidir. İlk menzili anne karnı son menzili kabri dir. Ancak — belirli bir zaman için — vatanı ve kalacağı yer burasıdır. Her yıl insan ömrünün eksilmesi, yolcunun aldığı merhale gibidir.

Ömürden geçen her ay misafirin yolculuktaki ıstırahatı, her haftası yolcunun yolda karşılaştığı köyler, her gün yolcunun aldığı mesafe, her nefesi yolcunun adım atışı gibidir. Aldığı her nefes onu ahirete yaklaştırıyor.

Bu dünya bir köprüdür. İnsan, burayı bir köprü olarak telâkki etmez, bütün gücünü burayı ma'mur etmekle geçirirse vaktini kaybetmiş ve gideceği yeri unutmuş olur. Böylesi akılsız bir cahildir. Akıllı insan; ancak ihtiyacını karşılamak için uğraşan, elinde bulunan mal ve mülkünü hak yolda harcayıp dünyasını dinine sebep olarak kılandır. İhtiyaçtan ziyadesini toplarsa bu öldürücü bir zehir olur.

Mü'minlerin Başkanı!

Sizden önce geçen başkanların, hiç birinin sahip oldukları hazineler kendilerine arkadaşlık yapmamışlardır. Yaptıkları hayırlı işlerden başka her şey kabirlerinin dışında kalmışlardır. Belki fazlasiyle devlet işlerinde dikkatlı davranmanız ve merhameti elden bırakmamanız kurtuluşunuza çare olur.

Şunu bilmelisiniz ki; bu dünyanın rahat günleri pek azdır. Çoğu yorgunluk ve meşakkatle geçer. Durum böyle iken siz sonsuz ve tükenmez bir ni'mete sahip ahireti, dünya rahatı için bir tarafa bırakıyorsunuz. Akıllı insan bu sonsuz ni'metlere kavuşması için buradaki sayılı günlerden istifade etmelidir.

Bu dünyanın durumu şu misâllere benzer :

I — Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «Dünyaya kapılmaktan sakınınız. O Harut ve Marutu [36] büyüledi.» İlk büyülemesi şöyle olur: Sizin onunla beraber durduğunuza, O'nunda sizinle beraber olduğunuza inanırsınız. Halbuki biraz düşündüğünüz zaman Onun devamlı olarak sizden uzaklaştığını, azar - azar ve nefes - nefes tedrici bir surette sizden ayrıldığını anlarsınız. Dünyanın durumu gölgeye benzer. Gölgeyi gördüğünüz zaman onun durduğunu zannedersiniz. Halbuki o devamlı olarak geçip gidiyor. İnsan ömrü de devamlı ve tedrici bir surette geçiyor, her lahza azalıyor. Böylece dünya sizden kaçtığı halde siz bu durumdan haberi olmayan bir gafil ve bunu duymayan bir unutkansınız.

II — O size sevgisini gösterir ve siz de onu kendinize yardımcı olarak kabullenirsiniz. Sonra bir an gaflete daldığınız zaman o bir düşman olarak size döner. Bu vaziyet kötü yolda bulunan kadının durumuna benzer. Aşık olduğunu evine çağırır, sonra da onları yüz üstü bırakır ve helâkın kucağına atar.

III — Dünya, güzelliğiyle dışını bezer, kötülüğünü içinde gizler. Bilgisizler dışına bakıp gururlanırlar. Bu durum, dikkatları kendi üzerine çekmek için güzel elbise giyen, ziynetlenen, fakat üzerindeki elbise alındığı zaman foyası ortaya çıkan ve kendisine sevgi besliyenleri büyük bir hayal kırıklığına sürükliyen bir ihtiyar kadına benzer.

IV — Ezelden bu güne kadar kaç kişi geçti, daha kimler geçecek, ezel ve ebed arasındaki Ömrün kıyme-

ti nedir? insanlar daima bunu düşünmelidir. Çünkü dünya hayatı bir yolcunun yolculuk hayatına benzer.

V — Dünyanın bütün arzularına bağlanmış bulunan insanlar, haddinden fazla yemek yiyen insanlara benzerler. Fazla yiyen kimsenin midesi sarsılacağı gibi dünyaya fazla bağlananların sonu da zorluklarla doludur.

Çokca malı, altını, gümüşü, yardımcıları, hizmetcileri, tarlaları, bahçeleri olan kimsenin, ruhunun ayrılmasının acısı, az şeyi olan kimsenin ruhunun ayrılmasının acısından daha zordur. Elem ve azap ölümle bitmez, aksine artar. Çünkü sevgi kalbin sıfatıdır, kalp ise bu durumuyla ölmez.

VI — Şunu biliniz ki ey başkan! Dünya işlerinin insan ömrünü uzatacağını söylemek bir hayaldir. Buranın bazı meşguliyetleri durumları ve herhangi bir işi arkasından yüz iş getirir. Bunun için de insan, ömrünün sermayesini tüketir.

VII — Bu dünyanın hasılatı bir ziyafet gibidir. Ziyafet veren kimse, evini süsler, ziyafetcilerin önlerine gümüş ve altın tabakaları, etrafta güzel kokuların yayılması için gümüş kaplar içine buhur kor. Bu durumda sofrada bulunan bütün malzemeler yemek verenindir. Aklı başında olan insan bunu anlar ve gördüklerine gönül vermez. Ama yeteri derecede bunlardan yararlanmaya çalışır. Ahmak kimse ise bunlara sahip olmak ister. Fakat ayrılacağı zaman malzemelerin kendi elinde bulunmadığını görür, bu sebepten içi daralır, kalbi yorulur. Dünya da usulünce gıdalanmak için bezenmiş bir evdir. Bu sebepten evdekilere göz dikilmez.

İKİNCİ KAYNAK

KENDİNİ BİLME

Biliniz ki; İnsan oğlu iki gruptur: Bir grup; dünyayı daima gözetirler, uzun ömür dileyerek oraya bağlanırlar. son durumu düşünmezler.

Akıllı grup: Son nefese gözlerini dikerler, hareketlerinin nasıl olacağını, dünyadan nasıl çıkacaklarını ve oradan nasıl ayrılacaklarını düşünürler. Bunların imanları sağlamdır. Dünyada kendilerine verileni kabirlerinde bulurlar.

Mü'minlerin Başkanı! Bir gün Eshab-ı Kiram Hz. Peygambere gelip «İnsanların en akıllısı ve en iyi görüşlüsü kimdir» diye sordukları zaman Hz. Peygamber :

«İnsanların en akıllı olanı çokca ölümü anan ve ölüm gelmeden önce hazırlanandır. Böyle durumda olanlar dünyanın, şerefini ahiretin zenginliğini elde etmiş olurlar.» buyurdu.

Aklınız varsa halkınıza acıyıp gece ve gündüz ölümü hatırınızdan çıkarmayınız. Bir başkan halkına acır ve adîl davranırsa kendi hakimiyeti altında bulunan yerlerdeki yüzbinlerce insan, adil başkanları için Allah'tan şefaat dilerler. Şayet başkan halkına zulüm ve işkence yaparsa bütün halk onu Allah'a şikâyet ederler. Dolayısıyle Allah'ın gadabına uğratabilirler.

Müminlerin başkanı! Durumunu ve davranışlarını daima Allah'ın yoluna mutabık ve uygun yapıp o yolun dışına çıkmayınız. Şayet sizi o yola aykırı hareket ederseniz, halkınız da size uyup hepsi eğri yolda kalabilirler. Emevî başkanlarından Velidi, bina yapmakla meşgul ol-

duğu için, halk gece ve gündüz oturma esnasında yaptıkları konuşma, konak, saray, ve binalar hakkındaydı. Abdülmelik [2] başa geçince onun tabiatı en çok kadınlarla haz duyduğundan devrinde herkes nikâhla uğraşıp duruyordu. Ömer b. Abdülaziz halife olunca Hz. Ömerin yoluna tutundu. Gece-gündüz ibadetle meşgul oldu. Zamanında herkes »Bugün ne kadar okudunuz» «Bu ayda nekadar oruç tuttunuz.» şeklinde konuşurlardı. Hasılı bütün halk hareket ve davranışlarında size tâbidirler. Aklınızı başınıza alınız, Müslümanları yolundan çıkarmayınız. Güzel muamele ile bidatlardan uzak kalınız.

ADALET ve SİYASET

Müminlerin Başkanı! Hz. Allah insanoğlundan iki grubu seçip yarattıkları üzerine onları üstün kıldı: Peygamberler ve Devlet Başkanları.

Peygamberleri, kullarına delille kulluk yolunu bildirmek ve onlara doğru yolu açıklamak için göndermiştir. Başkanları, kulların birbirlerine karşı yapacakları zulümlerden korumak, maişeti temin hususunda bir zorlukla karşılaşmamaları için seçmiştir. Çünkü bildirildiğine göre: «Başkan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir.» Nasıl ki; gölge insanı yakıcı güneşten koruyorsa Devlet Başkanı da halkını tehlikelerden koruduğu için Allah'ın gölgesi olarak nitelenmiştir. Hz. Allah :

«Allah hükümdarlığı dilediğine verir» [3]

«Ey Muhammed de ki: «Mülkün sahibi olan Allah'ım, mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini değerlendirir, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu sen, her şeye kadirsin.» [4]

Müminlerin Başkanı! Allah sizi yeryüzünde gölge

yaptı. Halk'ın size itaat etmelerini ve uymalarını, hiç bir surette düşmanlık yapmamalarını, emirlerinize bağlanmayı emretti. Böyle olunca —ayni şekilde— size yaraşan, Allah'a itaat etmekten uzaklaşmamak, bütün halkınızı İslâm'a aykırı olan şeylerden sakındırmaktır.

Başkan, halkı arasında zülüm ve işkenceyi kaldırır, onlara adil davranırsa toprağında hüküm ferman olur ve bütün düşmanlarına galebe çalar. Böyle yapmayıp halkına zülüm yaparsa idarenin bir gün elinden alınacağı bir gerçektir. Hz. Peygamber: «Başkan kâfîr'de olsa, halkına zülüm yapmadıkça idareciliği bakîdir.». buyuruyor.

Bu dünyanın mamur ve harap olması adalet ve zülümle olacağını mutlak surette bilmelisiniz. Başkan halkı arasına adaleti sokarsa, dünya mamur, halkı emniyet ve huzur içinde olur. Netekim İran hükümdarlarından, Üzduşir, [5] Behram [6] ve Nuşîveran [7] gibi başkanların zamanında halk mesut bir hayat yaşarlarken, Dahhak, [8] Efrasiyab [9] ve yezdıcurd [10] gibi başkanların zamanında İran halkı gayet zor bir hayat geçirmişlerdir.

Melîkşah! İslâm filozoflarından ileri gelenlerin bir çoğu şahsî tecrübe ve İslâm prensiplerine uygun olarak şöyle demişlerdir: Halkına zülüm ve işkence yapmayı gaye olarak güden başkanın halkını Allah eksiltir, Afet ve belâlarla ölüm vak'alarını içlerinden eksik etmez, Ticari hayatları sarsılır, afetler yüzünden ziraatcılar ektiklerini alamazlar. Sürü sahipleri günden güne kayıp verirler. Adalet üzerine hareket eden başkanın bu adîl tutumu bütün kitle içinde yayılır, bütün halk ölçülerini tam tutar, aralarındaki hak ve hukuka riayet ederler, adîl konulara sarılırlar. Artık bundan sonra eğri olan şeyler aralarında yok olur ve hak olan şeyler aralarında belirir. Semadan rahmet eksik olmaz, yeryüzünde bere-

ket çoğalır, ticaret gelişir, ekicilerin ürünlerinde bir bereket olur, böylece halkın gıda durumu gelişir. Filozofların bildirdiğine göre: «Bütün halk başkanın bozguncu hareketiyle bozulurlar, dürüst davranışıyle dürüst olurlar.» Tabi'lerin [11] ileri gelenlerinden Süfyan Sevri [12] Abbasî halifelerinden Mansur'un yanına vardığında Mansur: «Sevri! uzun zamandanberi halkımı ve yardımcılarımı yoluma koyup itimat edecek kimseyi bulamadım». deyince Sevri! «Müminlerin başkanı! Saydığınız şahısların derununda büyük işlere ön-ayak olacak biri var. Şayet bu düzelirse hepsi düzelmiş olur.» der. Mansur: «Anlattığın ve tasvir ettiğin şahıs kimdir?.» deyince Sevri: «Bütün halkın önderi ve başkanı olan Mansur'dur». der. Bunun üzerine Mansur:

«Ah! bu zamana kadar uyanmadım. Kendimi bırakıp başkası ile uğraşmam neyime gerekirdi?» diyerek kendi kendini azarlar.

Bilginler: «Başkan olan kimse taklit ettiği şeyin büyük bir iş ve tehlikesinin de o nisbette olacağını anlamalıdır» demişlerdir. Akıllı kimse, yüklendiği işin kolaylaşmasının ne yönde olduğunu düşünür.

Başkan, gelen tehlikeleri başbakan ve bakanlariyle dikkatlı olarak görüşmeli, her kesin gösterdiği tedbire kapılıp hareket etmemeli geçimini devlet hazinesinden karşılayıp israfa sebep olacak işlerden tamamiyle kaçınmalıdır. Mezkûr harcamayı yaptığı zaman şayet sınırı aşarsa kitle içinde bozgunculuk zihniyetini taşıyan kimseler buna bakıp devlet hazinesini yağma etmeye teşebbüs edebilirler. Böyle bir durumda karışıklık alıp yürür.

Harun Reşid, hac için Kabe'ye geldiği zaman, Ara-

fat Dağ'ında vakfe'ye durur. O anda Hz. Ömer'in çocuklarından biri, Harun'un yanına vararak:

— Ya Harun! Bu mübarek yerde ne kadar insanın olduğunu biliyormusunuz? diye sorunca Harun:

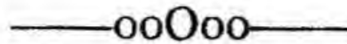
— Bilmiyorum, der.

— Biliniz ki; burada binlerce insan var ve bunların her biri kıyamette - yaptıkları şeyler yüzünden sığaya çekilecekler. Fakat bu kadar insanı Hz. Allah sizden soracaktır.

— Bana tavsiyede bulunun.

— Birinin elinde bulunan malı israf etmeye Allah izin vermemiştir. Sizin gibi önemli birinin fakirlerinin ellerinde bulunan mala el uzatıp ısrafa yönelmesi nasıl bir keyfiyettir.

Harun bunu duyunca ağlar ve: «Keşke bu başkanlık belâsına duçar olmasaydım» der. Bağdat'a gelince «Her yıl hacca gitmek gayesindeydik fakat Ömer'in oğlu bizlerden bunu menetti» demiştir.

Filozoflar şöyle demişlerdir: «Bazan başkan, yemek pişirip etrafındakilerine yemek yedirmelidir. Mutbaktakiler, zahmet çekerek yemeği meydana getirirler, bu çekilen zahmetten yiyenlerin hiç haberi olmaz. Ateşin karşısında bu ameliyeyi yapanların dışında kalanlar ocağın hareretinden habersizdirler. Yemeğin yapımı için bir sürü zorluklara göğüs geren işçilerden, başkan habersiz kalınca icabında halkını zor işlere sevketmekten çekinmez. O zaman perişanlık içinde kıvranan halk ancak başkana beddua eder.

Hikâye :

Mağrip [13] başkanlarından biri, yolda gezerken, bir ticaret kervanına rastlar. Yanında bulunan başbakanına: «ticaretle uğraşan üç grupun durumundan sana bahsedeyim» deyince, başbakan:

— Buyurun, der. Başkan:

— Bu dünyada insanlar üç gruptur:

I — Hem dünyayı ve hem de ahireti bir arada yürütmüştür.

II — Ne dünyayı ve ne de ahireti elde etmiştir.

III — Dünyalığını toplamış, fakat ahiretten mahrum kalmıştır.

Başbakan bunların açıklanmasını ister. Bunun üzerine Başkan:

I — Ticaret yaparlar, namazlarını kılarlar ve İslâmın prensiplerine uygun hareket ederler. Böylelerin her iki dünyasıda mamurdur.

II — İkisini de elde etmemiş olanlar: bana, sana hizmet eden ve bu kabil hizmetlerde kullanılan kimselerdir.

III — Dünyası ma'mur olanlar ise; ben sen ve emsalimiz gibi olan başkan veya başbakanlar olup dünya hayatına kapılarak halkına zülüm ve işkence yapanlardır.

——ooOoo——

Filozoflar: «Bütün bakanlar, başkanın gafil olduğu şeylerden onu haberdar etmelidirler. Şayet başkanın tabiatında zalimce davranmak varsa, bir çok etkili konuşmalar yapıp onu vazgeçirmelidirler» demişlerdir.

——ooOoo——

Hikâye :

İran hükümdarlarından Feridun [14] bir gün vezirlerini toplayarak onları denemek ister. Toplantıda şöyle bir konuşma yapar:

«İdaremizde bulunan askerlerimizin harcamalarını halkımızdan aldığımız vergi karşılamıyor. Bu sebepten devlet hazinesinden şu kadar parayı savunma fonuna eklememiz gerekir» der.

Bunun üzerine bütün bakanlar, halkın vermekle yükümlü bulunduğu verginin arttırılmasını zaruri görürler. Fakat içlerinden biri ileri atılarak:

«Müsaade ederseniz bir durumu arzetmek istiyorum» diyerek bir istekte bulunur. Başkan aklına geleni söylemesini ister. O da:

«Başkanım! Sizlere hazineniz mi yoksa toprağınız ve halkınıza düşmanlık yapan düşmanlarınız mı daha sevimlidir!» Başkan: «Elbette hazinemiz»

Bakan: «Başkanım! Bir gün gelecek, sizdeki bu yüz güzelliği gidecek, ölüm şerbetini içecek ve toprak durağınız olacaktır.»

Başkan: «Niçin?»

Bakan: «Muhabbet ettiğiniz hazineyi terkedip, bir kefenle gider ve bütün düşmanlarınızla yoldaş olmayı istersiniz» der.

Bundan gayet hoşlanan başkan, bakanın rütbesini yükseltir. Devletin en yüksek işlerinde kullanır ve artık halkına şefkat gösterir.

——ooOoo——

Zülkrneyn [15] maiyetindeki kalabalık askerlerle Mağrib'e girdiği zaman, ellerinde dünyalık bir meta'ları bu-

lunmayan ve kabirlerini kapılarının önünde hazırlamış olan bir grup insanla karşılaşırlar. Bunlar her zaman kabirlerini ziyarette bulunurlar. Tanrı'larına ibadet ederlermiş. Zülkarneyn birini gönderip başkanlarını ister. Reis bunu reddeder ve «Zülkarneyn'e benim ihtiyacım yoktur» der. Sonra bizzat Zülkarneyn kendi gider ve o kitlenin perişan bir durumda olduğunu görür de onlara: «Dünyalık bir şey evlerinizde görmedim, hiç paranız yok mu» şeklinde sorunca oranın halkı: «Ey Zülkarneyn! İnsanoğlu dünya ni'met ve parasından gözü doymayacağı için Rabbına isyan etmesi bir gerçektir. Bu yüzden bunları bırakmayı tercih ettik» derler.

Zülkarneyn: «Niçin kabirlerinizi evlerinizin önünde hazırlamışsınız?»

Halk: «Evimize girip çıktıkça kabirleri gözlerimle görüp, ölümü unutmamak için.»

Başkanları, evinin içinde çürümüş bir insan kafası çıkartıp Zülkarneyn'in huzuruna getirir ve «Bu kafanın sahibi bir yerde başkandı, fakat halkına zülüm ve işkence yapardı. Sonunda bu gördüğün şekle döndü ve cezasını çekmektedir» der. Sonra başka bir kafa çıkartır: «İşte bu kafa adil bir başkanın kafasıdır. O halkına adil davranırdı» diyerek elini Zülkarneyn'in başına uzatır ve senin kafan bu kafa olsa gerek» der. Bu olaydan sonra Zülkarneyn ağlar, O'nu kendine yardımcı yapmak ister, fakat o kabul etmez, Zülkarneyn'in «niçin kabul etmiyorsun?» sorusuna karşılık şöyle cevap verir:

«Ya Zülkarneyn! Senin elinde dünya malı bulunduğundan insanların çoğu sana düşmandırlar. Fakat benim elimde dünya malı olmadığı için, benim dostum senden çoktur. Bu şekilde düşman çoğaltmaya vaktim yoktur.»

İKİNCİ BÖLÜM

Bir insanın milletinin başına geçmesi Allah'ın hikmetindendir ve bu Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimetidir. Allah insanları iki karekter üzerinde yaratmıştır:

I) Yaratılıştan merhametli ve insaflı olanlar.

II) İnsaflı ve merhametli olmayı sonradan kazananlar.

Milletin başında bir başkanın olmaması başsız hareket eden denizlerdeki balıklar gibidir. Büyükler küçüklerini yediklerinden karışıklık içinde kalmışlardır. Halkın birbirlerine karşı girişecekleri zorbalıkları kaldıracak bir başkan olmazsa halkın işleri muntazam olmaz. Dünyalık maişetleri iyi olmadığı gibi; belki hayatları da yok olabilir. Bu bakımdan bazı filozoflar: «Farzedelim ki, ülkede başkan yok. O zaman halk perişan düşer ve Allah'ın yeryüzündeki emri dahi kalkabilir demişlerdir. Filozoflar «Yeryüzünde başkanın olması Allah'ın bir hikmeti, Allah'ın varlığına bir delil ve tek olduğuna dair en açık bir belirtidir. Bu alemde büyük ve küçük ne varsa, bir yöneticinin tedbirine ve tek bir yaratıcının varlığına muhtaç olduğu hususu her akıllı insanın kabul ettiği bir zarurettir» demişlerdir.

Bazı filozoflar başkanı bir sarayın içinde yanan bir lâmbaya benzetiyorlar. Halk bu lâmbanın etrafında toplanır ve sanayî ile meşgul olurlar ve onun saçtığı aydın-

lıktan yararlanırlar. Böyle bir aydınlık içinde kimseden herhangi bir pislik kalmaz. Lâmbanın ışığı ne kadar fazla olursa, etrafında bulunanlar da o nisbette işlerini kollayıp hisse sahibi olurlar. Fakat lâmba ışıksız olur, tıpkı ölüyü beklemek için sönük bir şekilde yanan bir mum durumunda olursa etrafındaki bütün halk perişan düşer, sanayi'i terkederler. Her tarafta düşmanlar kendilerini gösterirler, kitle rencide olur, sanayi' durur, hattâ başkanın elinde bulunan şahsî serveti bile yok olur.

Hz. Fudayl: «Bir toplumun başkansız bir yıl kalarak, birbirlerini mahvetmelerindense, başkanın altmış yıl halkına zülüm ve işkence yapması daha tercih edilecek bir husustur. Başkanın zevalını müslüman olan kimse istemez. Bunu isteyenler cahil ve bozguncu kimselerdir.

Halk gece ve gündüz yönetici mevkide bulunan başkanın selâhına dua etmelidir. Halkın ve ülkenin kurtuluşu, başkanın sağlam olmasına bağlıdır. Ülkenin ve halkın bozulması —bir bakıma— başkanın hatalı tutumundan ileri gelmektedir» demiştir.

Bazı bilginler de şöyle demişlerdir: «Başkanın işlerinde doğru bir yolda bulunması, Hz. Allah tarafından kullarına sunulmuş bir rahmettir. Böyle ni'metten dolayı Allah'a şükretmek lâzımdır. Şayet durum böyle olmaz, devlet başkanı icraatında dürüst davranmaz ve halkın hoşlanmadığı şeyleri meydana getirirse o zaman halk bu kusurları kendilerinden bilmeli günâhlarından dönmeli ve tevbe etmelidir.

Hikâye :

Beni İsrail peygamberlerinden birinin milleti kendisine gelip: «Allah elçisi! Bizden önce ölüp aramızdan ayrıl-

dığın zaman Allah'ın bizden razı olup olmadığını nasıl öğreneceğiz» diye sorduklarında, Peygamber :

«Şayet başkanınız adîl davranırsa biliniz ki; Allah'ınız sizlerden razıdır. Eğer zalimce hareket ediyorsa, Rabbınız sizlerden hoşnut olmayıp Allah'ın gazabına uğramışsınızdır. Hemen tevbe ediniz» demiştir.

ŞU DÖRT ŞEY BAŞKANLARA GEREKLİDİR:

I — Tiynetlerinde adilik bulunan kimseleri yurdundan uzaklaştırmak, II — Akıllı, san'atkâr ve meharetli kimseleri kendine yaklaştırıp memleket i'mar etmek, III — Kalbinde dünyalık bir arzu bulunmayan yaşlı kimsenin görüşüne ve tedbirine uymak IV — Kötü sözlü ve kötü işlerle uğraşan kimseleri ülkesinden çıkartıp önem arzetmeyen sözlerinden kurtulmaktır.

Başkan, başvekillik (Vezir-i A'zam) mevkiini ve memleketin diğer idarî işlerini ehil olmayan insanlara teslim etmemelidir. Şayet naehil kimselere memleketin işlerini bırakırsa, onlar başkanın aklına gelmeyen yollarla işleri bozarlar, memleketi harap ve halkın işlerini altüst ederler. Neticede büyük bir kargaşalık ortaya çıkar. İslâmın düstûrlarını değiştirirler, kendi arzularına uygun asılsız şeyler ortaya korlar, kötü faaliyetlerde bulunan muasır bilginleri kendi taraflarına çekerler, bu sayede yıllarca çalışarak meydana getiremedikleri kötü bid'atların bir anda çıkmasına ön-ayak olurlar.

Hikâye :

Ömer b. Abd-ül-Aziz başkanlık devresinde Hasan-ı Basri'ye: «Değerli öğrencilerinizden bize bir kaç tane gön-

deriniz ki; öğütlerinden yararlanalım, anlamında bir mektup yazar, H. Basri cevap olarak:

«Mü'minlerin Başkanı! Bizim öğrencilerimiz iki gruptur: Biri dünyayı diğerleri ahireti isterler. Dünyayı isteyen grup, ahıretine lâzım olacak sözü konuşmazlar, ahireti arzulayanlar ise size önem verip meclisinizde sohbet etmeyi uygun görmezler» şeklinde yazmıştır:

Zülkarneyn, Aristo'ya: «Başkanlarda mevcut olan adalet ve şecaat hasletlerinden hangisi daha üstündür.» sorusunu sorunca, Aristo «Başkanda adalet varsa bu sayede diğer bütün hükümdarlara galip olabilir» der.

Anlatıldığına göre bir gün Zülkarneyn büyük bir askerî kuvvetle bir yerden geçerken öncü grupta bulunan özel yardımcılarından biri «ya Zülkarneyn! Allah size dengi olmayan bir lütûfta bulunmuştur. Nikâhınızda bulunan kadınlarınızın d oğuracağı erkek çocuklarla da, şanlı adınız kıyamete kadar anılacaktır» deyince Zülkarneyn:

«Güzel ve hayırlı bir anılış çocukların çokluğuna göre değil, güzel gidiş ve adîl davranışladır. Adaleti sayesinde dünyada bulunan başkanlara galebe çalmış bir başkana çok kadının ve çocuğun ne faydası olur? O'na güzel gidişi yeterlidir» der.

Hikâye :

Zülkarneyn yardımcılarından birini, bulunduğu görevden azlederek daha alt kademedeki bir görevi tayin eder. Bir gün görev dönüşünde Zülkarneyn'in yanına gelir, memleket işlerini görüştükten sonra, Zülkarneyn:

«Görevli bulunduğun vazifede nasıl bir yol takip ediyorsun» diye sorunca, O: «Olgun adam görevli bulundu-

ğu işten dolayı bir şeref kazanmaz. Belki görev olgun insanla değer kazanır. Yalnız şeref: Güzel hareket etmek, insaflı ve adîl bir şekilde davranmak bir de israftan kaçmaktadır» deyince, bu söz başkanın çok hoşuna gider ve onu eski mevkiine getirir.

Sokrat:[2] «Bu dünya adaletten mürekkep bir binektir. Onun üzerine zulûm ve işkence yükletile yükletile sükûneti kalmamış bu yüzden bir gün yok olması mukarerdir» der.

Anlatıldığına göre Nuşirevan halkını denemek için bir gün kendisini hasta gösterir. Doktorlar ziyaretine gittikleri zaman Nuşirevan baş tabibe: «Taşraya çıktığınız zaman hizmetçilerin senden durumumu soracaklar o zaman sen «Hastalığı önemsizdir. Gayet eski ve üzerinden çok zaman geçmiş harap bir yerden, bir tuğla getirip onunla tedavi etmek lâzımdır» de. Doktorun ağzından bunu duyan hizmetciler bu tuğla parçasını bulabilmek için her tarafa adam gönderirler, onlar Nuşirevan'ın hakimiyeti altında bulunan bütün şehir ve köyleri tararlar, fakat hiç bir yerde öyle bir tuğla bulamazlar. Bir kaç ay sonra başkana:

«Doktorun tenbihine uyarak idarenizde bulunan bütün köy ve şehirlere adamlar gönderdik. Araştırmacılar o tuğlayı bulmak için gayret gösterdiler. Fakat bütün gönderdiğimiz adamlar eli boş dönüyorlar ve şöyle diyorlar: «Başkanımızın idaresinde bulunan topraklarda bir tuğla alabilmek için bile harap bir yer bulamadık». Bunu duyan Nuşirevan çok sevinir «Allah'a hamdolsun, adaletim sayesinde yeryüzü mamur ve halkım mes'ut bir hayat yaşıyor». Hizmetcilerine: «Bundaki gayem ülkemdeki durumu tetkik ettirmekti» der.

Filozof Büzür Cümhûr'a[3] «Bir başkanın iktidarda kalması, ülkesinin bağımsız bir hayata sahip olması neye bağlıdır» diye sorarlar. Filozof şöyle cevap verir:

«Üç şeye bağlıdır:

I — Sahip olduğu ülkeyi korumak ve düşmanlara karşı savunmak,

II — Ne şekilde olursa olsun, halkına zülüm yapmaktan son derece sakınmak,

III — İlim ve fazilet sahibi kimselere son derece saygı gösterip, mertebelerini yüceltmektir.»

Zülkarneyn'e: «Egemenliğiniz altına aldığınız ülkelerde size sevinçlilik veren nedir» diye sorarlar. O şöyle cevap verir:

«İki şeydir ve bunlar bence dünya ve dünyada bulunan şeylerden daha üstündür:

I — Adalet, insaf ve merhamet,

II — Biri bana bir iyilikte bulunursa ben buna karşılık olarak iki kat yardımda bulunmayı sevmem der.»

Bu yüzden İbn-i Ömer: «Hz. Allah yeryüzünde adaletten daha üstün ve değerli hiçbir şey yaratmamıştır. Çünkü adalet Allah'ın ahiretteki mizanıdır. Şayet biri bu ölçüye sarılıp adaleti yerine getirirse Allah o'nu Cennete kavuşturur» demiştir.

Hz. Musa Sina Dağ'ında Allah'a yalvarır:

Rabbım bana adaletini ve insafını göster» Hz. Allah ise:

«Belki tabiatına aykırı bir şeyi görüp sabredemezsin» buyurur.

Hz. Musa: «Yardımınla sabırlı olabileceğim» der.

Hz. Allah: «Ya Musa! Şu dağın arkasında akan suya bak.»

Hz. Musa bir yere gizlenir: Bir atlı suyun başına gelir, atından iner, su içer ve yine atına binip gider. İçinde bin dinar parası bulunan kesesi oraya düşer. Biraz sonra aynı yere bir çoban davarlarını getirir, keseyi bulunca kapıp gider. Daha sonra oraya gözleri kör bir ihtiyar varır, istirahata çekilir. Atlı adam yolda, parasını düşürdüğünün farkına varır, dönüp su içtiği yere gelir. Birde görür ki su içtiği yerde bir ihtiyar oturuyor. O'na «Ben burada içinde bin dinar para bulunan bir kese düşürmüştüm» der. İhtiyar:

«Ben bir ihtiyarım, üstelik körüm, senin keseni nasıl bulabilim» cevabını verir. Atlı sinirlenir, kılıcını çeker, ihtiyarı öldürür, üzerinde kesesini arar. Fakat üzerinde hiç bir şey bulamaz ve çekip gider. O zaman Hz. Musa:

«Rabbim! parayı çoban aldı. Bu ihtiyar yersiz öldürüldü» deyince Hz. Allah:

«Musa! ihtiyar adam gencin babasını öldürmüştü, bununla kısası[4] yerine getirdim, fakat gencin babası da çobanın babasından bin dinar para almıştı ve ödemeden ölmüştü, böylece genç hakkını aldı. Gördüğün gibi adaletim ve insafım dakiktir» buyurur.

Hz. Peygamber: «Hz. Allah her şeyin güzel olanını sever. Hattâ koyun keserken bile». «Yardımda bulunanlar için Cennette evler vardır. Hattâ bu yardımı evine ve yardımcılarına yapsa bile» buyurur.

Katade[5]; «Artık tartıda tecavüz etmeyin» âyetinin tefsirinde (açıklamasında) :

«Bununla Allah adaleti istedi. Yani Ademoğlu! Allah'ın sana karşı adil davranmasını istediğin gibi sen de insanlara karşı adîl ol» der.

İbn-i Ömer'in anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuş:

«Allah-ü Teala Adem'i yeryüzüne indirdiği zaman şu dört kelimeyi vahyetmiştir:

«Ey Adem! Senin ve bütün zürriyetinin ilmî şu dört kelime üzerinedir: Benim, senin, benimle senin ve seninle insanlar arasındaki kelime.

Benim kelimem: Bana kulluk yapman ve şirk (ortak) koşmaman.

Senin kelimen: Bilginle seni mükâfatlandıracağım.

Benimle senin arandaki kelime: Senden dua benden kabul seninle insanlar arasındaki kelime; onlara karşı adîl davranman ve insaflı olmandır.

ZULÜM

Bilginler: «Zülüm iki kısımdır. Biri başkanın halkına, güçlünün zayıfa ve zenginlerin fakirlere,

İkincisi: Kişinin kendine olan zülmüdür» demişlerdir.

Katade: «Zülüm üç kısımdır» demiştir:

I — Asla affolunmıyacak olanı,

II — Yapanı affolunabilir,

III — Devamlı olmayan.

I — Allah'a ortak koşmak,

II — Günâh işlemek suretiyle kulun kendine zülûm yapması. (Tevbe edip kendini kurtarabilir)

III — Kulların birbirlerine yaptıkları zûlümler.»

Ahnaf b. Kays: [7] «Din ile başkanlık birbirleriyle kaynaşmış olduklarından, tıpkı aynı batından doğmuş ikiz kardeşlerdir» demiştir. Bu bakımdan, başkanın din işlerine önem vermesi farzları vaktinde eda etmesi, boş istek

bid'at kötü, şüpheli şeylerden ve İslâm'ın dışında kalan her şeyden sakınması gerekir. Yönetimi altında bulunan yerlerde dinini ve meznebini tahkir eden biri varsa, bu durumları görüşmek için onu çağırmalı, durumu bildirmeli gerekirse zecri tedbirlere baş vurup cezalandırmalıdır. Şayet yaptığı hatadan pişman olup dönerse bağışlamalı böyle yapmaz da hatasında direnirse bulunduğu bölgeyi onun saçacağı kötü hezeyanlardan temizlemek için cezalandırmalı ve ülkesinden dışarı atmalıdır. Başkanın takip ettiği yoldan Allah'ın hoşnut olması, insanların kalplerinde bir heybet meydana getirmesi, otoritesinden düşmanın çekinmesi ve dostlarının yanında yüce bir dereceye erişmesi için peygamberin sünnetinden ve plânlı bir yoldan ayrılmamalıdır. Halkın kurtuluşunun başkanın güzel gidişatına göre olacağını bilmelidir. Halkın işine eğilip az — çok, önemli ve önemsiz gibi görünen her şeye eğilmelidir. Kötü iş ve şeylerle halkına ortak olmamalıdır. Faziletli insanlara hürmet etmeli, işler üzerinde durmalı kötülüğe vasıta olacak şeylerden alıkoymalı, kötülük yapanları cezalandırmalı, herkesi hayra ve iyiliğe sevketmeye uğraşmalıdır.

Başkan kısır bir politikaya sahip olduğu takdirde kitle anarşist bozguncu faaliyetlerden alıkonamaz ve bu ruhtaki insanlar serbest bırakıldığı sürece ülkenin bütün işleri alt üst olur. Filozoflar: «Halkın tutumu başkanın tutumuna bağlıdır» demişlerdir. Nuşirevan şöyle bir politika güderdi: Biri bir yere bir altın koysaydı, sahibi hariç hiç kimse onu yerinden depretemezdi, Yunan [8] ismindeki yardımcısı bir gün Nuşirevan'a:

«Ey Başkan! Şerli kimselerle düşüp kalkmayınız.. Böyle yaparsanız ülkeniz harap olur, halkınız fakir düşer,

o zaman siz harap bir ülkenin başkanı ve düşkün bir kitlenin hakimi olursunuz. Dünyada isminiz kötü kalır» dediği zaman biri Nuşirevan'ın yanına girer ve «Başkanım! Bize gönderdiğiniz vali bütün işlerimizi durdurdu» der. Nuşirevan bunu duyar duymaz hemen görevliyi yerinden alır ve şöyle bir genelge yayınlar :

«Vali bulunduğunuz eyaletlerde, ziraat ve bahçe ekimine elverişli olmayan yerleri imar ediniz, bu faaliyetlerden uzak kalmayınız» der.

Filozoflar: «Bu yeryüzünün harap olmasına sebep olan şu iki faktördür: İdarecinin acizliği ve zûlmüdür.»

Nusirevan'ın muasırı olan bütün devlet başkanları kendi ülkelerini i'mar etmekle iftihar ederlerdi.

Hikâye :

Hint meliki, Nuşirevan'a bir elçi göndererek; «Başkanlık bakımından ben sizden üstünüm, bu yüzden şu kadar haraç, gönderiniz, yoksa karışmam» şeklinde bir mektup yollar Nuşirevan elçinin misafir edilmesini emreder. İkinci gün hükûmet ricalını ve memleketin ileri gelenlerini toplar, bu toplantıda gelen elçinin hazır olmasına izin verir. Elçi meclis salonuna girince Nuşirevan O'na hitaben: «Mektubun cevabına iyice kulak ver» Bir sandığın getirilmesini emreder, onu açarlar, içinde bir avuç buğday ve arpa alarak bunları elçiye gösterir.

Nuşirevan: «Bu sandıkta bulunan hububat ülkenizde olur mu?»

Elçi: «Evet bizde bu çoktur.»

Nuşirevan: «Dön ve Hint melikine şöyle şöyle: Önce ülkeni ma'mur et — Çünkü harap durumdadır — On-

dan sonra ma'mur ülkeye gözünü dik» diye haber gönderir.

Başkan, kendinden önce geçmiş bulunan başkanların yollarını takip etmeli, onların işledikleri hayırlı işleri yapmalıdır. Çünkü onların ömürleri daha uzun, tecrübeleri daha çoktu, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmışlar ve gizlilik içinde saklı bulunan açıklığı tanımışlardı.

Nuşirevan tutumu iyi olmasına rağmen yine de seleflerinin bıraktıkları kitapları okur, onların hayat hikâyelerini dinler, onların program ve gidişlerine bağlanırdı. Şimdiki başkanların da aynı metodu takip etmeleri çok yerinde olur.

Filozoflar: Başkan bir ticaret pazarına benzer. Şayet önemli gıda madelerinin burada bulunduğunu herkes bilirse buraya akın ederler. Şayet mallar sürüm yapmayan bir cinste ise hiç kimse bu pazara doğru yol almaz. Pazarın önem kazanması başkanın adîl politikasına bağlıdır. Adalet olmayınca her tarafta emniyet kalkar, hattâ pazara bir mal geldiği zaman herkes zorluklarla karşı karşıya kalır».

Bazıları ise: «Halkın işleri ve yaptıkları, idarecilerin tutum ve davranışlarına bağlıdır» demişlerdir.

Bir ülke ma'mur olarak niteleniyor ve halkı emniyet, rahat ve gıpta edilecek bir yaşayış seviyesinde ise, halkın bunda payı olmakla beraber başkanın akıllı davranışına ve güzel niyyetine apaçık bir delil değilmi?

Hikâye :

Nuşirevan bir gün yardımcısı Yunan'a «Beni geçmiş devlet başkanlarının tutumlarından haberdar et» der.

Yunan — Ben onların üç şeylerini yahut iki veya bir şeylerini öveyim mi?

Nuşirevan — Onları üç meziyetle öv.

Yunan — Uğraştıkları şeylerde ve yaptıkları işlerde bir yalan bulamadım. Onlarda bir cehalet eseri, hangi durumda olursa olsun bir kızgınlık belirtisi görmedim.

Nuşirevan — iki şeylerini öv

Yunan — Hayırlı şeylere koşarlardı, ebedi olarak şerden kaçarlardı.

Nuşirevan — Bir meziyetlerini öv

Yunan — Kendileri üzerindeki otoriteleri ve cüretleri başkaları üzerindeki otorite ve cüretten daha fazla idi.

Nuşirevan — Onlar Adem oğulları değilmiydi?

Yunan — Onlar da Adem oğullariydi. Fakat yaptıkları hayırlı işler her tarafı sarmış bulunduğundan kıyamete kadar hayırla anılacaktır...

——ooOoo——

Hikâye:

Birgün Nuşirevan gayet kıymetli taşlardan yapılmış bir su bardağı almak ister. Yardımcısı Yunan: «Bir kaç günlük ömür için böyle bir şey almaya teşebbüs etmemiz akil kârı değildir. Biz bizden önce geçmiş bulunan başkanlar hakkında konuştuğumuz gibi, bizden sonra gelenler de bizim hakkımızda konuşacaklardır Bu bakımdan onları sevindirecek şeyler yapmalıyız. Şunu unutmıyalım ki; insanların en ahmağı dünya saltanatiyle gurur- lanıp, günden güne kederlenen ve kızgınlığa tutunandır. Bunlar dünyalarını yorgunluk ve meşakkatla değiştirirler. Siz, dünyayı ma'mur etmeye uğraşmış ve böylece unutulmaz isimler bırakmış olan seferlerinizin yoluna

tutunuz» deyince Nuşirevan yaptığı tekliften dolayı pişmanlık duyar ve kendisini uyarttığı için yardımcısına dua eder. Yunan devamla:

«Şunu biliniz ki; bir idarecinin ülkesi ma'mur olduğu zaman halkı O'na dua ederler ve minnettar kalırlar» der. Durum böyle olunca. İslâm filozoflarının belirttiği şu gerçek ortaya çıkmış olur: Dinin bekası başkanla, başkanın bekası askerle, askerin bekası malî güçledir. Aynı şekilde malî güç ülkenin ma'mur olmasiyle, ülkenin ma'mur olması ise adil davranmakladır.

Nuşirevan dünyada benzeri bulunmayan bir bahçeye sahipmiş. Bir gün Rum Kayser'i [9], Çin fa'ğfur'u [10] ve Hint meliki Nuşirevan'nın verdiği bir ziyafette bir araya gelirler. Her biri hikmetli bir söz söyler:

— Kayser: Bu dünyada hayırlı faaliyet göstermekten, temiz bir isimden ve iyi bir anıştan daha üstün bir şey yoktur. Çünkü bu gibi meziyetler sahibini daima hayırla yadettirir.

— Nuşirevan: Benim eskidenberi adetim hayır işlemek ve hayrı düşünmektir. Hayrı düşündüğünüz ve onu işlediğiniz zaman, bütün gayenize kavuşursunuz.

— Çin Fağfur'u: Allah bizlerden kötü fiilleri uzaklaştırsın, şayet kötü fiil ortaya çıkarsa utanırız, anılırsa mahçup oluruz, yaparsak sonunda pişmanlık duyarız.

Kayser Nuşirevan'a hangi şeyin kendisine daha sevimli olduğunu sorar.

— Nuşirevan: Bana ihtiyacını arzedenin ihtiyacını gidermeyi çok severim.

— Kayser: Sonunda korkacağıma günah işlememeyi daha çok severim.

Başkanlar adları geçen bu hükümdarların konuşma-

larını ve sözlerini iyice dinlemelidirler. Milletlerine karşı ne gibi bir tutuma sahip olduklarına iyi bakmalıdırlar.

Müslümanların Başkanı!

Siz bu başkanların sözlerine kulak vermelisiniz, faaliyetlerine dikkat etmelisiniz, halkın dilinden kıyamete kadar düşmiyecek olan menkıbelerini kitaplarda okumalısınız.

Hz. Ömer adalet yönünden o kadar hassas davranıyorduki; oğluna yaptığı had cezası ölümüne sebep oldu.

Zeyd b. Eslem [1] şöyle anlatıyor:

«Bir gece Hz. Ömer'in dolaştığını gördüm, arkasından gittim ve size arkadaşlık yapmama müsaade edermisiniz» dedim «evet» dedi. Medine'nin dışına çıktığımızda, uzaklarda bir ateş gördük «Belki orada bir misafir vardır» dedik ve ateşin bulunduğu yere doğru gittik. Orada ihtiyar bir kadın ve üç çocuk gördük çocuklar ağlıyor o ise ateşin üstüne bir tencere koymuş ve «Allah'ım! Ömer'e insaf ver, hakkımı ondan al, o tok biz acız» diye söylenip duruyordu. Ömer O'nun bu sözlerini işitir işitmez ilerledi ve kadına selâm verdi. «yanına girmeme müsaade edermisin» dedi. O da hayırla gelirsen buyur» dedi. Ömer ilerledi, kadının ve çocuklarının durumlarından sordu. Kadın:» Ben bu çocuklarla uzak yerlerden geliyorum, ben ve çocuklar acız, yorgun ve açlıktan dolayı uyuyamıyoruz» dedi.

Ömer: «Bu ateşin üstünde bulunan tencerede ne var» diye sordu.

Kadın: «Bir şey yok, yalnız onların bunun içinde yemek olduğunu zannedip sabretmeleri için su koydum»

Bunun üzerine Ömer Beyt-ül-mala geldi. bir çuval aldı, içine un ve yağ koydu, sırtlayıp onlara doğru yol-

landı. Ben «mü'minlerin Başkanı! Size zahmet olmasın ben alayım» dedimse de o «Şayet sen onu taşırsan günahımı kim benden taşıyacak, benimle bu kadının yaptığı beddua arasına kim girmeye teşebbüs edecek» diyerek koşuyor ve kadının yanına varınca kadar ağlıyordu. Kadın: «Allah seni çokca mükafatlandırsın» dedi. Ömer hemen biraz un ve yağ aldı, onu tencereye koydu, ateşi yaktı. Her ateşi üfleyişinde, ateş külleri onun yüzüne sıçrıyordu. Yemek pişirince onu çanağa koydu, çocuklara: «Yeyiniz» dedi. Kadın ve çocuklar o yemeği yerken Ömer:

«Ey kadın! Ömer'e beddua etme. O sizin durumunuzdan haber değildi» dedi.

Hz. Ömer birgün hutbede:

«Ey insanlar! Hz. peygamber zamanında gelen vahiyle insanların dışlarını-içlerini, iyilerini-kötülerini biliyorduk. Vahiy bizden kesildi. Biz şimdiki vaziyette her insanın niyyetine bakıyoruz. O'nun gidişatını en iyi bilen Allah'tır. Benim bütün çalışanlara tavsiyem Hak sız bir şey almamaları ve haksız yere bir şey vermemeleri dir» şeklinde konuşur.

Hz. Ebu Bekr müslümanların işlerini üzerine alınca, müslümanlar O'na halife dediler yerine geçen Hz. Ömer'e de aynı ünvanı vermek istedikleri zaman Hz. Ömer:

«Mü'minler! Beni mü'minlerin emiri [12] olarak çağırınız ben mü'minlerin emiriyim, ben Hattab'ın oğluyum» demiştir.

Bir vali tayin ettiği zaman onlara: «İhtiyaç içinde kaldığınız zaman, bunu gidermek için hayvanlarınızı ve silâhlarınızı satınız. Fakat ellerinizi «müslümanların ma-

li evine» (Beytü-l-Mal'e) uzatmayınız. İhtiyaç sahiplerine karşı kapılarınızı kitlemeyiniz» demiştir

Abdurrahman bin Avf [13] şöyle anlatmıştır: «Ömer b. Hattab (R.A.) bir gece beni çağırdı. Ve «Medinenin giriş kapısında bir kafile konaklamış, korkuyorum ki; uyudukları zaman malları çalınsın» dedi. O'nunla yürüdüm. Kafilenin yanına varınca O «Sen yat ben beklerim» dedi ve sabaha kadar kafilenin etrafında dolaşıp durdu»

Medine'nin kıyı semtlerine kadar gider ve: «Müslümanların ihtiyaçlarını gidermem için buralara kadar gitmem gereklidir. Çünkü buralar hükümet konağına uzak olduğundan, takatsız kimseler buraya kadar gelip ihtiyacını arzedemezler. Çalışanların durumlarını bizzat görmem, tutumlarını kontrol etmem ve halkın ihtiyaçlarını gidermem için vilâyetleri ziyaret etmem gerekir» dermiş.

Şam'a girince, önüne yemek getirirler. Yemek çeşidi fazla olduğu için bu O'nun tabiatına aykırıydı— «Bu sofrada bu kadar çeşitli yemek bulunuyor, acaba fakirlerin durumu nasıl?» deyince Halid b. Velid [154]:

«Ya Ömer! fakirler cennette faydalansınlar» der, bunun karşısında Hz. Ömer şöyle konuşur:

«Bizler iki günlük dünya meta'ına aldanıp cenneti fakirlere verirsek, neye yararız.» Oradaki yemeği yemez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET HAZİNESİ VE VERGİ POLİTİKASI

Başkan, raiyyesinden [1] alacağı haracın [2] ve arazi öşürünün [3] ne keyfiyette alınacağı ve alınan vergilerin ne gibi yerlere sarfedileceğini bilmelidir.

Alimler ve müctehit imamlara göre bütün halk başkanın kuvvetidir, araziyi imaretme başkanın bahçesidir, meyvesi emanettir ve sonucu adalettir. Adalet başkanın kalesidir. Mal ve mülk, düşmana karşı koymak için en güçlü asker ve başkanın zahiresidir.

Durum böyle olunca, başkanın adil bir şekilde halkından öşür ve haraç alması, gereken yerlere bunları sarfetmesi ve israftan sakınması gereklidir, perişan olan halktan vergi almaktan çekinmelidir.

Başkan, arzın i'marını zülümsüz yapmaya Öşür almak için gönderilecek olan tahsildarların dindar olmalarına dikkat etmelidir. Bunlar vergi toplarken halka karşı gayet yumuşak davranmalıdırlar. Sülük, insana eziyet vermeden kan emdiği için, insanlar bazı hastalıklarında onu bizzat elleriyle getirip vücutlarına bırakırlar, halbuki sinek ve emsali gibi bazı haşereler gürültülü bir şekilde gelip insan kanından yararlanmak isterler. Vücuda kondukları zaman insan hiç vakit kaybetmeksizin onunla savaşa girişir.

Bu yüzden, vergi tahsil etmeye gelen memur bu durumu göz önünde bulundurarak, tahsil etme esnasında gayet yumuşak davranmalı ve kötü davranmaktan kaçınmalıdır.

VERGİYİ ARTTIRMA:

Hz. Ömer'in Mısır'a Vali tayin ettiği Amr b. As'ı[4] Hz. Osman vazifesinden alır, yerine başkasını tayin eder. Hz. Osman yeni ta'yin ettiği valinin Hz. Ömer'in takdir ettiği haraçtan daha fazla tahsil etmesini emreder. Bunun karşısında Hz. Ali; «Osman! Ömer'in koyduğu haracı niçin arttırdın» deyince Hz. Osman:

«Mısır'daki halkın ve toprağın durumu Ömer'in zamanındaki gibi değildir. Toprak daha çok mamur edilmiş ve istihsal de o derece artmıştır. Haracı arttırmanın sebebi budur» der,

Demek oluyor ki; devlet başkanı herhangi bir bölgede istihsal artınca buna paralel olarakta onların gücüne göre vergiyi arttırabilir. Menşur-ül-Hikem'de belirtildiğine göre: «Süt veren hayvandan sahibi haddinden fazla süt almak isterse süt yerine sarı bir kanla karşılaşır»

Harun Reşid'in veziri Ca'fer b. yahya şöyle demiştir:

«Araziden alınan öşür ve haraç başkanın mülkünün direğidir. Yalnız üretimin artması, bereketin çoğalması başkanın adil davranmasına bağlıdır. Harap olması üretimin düşmesi ise Onun zülmündendir. Toprağın verimsizliği yeterince işletilmemesinden ve ziraatcıların azlığından başkanın zulüm ve işkence ile halkı yokluğa doğru yöneltip, onları işlerinden alıkoymasından dolayıdır. Bu duruma düşmüş bir halk kitlesinden vergi almak ac

olan birinin vücudundan bir parça et alıp yemek gibidir.

Filozoflar: «Başkanın halka haddinden fazla vergi yüklemesi, duvarın temelinde bulunan harç ve taşı çıkarıp bunlarsız duvarını yükseltmeye teşebbüs etmesi gibidir. Bu değersiz vergilemeden dolayı ziratçıların toprakları verimsizleşir, bu yüzden ziraattan vazgeçerler. Ziraat ve toprak imarına güçleri kalmayan halk, devlet hazinesinin kat kat isteklerini karşılıyamazlar. Bu yüzden bizzat devlet ve askeri gücüne de bir zayıflık sirayet eder. Bu durumu bir fırsat olarak gören açık gözler, ülkeyi yıkmaya göz dikerler.

Başkan halktan çeşitli şeyler aldığı için buna karşılık olarak onlara fazla sevgi göstermelidir. Çünkü dürüst bir hareketle hiç bir şey eksilmez, bozgunculukla hiç bir şey baki kalmaz» demişlerdir.

Hikâye:

Endülüs yöneticileri, dedelerinin yollarını takip ederlermiş. Adetlerine bağlı olduklarından dolayı düşmanlarını mağlup ederler ve onlara göz açtırmazlarmış. Bir adetleri de şöyle imiş:

Devlet başkanı sipahî olan islâm askerlerine toprak ve köyler verir. Bunlar da kendilerine ait bulunan toprağı işlerler, imarına çokça önem verdikleri için çokça üretim elde ederlermiş. İbni Amir isminde biri ülkenin başına geçince sipahilerin ellerinde bulunan tarlaları alır, bunun yerine geçimlerinin devlet hazinesinden karşılanmasını emreder. Sipahilerden alınan toprakları kârcılar icar eder ve ticarete başlarlar. İnsan kâr yapmaya düşkün olduğundan orada satılmadık bir arazi kalmaz. Halk

gündengüne perişan düşer, devletin askerleri de buna paralel olarak zayıflamaya başlar. Sonunda etrafta bulunan düşmanlar oraya hücum ederler ve hakimiyetleri altına alırlar.

BEYT-ÜL-MAL:

Bilginler şöyle demişlerdir:

«Beyt-ül-mal sistemi çoğu insana müphem kalmış ve keyfiyeti izah edilmemiştir. Bu, hububat istihsalının mahalline göre onda bir veya beşte birini alıp, toplanan yerdeki fakirlere dağıtmak, artanı devlete vermektir. Ürünün toplandığı mahalle, Beyt-ül-mal denir. Cizye ve haraç alınan yerlerde toplanan mal, yalnız İslâm askerlerine, yolda kalmış yolcuya ve ilim adamlarına sarfedilir. Geriye kalanı gereken yerlere ve İslâmın izin verdiği hayırlı işlere harcamak için Beyt-ül-mal'a konulur» demişlerdir.

Devlet başkanı bu statüyü takip etmeli harcamaları kendi yararına yapmaktan ve halkın umumî teammülüne aykırı düşen davranışlardan sakınmalıdır.

Zülkarneyn, mavereünnehiri geçip Çin ülkesine girdikte yardımcısı:

«Ya Zülkarneyn! Beyt-ül-maldan alarak özel hazinenizde bu kadar malı dikkatli olarak korumanın sebebi nedir?» diye sorunca O:

«Bir gün seferde ihtiyaç hasıl olur» der. Bunun üzerine yardımcısı şöyle söyler:

«Bunları düşmanlarınıza azık olsun diye bir yere topluyorsunuz. Bu işiniz en kötü bir iştir. Sizden önceki hiç bir hükümdar bu çeşit bir kâre heves etmemiştir. Kendi işlerinizde kullanmak için bu malları halkınızdan

toplıyacaksınız, toplasanız dahi ancak bunları onların işlerinde kullanabilirsiniz, Bunları depolayıp bırakmak hükümdarlık şanınıza yakışmaz»

Zülkarneyn pişman olur ve «Beyt-ül-mal ancak halkın başkanından razı olmasıdır, beyt-ül-mal olmasa da halk yeterlidir» der.

Filozoflar şöyle demişlerdir; «Başkanın halkiyle olan muamelesi, bahçesinin içinde tertemiz bir su akan bahçivan gibidir. Bahçivan bahçesini yerli yerince tanzim eder, etrafına meyve veren ağaçları diker ve onları sularsa bahçe gelişir, meyveleri nefis olur ve o da fakirlikten korkmaz. Şayet bahçivan böyle bir çalışmayı yapmazsa, bahçenin içinde akıp giden o berrak suyun ne faydası vardır? Bakım olmadıktan sonra ağaçların yok olması beklenilen bir şeydir. Bunun gibi başkan da iyi hareket eder ve halkın durumlarını iyi bir şekilde kontrol ederse halkı da O'na itaat eder, sevinciyle sevinçlenir, kederiyle kederlenir.

Sasani[4] krallarından birinin yardımcısı, kralın mal toplamasını ve kendine ait bir gizli hazine kurmasını teklif ederek der ki: «Bir gün etrafımızda toplanmış bulunan adamlar dağılır ve biz açıkta kalabiliriz. Fakat paramız olduktan sonra dünyanın her tarafındaki askerleri kendimize asker yapabiliriz» Bunun üzerine Kral; «Bu hususta arzedebileceğin bir delilin varmı?» diye sorar. O'da:

«Evet başkanım, şimdiki durumda etrafınızda hiç sinek varmı?» der. Kral:

«Hayır» diye cevap verir.

Yardımcı bir tabak bal getirilmesini ister, bal getirilir getirilmez sinekler balın üzerine üşüşmeye başlarlar,

bunun üzerine yardımcı: «Kralım! Görülüyorki; bu bal gibi paramız olduktan sonra bütün insanlar askerimiz olur» der.

Kral: «Başvezirle bir görüşeyim» der. Kral, başvezire bal meselesini anlatır, fakat başvezir bunu benimsemez ve:

«Devletimizde çalışan kimselerin kalplerini değiştirmeyiniz, o zaman bütün hak dilediğiniz şekilde askeriniz olur» der.

Kral: «Bu hususu teyit eder mahiyette bir bir deliliniz varmı?»

Başvezir: «Akşam olunca bunu sizlere arz ederim»

Akşam olunca, başvezir bir tabak balı başkanın huzuruna getirir.

Başvezir: «Kralın! Bu balın üzerinde hiç bir sinek varmı?» diye sorar.

Kral: «Hayır» der.

Baş vezir: «Şayet idarenizde bulunan halkın kalpleri —zülümden dolayı— karanlıkta kalırsa devlet hazinesinin bir faydası olmaz. Fayda getiren tek şey: halkın rızası ve devlet memurlarının hoşnutluğudur» der.

Nuşirevan: «Halkına fazlasiyle müşfik olmayan başkan, kanatlarını yaralıyarak, orada akan kanları emen ve sonunda uçmak için çırpınırken yere çakılıp kalan ve diğer hayvanlara böylece yem olan kuşlar gibidir» demiştir.

Hz. Ömer Şam'a varınca, Şam valisi Hz. Ubeyde[5] O'nu karşılar.

Hz. Ömer: «Ya Ubeyde, bizi evine götür ki, evini görelim» der.

Ubeyde: «Ya Ömer, evimi görürseniz kendinize sahip olmaz, ağlarsınız»

«Görülmesi gerekir» diyerek Hz. Ömer, Hz. Ubeyde'nin evine girer. Bakar ki: Birkaç parça keçe, yemek için bir kaç çanak ve abdest için bir ibrikten başka hiç bir şey yok. «Ya Ubeyde! Malzemelerin nerede?» diye sorar.

Ubeyde: «Gördüklerinizden başka hiç bir şeye sahip olmadığımı bütün Şamlı'lar bilir» der. Hz. Ömer:

«Açlığı giderecek hazırda bir şey varmı?.» Hz. Ubeyde, bir kaç gündenberi kalmış ekmek parçalarını getirip Hz. Ömer'in önüne kor. Bunu gören Hz. Ömer kendini tutamıyarak ağlayınca Hz. Ubeyde: «Ben bu durumu size açıklamıştım. Fakat mü'minlerin Başkanı! Topraklardan size gelen cizyenin belâsı size yeter» deyince Hz. Ömer: «Ya Ubeyde, senden sonra dünya bizleri mağrur etti» der.

O, halifeliği zamanında hacca gider. Dönüşünde, memuruna: «Yolculuğumuzda Beyt-ül-maldan ne kadar para sarfettik» diye sorunca memur:

«Onsekiz dirhem sarfedilmiş» der. Hz. Ömer:

«Beytül malı telef ettiğin için helâk olasın» —şeklinde kızgınlığını belirtir.—

Ömer b. Abd-ül-Aziz zamanında büyük bir kıtlık olur. Bir grup Arab O'nu ziyaret ederler. Grup sözcülüğüne içlerinde bulunan bir alimi seçerler. O:

«Müminlerin Başkanı! Biz içinde bulunduğumuz büyük bir zaruretten dolayı size geldik, açlıktan bir derikemik kaldık. Kurtuluşumuz Beyt-ül-mala kaldı. Aslında Beyt-ül-Maldaki erzak şu üç gayeden biri içindir:

Bu mal ya Allah'ın, ya O'nun kulları veya sizin içindir.. Şayet Allah'ın ise Allah'ın buna bir ihtiyacı yok-

tur, eğer O'nun kullarına aitse, siz onlara vermelisiniz. Bu size aitse bizlere tasadduk ediniz. Allah tasadduk edenleri mükâfatlandırır» der. Ömer b. Abd-ül-Aziz bunu duyunca gözleri dolar ve ziyaretcilerin ihtiyaçlarını giderir.

Başkan Beyt-ül-mal'ı dikkatlice kullanmalı, harcamalarda israftan kaçınmalıdır. Çünkü başkanın yükselmesine ve düşmesine sebep Bey-ül-Mal'dır.

Selef bu hususa çok dikkat eder, ihtiyacı olmayanlara Beyt-ül-Mal'dan yardım yapmazlarmış. Hatta Ömer b. Abd-Aziz bir gece mum yakıp gıda defterlerini tetkik ederken, o anda oğlu yanına girer, ev ihtiyaçlarını babasına arzeder o zaman Hz. Ömer (II) oğluna: «Mumu söndür, çünkü bu mum Beyt-ül-Mal'ındır. Biz şimdi halkla ilgili bir şey değil, bizimle ilgili bir şey konuşacağız. Bu durum için bunu kullanmaya Allah'ın izni yoktur.» der.

İşte adil başkan» devlet mazemesini şahsi işlerinde kullanmaktan böylece sakınır ve kendini korur.

Hikâye :

Ömer b. Abd-ül-Aziz'in bir oğlu Beyt-ül-mal'a bakarmış. Hz. Ömer'in (II) üç kızı Arafe günü babalarına gelerek:

«Yarın bayram, bizleri halkınızın kadınları ve kızları ayıplıyor ve diyorlar ki: «Siz mü'minlerin Başkan'ı olan birinin kızlarısınız, böyle olmasına rağmen giydikleriniz, bizim elbiselerimizden daha kalitelidir» derler ve ağlamaya başlarlar. Babaları kızlarının bu durumuna üzülür ve Beyt-ül-mal'a bakan oğlunu çağırır:

«Önümüzdeki ayın aylığını şimdi bana veremezmisin?» der. Oğlu:

«Gelecek aya kadar yaşayabileceğinize dair bize senet veriniz» cevabını verir. Bunun üzerine halife:

«Bir gün ömrümün olduğunu bile bilmem oğlum! Allah seni mübarek etsin» der, sonra kızlarına döner ve şöyle söyler:

«Arzularınızı gemleyiniz. Şunu biliniz ki zorluk çekmeden cennete girilemez»

Başkan, alelade bir insanla, tanınmış bir mevki sahibi arasındaki davada ikisine de aynı nazarla bakmalı yalnız birine önem vermemelidir. Aynı şekilde davalılar dan biri fakir diğeri zengin olabilir. Fakat unutulmamalıdır ki; cevher ve toprak ahirette aynı fiatadır. Bu bakımdan zengine yaranmak için kendinizi ateşe atmamalısınız.

Alelade birinin devlet başkanı ile herhangi bir davası olursa, başkan kendisini bir vatandaş derecesinde tutup, Allah'ın hükmettiği şekilde hükmetmeli ve bu zayif kimseye insaf etmelidir. Utanmayı bir tarafa bırakıp adaletin vereceği karara razı olmalı ve bu hususta Allah'ın şu ayetiyle hareket etmelidir; «Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddini aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.»

Hz. Peygamber: «Her çobana sürüyü otlattığı yerden sürüye nasıl davrandığından» ve her başkandan ise halkına nasıl muamelede bulunduğundan sorulacaktır» buyuruyor.

Hikâye:

Anlatıldığına göre İsmail b. Ahmet, Horasan'a emir olarak gider, Merv'de konaklar. Her askeri mevziye şu emrin bildirilmesini emreder:

«Askerlerden biri azda olsa, halka zulüm yaparsa elleri kesilir»

Askerlerden biri [7], bir evin mutbağına girer, oradan biraz yiyecek alır, ev sahibi bunu görür ve onu emrinin kapısına götürür.

Emiri: «Haberi duymadın mı?»

Asker: «Duydum»

Emir: «Neden halkına eziyet ettin»

Asker: «Hata işledim»

Emir: «Hatan yüzünden ateşe girmek istemem» der ve gereken cezayı verir.

Hikâye:

Nuşirevan devlet başkanı olunca, Başbakanı O'na şunu yazar:

«Başkan! Başkanların faaliyetleri şu üç şey üzerinde olmalıdır:

I — Özel hazinenizde mevcut olan şeyleri halkınıza vermeniz ve onlardan bir şey beklememeniz,

II — Onlardan vergi aldığınızdan dolayı —buna karşılık— onlara adil davranmanız,

III — Onların kazançlarına ortak olduğunuz halde (vergi vs. olarak) onlara zülûm yaparsanız, böylelerine akıllı kimselerin başkan demeleri kendilerine utançlılık verir.

Siz bu üç esasa tutunmalısınız»

ÖĞÜT:

Abbasi idarecilerinden Mehdi'nin yanına birgün devrin bilginlerinden şeybe girer ve:

— Mü'minlerin Başkanı! Allah size dünya ni'metini vermiştir. Sizde buna karşılık olarak halkınıza tatlı yaşayıştan bir hisse veriniz.

Başkan — Halka verilmesi gereken nedir?

Şeybe — Adalet. Şunu biliniz ki; halkınız sizden emin olarak uyurlarsa, siz de kabirde emin olarak uyursunuz. Mü'minlerin Başkanı!

Kendisinden sonra gün olmayan geceden ve kendisinden sonra gece olmayan günden sakınınız. Gücünüz nisbetinde adîl davranınız. Çünkü, ahirette adlinizle mükafatlanacak ve zülmünüzle cezalanacaksınız. Nefsinizi tekva ile süsleyiniz. Zira ahirette size kimse süs vermez, ahiretin süsü dünyadan gider.

Rum Ḳayseri Melikşah'a: «Memleketin idaresi ne ile olur?» şeklinde bir mektup yazar. O'da cevabında şunu yazar :

«Ben herhangi bir şey hakkında bilgi almadan bir şey yapmam. Bir şeyin yapılmasını emrettiğimde, onu tamamlamaya çalışırım. Korku ve yapılan ricalardan dolayı o işi terketmem. Emrettiğim şeyi değiştirmem.»

Hz. Ömer Şam'a gidince, Şam'ın etrafını ve nahiyelerini dolaşıp halkın durumuna iyice vakıf olur. Humus'a [6] girdiği zaman «Humus fakirlerinin ve çalışamıyanlarının listesini çıkarıp bana getiriniz» der. Görevliler hemen bunu tanzim ederler ve getirirler. Tetkik ettiği esnada listenin başında Said b. Amir [7] isminde birinin adını görür. Saidin kim olduğunu sorar, halk bunun kendile-

rine gönderilmiş bulunan Vali olduğunu söyler. Hz. Ömer O'nun fakirliliğine hayret eder. Humus'lular: «Mü'minlerin Başkanı! kendilerine ödenen maaşın hepsini fakirlere veriyor» derler. Bunu duyan Hz. Ömer ağlar, bazı zaruri ihtiyaçlarını gidermesi için bin dinar gönderilmesini memurlara söyler. Valinin eline para geçince evine döner, hanımı «Mü'minlerin Başkanı size kızdığı için mi eve döndünüz» diye sorunca, O:

«Hayır, hayır değil, yalnız ben dünyadan kaçıyorum, dünya bana geldi, bu yüzden eve döndüm» der.

Hanımı şöyle söyler: «Nasıl isterseniz öyle yapınız.»

O, parayı bir sıraya kor, ertesi gün Humus'a giren İslâm müfrezesine bunu harcar.

Hanımı: «Biraz bıraksaydınız bazı zaruri ihtiyaçlarımızı giderirdik» der.

Vali: «Allah bizleri yaratmış, doğru yolu bildirmiştir. Kabre dünyalık olarak götüreceğimiz tek şey kefenlerimizdir» cevabını verir.

BAŞKANDA BULUNAN MEZİYETLER

Eski filozoflar: «Başkanda şu 16 meziyetlerin bulunması gerekir» demişlerdir.

Akıllı, bilgin, zeki, eşyayı kavraması, ferasatlı, yiğit, müşavere ve teenni ile hareket, güzel ahlâklı, bütün halka sevgi beslemesi, halkına hürmet etmesi, gerektiği yerde halkına müdarada bulunması, işlerinde görüş ve tedbirli olması, seleflerinin hatıralarını çokca okuması, seleflerinden dürüst olanların yolunu takip etmesi, kendisini tanımıyan adamlardan gizlice kendisini soruşturması, asrında yaşıyan ve ilmiyle âmil olan bilginlerden öğüt istemesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞKANA YAKLAŞMAKTAN KAÇINMAK;

Üç şeyde kurtuluş yoktur :

1 — Başkanla arkadaşlık,

2 — Gizli ve kapalı şeyleri kadınlara açtıktan sonra akibetine emin olmak.

3 — «Vücuda zehir tesir etmez» diyerek bunu denemek.

Bütün işlerin çıkış noktası devlet başkanıdır. Aklı tam olmayan devlet başkaniyle görüşünce gururlanır. Aslında başkanın elinde bulunan imkânlar, aşılması zor bir dağa benzer: Bu üzerinde türlü türlü meyveler bulunan, fakat etrafını yırtıcı hayvanların sardığı bir dağdır. Böyle bir dağa tırmanmak hem zor ve hem de tehlikelidir. Bu bakımdan başkanın ne yükseltmesine, ne aşağı düşürmesine, ne de hayır ve şerrine bağlanamaz.

(Büyüklerden birine niçin başkanlara sokulmadığı sorulur. O'da şöyle cevap verir:)

Devlet başkanının hiç lüzum olmayan yerlere para harcadığını, fakat gerekli olan yerlere ise bir harcamada bulunmadığını çok görmüşümdür. Ben hangi sınıf içinde olacağımı bilmediğim için başkanla görüşmekten sakındım.»

Aklı olan, başkana arkadaşlık yapmaktan sakınma-

lıdır. Çünkü başkanlar çocuklar gibi kızarlar ve çocukların hoşlandıkları basit şeylerden de hoşlanırlar, ama arslan gibi de kızarlar.

Akıllı kimse şu üç şeye devam etmelidir·

1 — Yanında oturan birine arkasını dönüp oturmamalıdır (Bu düşmanlık doğurtur.)

2 — Kendisinin yapmadığı işi başkasına teklif etmemelidir.

3 — Devlet başkanı istemedikten sonra kapısına gitmemelidir.

Dört şeyden kaçınmalıdır :

I — Başkana «iyiyi bildirme» ve «kötülükten alıkoyma» için öğüt verse dahi ona yaklaşmaktan,

II — Yabancı bir kadınla yalnız başına kalmaktan,

IV — Yakınlariyle ilişkisini kesmiş birini ziyaret etmekten,

IV — İkinci gün pişman olacağı sözü konuşmaktan.

Daimi olarak başkanın hizmetinde bulunanlar, tamamen dünya lezzetlerinden yararlanamazlar, aksine mahrum kalırlar. Aynı şekilde başkanın İslâhına uğraşmak gayesiyle ona yaklaşan bilginler de, bir gün gelir onun yoluna girerler. Bu tıpkı bir tarafa meyletmiş bir duvarı düzeltmek için sırtını dayayıp «sonunda duvarın altında kalan adamın durumuna benzer.

Şöyle görmüşümdür: Başkanlarla sohbet etmek hastalığına kapılanların seadet şerbetini içmeleri gayet zor olduğu erbabınca bilinen bir şeydir. Herkes te bilir ki; başkanlarda vefa yoktur ve dostluklarına güven olmaz. Onlar birinde bir menfaat görmedikten sonra herhangi bir ikramda bulunmazlar; menfaatlarını elde ettikten

sonra tanımamazlıktan gelirler. Onların yanında kazanılacak günah affedilecek cinsten bir günah olmadığı gibi, Ondan kaçınmak ta gayet zordur.

Dünyada iki şey insanı bozar :

I — Devlet Saltanatı.

II — Dünya malı.

I — Din ve dünyasını korumak davasiyle ileriye atılan kimse olur olmaz şeylerden nefret etmemeli, her şey üzerinde sabırla eğilmeli, bir meseleden dolayı kızarsa kızgınlığını tutmalıdır. Böyle yaparsa gayesine erişir. Netekim; üzüm ağaçları meyve veren ağaçlara değil, en çok meyvesiz ağaçlara kol atar. Bunun gibi devlet kapısında çalışanlar da büyük insanlarla arkadaşlık kurdukları zaman geride kalanlar bu durumu hazmetmezler ve onların kollarını kesip atmak isterler.

Başkanın vefasızlığına en iyi delil: yıllarca memleket hizmetinde bulunan başbakanı küçük bir hadiseden dolayı azletmesidir. Başkan idaresini çocuk mektebine benzetmemeli, sağlam karekterli başbakanını azletmekten ciddî surette sakınmalıdır. (Çocuk okulunda, çocuğa birazcık şeyler öğrettikten sonra onu mezun ederler.) Arapların bir ata sözü vardır :

«Başkanın hafif meşrep olması, her şeye hücum etmesi, kendi ve memleketin menfaatına aykırı olan şeyleri adet edinmesi yersiz davranışlardır.»

Başbakan, başkanın icraatında yardımcı olmalı, ve politikasını desteklemelidir. Başkan, her hangi bir nahoş hadise ile karşı karşıya kaldığında, başbakan daha fazla feryat etmelidir. Çünkü başbakan: Başkanın kulağı, gözü, dili ve kalbi mesabesindedir.

Başkan, dürüst başbakanından şu iki noktada yararlanabilir :

I — Bilmediklerini öğrenir,

II — Bildiklerini başbakanın verdiği bilgilerle teyit edip şüphesini giderir.

Şayet başkan, yapacağı işleri başbakanla görüşüyor ve bilgili kimseleri yanından uzaklaştırmıyorsa akıllı ve işlere vakıf olan biridir.

Başbakan, başkana dostluk göstermedikten ve ona gereken yerde öğüt vermedikten sonra tam bir başbakan olamaz. Dostluk ve öğütte, ancak tedbirli ve görüş sahibi olan bir başbakandan kabul edilir.

Başkan ne yapacağını bilmeyen ve dürüst olmayan kimseyi başbakan yapmamalıdır. Her şeyden habersiz bir başbakan her şeyin değerini kaybettirir. Netekim tıb bilgisinden yoksun birine vücut teslim edilemiyeceği gibi, ehil olmayan birine de başbakanlık görevi verilemez.

Başkan, halkın kendisine muhalefet edeceğinden korkmamalıdır. Çünkü halk: Kendi başkanlarından bir sürü yakışıksız şey görmedikçe ona muhalefet göstermezler. Başkan, kendi yakınlarından korktuğu kadar, uzaktakilerden korkmamalıdır. Halkın işlerini asla ihmal etmemeli, halkını düzeltmeye kalkışmadan önce kendi yakınlarının İslâhına çalışmalıdır.

BAŞBAKANIN TAKİP EDECEĞİ YOL

Başkanın, adîl, dirayetli ve dürüst bir başbakandan dolayı kadrı yükselir ve herkes tarafından güzel anılır. Hiç bir başkan, başbakansız devlet işlerini yürütemez, tek başına hareket ederse, şüphesiz sapar. En üstün bir güce ve dereçeye sahip olmasına rağmen yine de bilgili ve akıllı eshabiyle müşavere etmeyi Hz. Allah'ın Hz. Muhammed'e emrettiğini görmüyormusunuz? «İş hakkında

onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri Sever.»[8] Firavna giderken Hz. Musa: «Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlasınlar. Ailemden kardeşim Harun'u bana vezir yap, beni O'nunla destekle, Onu görevimde ortak kıl ki seni daha çok tesbih edelim ve çokca analım. Şüphesiz sen bizi görmektesin» dedi. [9]»

Şayet devlet başkanı bir başkana muhtaç olmasaydı Hz. Musa olmazdı.

Başbakan halkın işlerini görürken kusur etmemeye uğraşmalıdır. Başkan, halkın işlerini ve davranışlarını bütünüyle kontrol edemezse, başbakan bu hususta Ona yardımcı olmalı ve noksanlarını tamamlamalıdır. Memleketin ayakta kalmasına sebep olanların, bilgin ve kültürlü kimseler olduğu apaçıktır. Din ve dünya işleri bunlar sayesinde yürütülür. Başkan ne kadar akıllı olursa olsun yine de dürüst bir başbakana ve bilginlere muhtaçtır. Dünyanın en mesut devlet başkanı: fakirlerin yararına olacak şeyi unuttuğu zaman hatırına getiren, hayırlı bir projeden bahsettiğinde bunun tahakkukuna yardımcı olacak bir başbakana sahip olandır.

Hikâye :

Hz. Musa fir'avn'a gelerek: «Firavn! Bu kadar yıl boyunca, şiddetli bir azgınlık gösterdin. Eğer Allah'a inanırsan devlet ve saltanatın elinde kalacaktır» deyince firavn bu durumu yardımcısı Haman'a bildirir. Haman:

«Şayet inanıp Musa'nın yolunu tutarsanız, şimdiye kadar bütün tab'an seni bir ilâh kabul ediyor ve sana secde yapıyorlardı. İnanırsan bu sefer halk: «O da bizim gibi basit bir kulmuş» diyecekler. Şayet bunu söyleme-

lerini uygun karşılarsan Musa'nın bildirdiği inanç sistemini kabullen» der. Firavn bu ikaz üzerine iman etmekten vaz geçer.

Bu sebepten, başkan Haman tipli yardımcılardan sakınmalıdır.

Devlet başkanının kalbi pisliklerden uzak bir safiyet içinde olmazsa, bütün halkı da doğru bir gidiş üzerinde toplanamazlar. Durum tamamen bunun aksine olur, devlet başkanı dürüst bir karektere sahip olursa, buna bağlı olarak bütün halkta sağlam karekterli olurlar ve asla aralarında herhangi bir ayrılık hadisesi meydana gelmez.

Dürüst bir devlet başkanı ile kötü karekterli bir başbakanın durumları; İçinde timsah bulunan ve bu yüzden kimsenin yararlanamadığı temiz bir suya benzer. Böyle bir başbakanın korkusundan, halk isteklerini başkana iletemezler. Bu yüzden halk kitlesi yıkılmaya doğru yüz tutar.

Dürüst bir başbakanın bir karekteri de bütün sözlerinde doğru olmasıdır. Çünkü başkan, hastanın hastalığını muayene eden doktor mevkiinde, başbakan ise hastalara şifa veren vasıta (ilâç) yerindedir. Hasta ile doktor arasında vasıta olan kimse, doktorun verdiği ilâçtan başka bir ilâçla tedavi etmeye kalkışırsa hastayı ölüme doğru sürükler. Başbakan yalancı olursa, başkanın verdiği direktiflerin hilâfına hareket edecek ve dolayısiyle halkını perişan bir duruma getirecektir. Bu bakımdan başbakanın dindar, sözünde doğru, ahlâkından emin ve halk işlerinde basiretle hareket eden birinin olması şart koşulmuştur.

Başbakan, emanete riayet etmelidir. Devlet Başkanı,

kötü karekterli birini bir bakanlığa getirmek istediği zaman münasip bir dille başkanın dikkatını çekmelidir. Şayet kötü ahlâk ve davranışa sahip biri herhangi bir bakanlık işlerini üzerine alırsa, bakanlığında çalışan iyi karekterli görevlileri temizleme yoluna gidecek, bunların yerine kendi karekterinde olanları getirip yerleştirecektir. Böyle bir durumda devlet düzeninin sarsılacağı bir gerçektir.

Süleyman b. Abd-ül-Melik [10], Haccacı [11] Valiliğe getirmek istediği zaman, Ömer b. Abd-ül-Aziz «Mü'minlerin Başkanı! Allah aşkına Haccacı Valilik gibi önemli bir hizmette değil, uzak mıntıkalarda herhangi bir hizmette kullanınız» deyince Başkan :

— Ömer! bugüne kadar Haccac'ın bir zerre hıyaneti görülmüşmüdür. O'nun bu tutumu sedakatına bir delildir.

— Mü'minlerin Başkanı! zerrece hiyanette bulunmamış, emanete riayet etmiş fakat son durumuyla sayısız insanların içlerine fitne sokmuş birini arzedeyim mi?

— Bu bozguncu kimdir.?

— Bu hiç kimseden para istemeyen, fakat dünyayı perişan etmek isteyen iblistir.

Başkan buna kulak vermez, Haccacı vali yapar. Böylece yaptığı zulüm herkese destan olur.

Başbakan daimî bir surette başkana tavsiyelerde bulunmalıdır. Selefin tutumu böyle idi. Başkanı kızgın buldukları zaman, altın suyu ile yazılmış üç levha takdim ederlermiş; Birinde: «Başkan! Siz bir ilâh değilsiniz, diğer insanlar gibi siz de ölüm şerbetini içecek ve toprak olacaksınız.»

İkincisinde: «Başkan! Sizinle birlikte yeryüzünde

yaşamakta bulunan halkınıza insaflı ve şefkatlı olunuz-ki; Allah'ta size merhamet etsin.»

Üçüncüsünde: «Başkan! Halkınız arasında insaflı olarak hükmediniz. Halkınızı ancak adîl ve insaflı hükmünüz islâh eder.»

Başbakanın yaşı :

Başbakan olgun bir yaşta olmalıdır. Başkanın huzurunda nasıl hareket ediyorsa arkasından da öyle hareket etmelidir. Başbakan tertemiz bir ayna gibidir. Başkan güzelliğini başbakanın davranışiyle görecektir.

Başbakan, otoriter olmalıdır ki; şakiler O'nun heybet ve satvetinden korkarak Allah'ın hududundan dışarı çıkmaya cesaret edemesinler.

Şu altı şeyin altı kimse arasında varlığı, bir mânâ ifade etmez.

I — Gururlu insan: Her ne kadar başkaları tarafından övülürse de bu övgü yalan ve iftiradır. Güzellik ve övgünün itibarı böyle bir adamdan zayi' olmuştur.

II — Tiyneti bozuk: Böyle birinin dostları çok ta olsa, bunlar onun etrafına tek bir gaye için toplanırlar ve bir maksattan ötürü de ayrılırlar. Böylece dostluğun bir itibarı kalmaz.

III — Kötü ahlâklı olan birine, temiz bir sülaleye sahip olması yücelik vermez.

IV — Aslında cimri olmasına rağmen halktan utandığı için yardımda bulunanların yardımına önem verilmez.

V — Dünyaya karşı fazla muhteris olan kimsenin günahı az da olsa i'tibarı sarsılmıştır.

VI — İşlerinde dikkatlı olmayan, bakanları kendi-

sinden çekinmeyen ve otoriter bir başbakana sahip olmayan devlet başkanının ülkesine de önem verilmez. Böylelerin haysiyet ve değerleri kaybolmuştur.

Başbakan bütün insanlara karşı merhametli olmalı, halktan bir zerre mikdarı bile bir şey kabul etmemeli ve yapılan uyarmalara kulak vermelidir.

Devlet Başkanına beş şey çok lâzımdır :

I — Görüş ve tedbirine itimat edilen bir Başbakan'a.

II — Stratejik yerleri kalelerle donatmaya (x.)

III — Düşman hücumunu durduracak askerî güce.

IV — Askerî bir çıkarma yaptığı zaman, hiç bir kimseye ihtiyaç bırakmıyacak mühimmata.

V — Evinde kederini dağıtacak, sevdiği yemeği kendisine pişirecek bir hanıma.

Karekteri :

Başbakan, vakarlı olup, hafif meşrep olmamalıdır. Hafif meşreplik, başbakanı halkın gözünden düşürür ve devlet işlerine de hâlel getirir.

Devlet başkanı vekarıyla birlikte düzenli bir hayat yaşarsa, bütün halk ona bakarak düzenli bir hayat yaşar. Başbakan dürüst biri olursa, başkanda böyle bir karektere sahip olur. Şu husus unutulmamalıdırki; her şey için bir afet vardır, aklın afeti: Arzuların arkasına takılıp gitmek, başkanın helâkiyse; kötü bir başbakana sahip olmaktır. Böyle bir durum bütün işleri alt üst ettirir.

---

x Gazali'nin asrında en iyi savunma vasıtası.

BÖLÜM IV.

SIR SAKLAMA

Sır saklama iyi ahlâklılıktır. Bu, devlet başkanlarına ve diğer kademelerde çalışanlara farz kılınmıştır.

Birinin sırrı kendi esiri iken bunu yaydığında kendisi onun esiri olacağı tecrübeli kimselere açık olan bir gerçektir. Akıllı kimse, sırlarını birine emanet etmenin çokça zor olacağını bilmelidir. Sırları bilip te muhafaza eden pek azdır. Parayı muhafaza etmek sırrı muhafaza etmekten daha kolaydır. Parayı bir sandığa koyup kitlemek kolaydır, fakat sırlar aşikârdır, her an konuşan dil onu kolayca yayabilir. Bir adam yükü sırtlayıp istenilen yere götürebilir, fakat sırra gücü yetmez. Bu sebepten sır, birinin kalbinde olduğu sürece, ağır yükten daha fazla zorluk verir. Taşımayıp bunu yaydığı zaman, sanki üzerinde bir yük atmış kadar hafifler. Kalb sırrın kabı, dudaklar kalbin kilidi ve dil onun anahtarıdır. Akıllı insan, sırrın anahtarını korumaya dikkat etmelidir. Bazı sırlar vardır ki; açan kimsenin yok olmasına ve kanının akmasına sebep olur. Neticede istediği gayeye varamaz. Halbuki onu açıklamasaydı iki şey elde edecekti; Gayesine kavuşur, satvet ve şehvetten kurtulurdu.

Hikâye :

Hz. Osman'ın Hemran isminde bir kâtibi varmış. O'na, Abdurrahman b. Avfı vali tayin edeceğini söyler.

Kâtip bunu duyar duymaz hemen gidip Abdurrahman'a bildirir. Abdurrahman ise Hz. Osman'a gelerek durumu anlatır. Bunun üzerine halife kâtibe kızar ve «Bundan sonra devlet hizmetinde kullanılmamasını ve Basra'ya atılmasını» vasiyet eder. Bütün akıllı olan kimselere göre sırrı saklama: aklın üstünlüğüne delalet eder.

İbni Abbas hazretlerine bir gün babası :

«Oğlum! Hz. Ömer senden fazla tecrübe sahibi kimseleri bir tarafa bırakarak seni müslümanların işleri hakkında sır sahibi yaptı, korkarım ki; bir gün mü'minlerin başkanının kızgınlığına uğrayıp haksızlığa uğrıyasın...» deyince O:

«Babacığım! Ben de şu üç haslet olunca ve bunların icabına göre hareket ettiğim müddetce, korkum olmaz :

I — Ben O'nun sırrını yaymam.

II — Dilime yalanı alıp, onunla dilimi kirletmem.

III — Halifenin huzurunda başkasını çekiştirmem.

Başbakan, şu dört şeye devam etmeli ve onlarla kendini bezemelidir.

I — Başkanla konuşurken dikkatli olmalı, konuştuğu şeyin gayesini iyi düşünerek konuşmalı.

II — Arkadaşına karşı alçak gönüllük gösterip büyüklenmeden sakınmalı.

III — Düşmanlarına karşı açıkça düşmanlık göstermemeli, gayet iyi bir çalışma ile onları darmadağan etmeli.

IV — Bütün halka güzel muamele yapmalı, başkanın şahsını değil, iyilik ve eserlerini halka övmeli, halkın bakışlarını başkanın meydana getirdiği eserlere çekmelidir.

Başkan, Başbakanın yaptığı icraatı duyduğu zaman

bunu yalanlar, söylemediği şeyleri onun söylediğini iddia ederse, halkın nazarında i'tibarı sarsılır.

Başkanla görüşme :

Başbakan, Başkan'ın huzuruna vardığı zaman şayet o nazik bir ifade ile Başbakan'ı karşılarsa O'nun da Başkan hakkında duada bulunması iyi olur. Yapmacık ifadelerden her ikisi de kaçınmalıdır.

Gayesi Başkan'a itaat olmayan, Başbakanlık mertebesini idrak edemiyen, dünya malını elde etme pahasına, devletin kanunlarını düşünmeyen, halkın menfaatını hiç aklına getirmiyen, günden güne fitne ve fesada girişen başbakanın böyle faaliyetleri çok geçmeden ayağına dolaşır.

Başbakan, başkanın her sözüne karşılık dua etmemelidir. Bu durum Onun görgüsüz olduğu hissini verir. Fakat memleketin ileri gelenleri ve devlet adamları bir araya geldikleri zaman, bütün halkın karşısında başkan için dua yapmakta bir sakınca yoktur.

Başbakan şu üç zorlukla karşı karşıyadır.

I — Birinin rızasını gözetmek,

II — Başkanın hoşnutluğunu gözetmek.

III — Bütün halkın rızasını göz önünde bulundurmak.

Bu üç esasa kendini verip çalışan Başbakan her iki dünyanın seadetini elde etmiş olur.

Başbakan; Başkanın tebessümüyle gururlanmamalıdır. Şunu unutmamak gerekir ki; Başkanlarda yakınlık ve sedakat yoktur. Menfaatları olmadan başkasına saygı ve hürmette bulunmazlar. İlminden dolayı bir alime yahut kahramanlığından dolayı bir yiğite saygı gösterirler.

Fakat istekleri hasıl olduğu zaman onlardan uzaklaşırlar.

Başkanların çoğu işleri riyaya (desinlere) dayanır. Kendi kabahatlarını küçük bulmalarına rağmen, halkın işlediği en küçük kusuru çok görürler.

Eski devlet başkanlarından biri, başbakan seçeceği şahsı iyice araştırıp uygun bulduktan sonra yine de üç şart ileriye sürmüştür :

I — Başkanlık perdemi rızam olmadıkça tahrik etme.

II — Devletimin namus ve ırzı üzerinde önemle dur, Onu dünyaya rüsvay etmekten sakın.

III — Ülkemde birinin çıkarı varsa, bunu bana bildirmeden ve benimle istişare etmeden ona izin verme.

Başbakan da bunun karşısında: «Başkanım! Benimde sizden üç isteğim var. Şayet bunları kabullenirseniz arzettiğiniz hizmeti devletinizde yerine getirmek kolaydır. Buna müsaade etmezseniz bu hizmete ehil değilim» deyince, başkan isteklerini kabul edeceğine söz verir, O'da :

I — Sırrınızı hiç kimseye açmıyacağım.

II — Hatırıma gelen nasihatları size sunacağım.

III — Görüşümde bağımsız olacağım. — yalnız kimse ile bu hususta ortak olmamak şartiyle — sizin üzerinize hiç kimseyi tercih etmiyeceğim.

Başkan olduğu gibi kabul eder.

Başkan Allah'ın emrine aykırı bir direktif verirse buna itaat etmemeli ve bağlanmamalıdır. Şurası unutulmamalıdır ki; Allah'ın ihsanı Başkan'ın ihsanından üstün, gadabı O'nun gadabından daha fazladır. KULA İTA-

AT EDİP TE YARADANINA İSYAN ETMEDE BİR FAYDA YOKTUR.

Başbakan bir anda devlet başkanının önünde olanca ma'rifet ve zekâsını ortaya sermemeli, müteaddit görüşmeler yaptıktan sonra kendi seviyesini göstermelidir. Böyle olursa günden güne O'nun sevgisini kazanır.

Şurası iyice bilinmelidir ki; şayet Başbakan kötü ahlâklı biri olursa, kötü yollarla gayesine erişir, ortaya serdiği çirkin davranışlardan dolayı kendisini kurtarır. Bu karekterdeki başbakan daima yaptığı şen'i işlere önem verir; kendisine yakın olanları başına toplar ve günden güne yaptıklarını başkana güzel göstermeye çalışır. Böylece bütün halkı düzenli hayattan çıkarır.

Halk ve devlet memurları hiç bir meseleye vakıf olmayan ve gayet ahmak olan başbakandan kıskanmazlar, bunu hayvan mertebesine indirirler. Böyle biri bulunduğu görevde devamlı olarak kalır.

Fakat Başbakan'ın düzenli bir hayatı olur, doğruluktan ayrılmaz, daimî surette başkana öğüt verir işte böyle biri şayet başkan akıllı ve dindar olmazsa çok geçmeden bulunduğu makamdan azledilir. Başkan akıllı, uyanık ve dürüst olursa Başbakanı hakkında ne söylenirse söylensin buna kulak asmaz.

Yol gösterici Başbakan'ın düşmanları ve çekemiyenleri O'nun başkana en yakın bir işte çalışmasını çekemediklerinden, hergün yapacakları düzenbazlıklarla başkanın gözünden onu düşürmeye çalışırlar. Bu sebepten başkanlara dürüst ve yol gösterici Başbakanlar yaramaz. Kendi tabiatlarına uygun bir başbakan isterler.

Akıllı kimseler, Başkanların bir grup hayasız kimselere sevgi göstermelerini garipsemesinler. Çünkü ken-

dileri de aynı gruptan olduklarından onlara muhtaçtırlar. Bunlar şerlilere önem verdikleri zaman akıllı kimseler köşelerine çekilmeli ve kendi dünyalarını yaşamalıdırlar. Çünkü alçak kimselerden hilim (yumuşak huyluluk) ve kötü Başkan'dan doğruluk beklenemez. Böyle bir Başkan'la teşrik-ı mesaide bulunan devlet adamları, halkın durumunun ne olduğunu unuturlar, yalnız ferclerine ve karınlarına hizmet ederler. Hepsinin ortak yapısı: Hırsızlık ve yağmacılıktır. Böyle bir günde Allah halka yardım etsin.

Şu dört şeyin iyice anlaşılması için açıklamak gerekir :

I — Birinin yalnız aklına güvenmemeli, aynı zamanda deneye tabi tutulmalı.

II — «İslâm'ın bu meseledeki hükmü şudur.» Şeklindeki birinin mücerret ifadesine güvenilmemeli, bunu bir de bildiğini yaşıyan bilginden sormalı.

III — Bir ticaret kervanının yolunda bulunan tehlikenin nerede ve nasıl bir tehlike olduğu bütün detaylariyle izah edilmeden kurtuluşun olmıyacağı bilinmeli.

IV — Başkanın görüşünü başbakan hiç tahrif etmeden halka bildirmeli.

Başkan'a lâyık olmayan bir hareket sadır olduğu zaman, Başbakan büyüklenmeden Onu reddetmeli, bunu en iyi bir yolla düzetmeye çalışmalıdır. Şayet sinirli bir karekteri varsa Başbakan Onu müdara etmelidir.

Hikâye :

Mağrip Başkanlarından biri gayet diktatörmüş. Bir gün gayr-ı kanunî bir direktif vermiş.

«Memurlara, kendilerine tahsis edilmiş maaşın üs-

tünde verilecek bir para yoktur. İsteyen bu durumuna razı olur, devlet işlerinde çalışır, istemiyene izin verilmiştir, çekip gitsin.»

Başbakan: «Bu tutumunuzun sebebi nedir?»

Başkan: «Meşhur bir atasözü vardır; «Köpeğini acıktır ki; sana bağlı olsun.»

Başbakan: «Bir atasözü daha var: «Sahibi köpeğini doyurmazsa, bir gün köpek sahibini yer» der.»

Başkan vazgeçmez, daha fazla tazyik eder, bir gün gelir Başkanın taraftarlariyle halk birleşir ve Onun hakimiyetine son verirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Başkan satranç, tavla v.s. gibi oyunları oynamamalıdır. Çünkü bu çeşit oyunlar, oynıyanına çok kötü alışkanlıklar verir ve başkanı halkın gözünden düşürür.

İki şeyin oluşunda halk hissedar olmayıp o işteki hayrın kesilmesine sebep olur:

I — İmamlığına cemaatın razı olmadığı kimsenin imamlığı abestir. Cemaat istemiyerek camiye girer.

II — Devlet Başkanına halk bağlı olmasına rağmen, o halkın genel teamülüne aykırı hareket ederse, halkın nefretini üzerine çeker ve bütün didinişleri bir sonuç vermez.

Başkan alkollü içkilerden sakınmalıdır. «Bütün kötülüklerin anası olduğu» herkes tarafından bilinen içkiyi devlet başkanı şayet içerse halk ta bu duruma bakarak içmede bir sakınca görmiyecektir. Bu gibi durumlar Başkan'ın faaliyetlerini engeller ve onu meşgul eder. Her işin bir zamanı vardır, vakit kaybedilince, fayda görülecek yerde zarar, sevinç yerine üzüntü getirir.

Eski Devlet Başkanları günlerini şöyle plânlardı :

1 — Allah'a ibadet.

2 — Devlet işlerine bakmak, haklıyı haksızı ayırmak, işlerin plânlanması, devletin politikası, resmî kabullerin yapılması, mektupların yazılması ve elçilerin gön-

derilmesi için dirayetli ve bilgili kimselerle oturup istişa re etme.

3 — Yeme, yatma ve dünyanın diğer lezzetleriyle meşgul olma.

4 — Gezinti ve çevresini tetkik.

Başkan, halkın durumunu iyice anlaması için önem göstermelidir. Nuşirevan bir Mecusi olmasına rağmen evlerde yemek pişip pişmediğini anlamak için bazı memurlarını yüksek evlerin üstüne çıkartır, bunlar tütmeyen bir baca gördükleri zaman bunu gelip başkana bildirirlermiş. Başkan bundan sonra o evin sahibiyle görüşür, şayet darlık içinde bulunuyorsa ihtiyaçlarını giderirmiş.

Başkan, çocuklarının haksız olarak halktan bir şey almalarına razı olmamalıdır.

Halktan aldığını olduğu gibi tekrar halka vermelidir. Devlet işlerinde çalışan memurlarının maaş durumlarını farklı bir şekilde birbirinden fazla olarak arttırmamalıdır. — Aynı hizmeti yerine getirenlerin — maaşını eşit seviyeye getirmelidir. Devlet Başkanı maaş durumunu böyle yapmaz, bazı idarî emirlerinin maaşını yükseltirken bazılarını eksiltirse bir kargaşalığın doğmasına sebep olur, dolayısiyle devlet işleri de sarsılır.

Hikâye :

Me'mun [1] dört kişiyi dört ayrı vilâyete tayin ettiği zaman, her birine üç bin dinar para ve valilik kaftanı verir. Valileri huzuruna çağırır ve :

«Duyduğuma göre, eski İran Başkanları valilere verdikleri kaftanın değeri dört bin dirhemmiş» der.

Valilerden biri: «Allah ömrünüzü uzun yapsın, yal-

nız İran Başkanlarında üç meziyet vardı ki; bunların içinden biri sizde yoktur.

Me'mun: «O bende olmayan hangisidir?» deyince vali :

I — Onlar halkın gücüne göre alırlardı, gerekli yerlere harcama yaparlardı.

II — Alınması caiz olan yerlerden alırlar ve verilmesi gereken yerlere verirlerdi.

III — Ancak içlerinde bulunan günahkârlardan korkarlardı» der.

Me'mun: «Doğru söyledin» şeklinde tasdik eder.

Me'mun bu yüzden Nuşirevan'ın kabrini ziyaret eder, kabrini açar, tabutunu çıkarır ve onu kontrol eder. Vücudunun ve elbisesinin çürüdüğünü görür. Parmağında yakuttan yapılmış gayet kıymetli bir yüzük bulur. Yüzüğün kaşında: «Bih, mih, neh, mih, bih» yani: «Cömertlik en büyüklüktür, yoksa büyüklenmek cömertlik değildir.» yazılıdır.

Başkan kalbine kötü bir şey ve düşmanlık sokmamalıdır. Çünkü başkanın ismi gibi kalbi de başkandır.

Başkan kalbini vezir yapmalı, faaliyetlerinde ictihat üzere olmalıdır. Müşavere etmeksizin bir işe başlamamalıdır. Adaletinde ve insafında hiç kimseye muhabbet göstermemelidir. Böyle durumlarda gösterilecek en küçük muhabbet ve dostluk, halk tarafından başkanın adalet kurallarına riayet etmediği şeklinde yorumlanır.

Vakur ve hilim sahibi olmalı, aceleci ve hafif meşrep olmaktan çekinmelidir. Dünyada çok çirkin şeyler vardır. Bu çirkinliklerden üçü şu üç kimsede bulunursa daha çok çirkin olur :

I — Başkanlarda hiddet,

II — Bilginlerde dünya ihtirası,

III — Zenginlerde cimrilik.

Başbakan Yunan Nuşirevan'a şunu yazıyor :

«Sizde daimi olarak şu dört şeyin bulunması zaruridir :

I — Adalet, II — Akıl, III — Sabır, IV — Haya.

Dört şeyi kendinizden uzaklaştırınız :

I — Haset,

II — Gururlanmak,

III — Nekeslik,

IV — Haksız yere düşmanlık.

İnsanlar içinde şu üç grup sadık kimselerdir: Peygamberler, iyi yola tutunmuş devlet Başkanları, Aklını kaybetmiş mecnunlar.

Başkanın sarhoşluk belirtisi ve delilik keyfiyeti şöylece anlaşılır: Bir Başbakan seçer, bütün işlerini ona teslim eder, başbakan bu fırsattan yararlanarak zenginliğin zirvesine ulaşır. Şayet bu raddeye gelmiş başbakanı tutup azlederse onun deliliğine hükmedilir. Böyle bir başkanın durumu, bir çocuğa gereken terbiyeyi verip ondan tam yararlanacak sırada öldüren ve onun yerine başkasını yeniden alıp yetiştirmeye uğraşan adama benzer.

Başkan, idaresi altında bulunan halkın, kendi politikasını benimseyip benimsemediğini iyice anlamalıdır.

İnsanların çoğu çirkin fiilleri işleyip dünya gafletiyle kendilerini kirletmişlerdir. Devrimizde Başkan'lar da dünya sevgisi ve mal elde etme kaygusuyla dolmuşlardır. Başkan, tabiatlarında kötülük bulunan kimselerin davranışlarından gafil olmamalıdır. Tarihte bazı anlar olmuş, bir insan çıkmış herkesi kendisine bağlatmıştır. Hz. Ömer devrinde mevcut olan adalet, huzur emniyet ve iç ba-

rışı temin etmiştir. Hz. Ömer'in yaptığı muamele bugünde olsa yine toplumun düzelmesi mümkündür. Zamanımızda Başkan tam bir politika ve otoriteye sahip değildir. Halkın kendi işiyle meşgul olması ve insanların birbirlerinden emin olarak yaşaması için başkan halkının kalplerine korku sokmalıdır.

Hz. Ali'ye sorulur: «Hangi sebepten insanlara öğüt fayda vermiyor?» O şöyle cevap verir :

«Hz. Peygamber vefatına yakın, tavsiyede bulunurken üç parmağiyle işaret etti ve «ya Ali! Şu üçten sonra gelen halkın durumunu soruşturma» buyurdu.» Bazı sahabe bu üç parmaktan gayenin üç ay, bazıları üç yıl bazılarıda üç yüz yıla işaret ettiğini söylemişlerdir.

Bu şekildeki başka bir soruya da şöyle cevap verilmiştir: «O zamanda insanlar uykudaydı bilginler uyanıktı, bugün bilginler uykuda halk ise ölü vaziyettedir. Ölünün yanında uyuklayan dirinin ona ne faydası olur?.»

Başkan müşavereyi, kalbinde adalet duygusunu toplamış, görüş ve plânı bilginlerinkine uymuş görüş sahipleri ve tecrübe görmüş kimselerle yapması uygun olur. Dinî meselelere bütünüyle saygılı olmalıdır. Hasan'ı Basri'nin de belirttiği gibi: «Dinî işleri yücelten her başkanın halkının yanında işi yücelir» Allah'ını bilen kimseye Hz. Allah başka kullarının durumunu bildirir. Bu bakımdan başkanların değeri ve şerefi üç şeye bağlıdır:

I — Allah'a itaat üzere bulunmalıdır. Böyle olursa Allah kullarını ona yardımcı yapar.

II — Başkanın esas itaatı ve kulluk kıvamı ancak insanların ileri gelenleri olan bilginlere muhabbetle meydana gelir.

III — Halkın hepsine ve bütün düşkünlere adalet göstermekle, şereflenir ve yükselir.

Bütün insanların şu dört şeyi muhafaza etmesi ve gereğiyle hareket etmesi gerekir :

I — Birinin hakkında düşmanlık beslerseniz bunu deruhte etmeye aklınız ermiyorsa, düşmanlığınızı açıklayıp kendinizi düşmanın karşısına çıkarmayınız.

II — Fayda vermeyen işi bırakınız.

III — Hiç kimse kendi hanımiyle gururlanmasın.

IV — Ne kadar çok olursa olsun malınıza itimat etmeyiniz.

Başkanda şu dört karakterin bulunması ve bunlara riayet etmesi zaruridir:

I — Direktiflerinde şaka yapmaktan sakınmalıdır.

II — Yalan vaadlarda bulunup, kendisinden idarecileri ve halkı soğutmamalıdır.

III — Kanatkâr ve halkın gözünde ayıplanmıyan bir Başbakan seçmelidir.

IV — Suçlu ve gayr-ı ahlâki hayat yaşıyanlara şahsi arzu ve kızgınlığını gidermek için değil, onları islâh etmek için vermelidir.

V — Bütün halkın kalplerine sevgisini yerleştirip onları kendisinden hoşnut etmelidir.

VI — Halkına korku vermeksizin, ülke politikasını yürütmeli ve otoriter idaresini onlara kabul ettirmelidir.

VII — Daima kendisine güç ve otorite sağlıyacak şeylerle meşgul olmalı, fayda vermeyen şeylerden yüz çevirmelidir.

VIII — Başbakanın hiyaneti görülmedikçe azletmekten çekilmelidir.

Başkan uyanık olmalı, arzusunu uyutmalı, eyaletle-

rin kendilerine seçtikleri valileri kabullenmeli, vilâyetlerin işlerini onlara bırakmalı, müfettişler göndertip davranış ve tutumlarını kontrol etmelidir.

Zamanı gelmeden başbakanına bile sırrını vermemelidir. Bu davranışiyle bakanlar dikkatlı hareket ederlerken, halk ta onu gözlerine büyütür. Böyle bir durumda kendi hallerinde işleriyle başbaşa bulunan kimseler huzur içinde işlerine devam ederler, gayrı meşru bir hayat yaşayanlar ise korku içinde bulunurlar.

En iyi başkan, karekter sahibi kimselerin, yönetiminden dolayı rahat ettiği, karektersizlerin ise korku içinde yaşadıkları kimsedir. Kötü Başkan ise bunun aksinedir: İyi karekterli insanlar korkulu bir hayat içinde bulunurlarken, kötüler ise istedikleri gibi yaşarlar.

Üç kimseden uzak durmak gerekir :

I — İyilik gördüğü zaman gizleyen, fakat küçük bir hata görür görmez onu hemen yayan komşudan.

II — Kocası yanında bulunduğu zaman çeşitli cilvelerle onu kendisine çeken, kocası yanında bulunmadığı zamanlarda ise ona hiyanetlik eden kadından.

III — Kendisine sedakatla hizmet edildiği zaman bir karşılık vermeyen, küçücük bir kusur görünce onu hemen görevden uzaklaştıran Başkan'dan.

İnsanlar şu üç kimseden tamamiyle sakınmalıdır :

I — Kendisinde zerrece Allah korkusu bulunmayan düşmanından.

II — Arkadaşı olmasına rağmen, bazan kendisine karşı gaddarca davranmaktan sakınmayan kimseden.

III — Hiç faydası olmayan, üstelik faydasını ve zararını anlamayan Başkan'dan.

Dünyanın en zor şeyi, kötü karekterli ve anlayışsız bir başkanla dostluk yapmaktır.

Büzür Cümhür: «Başkan bir bahçıvan gibi olmalıdır. Bahçıvan diktiğini korur, yok edici unsurları bertaraf eder. Başkan da idare ettiği halkını korumalı, kitlenin düzenini sarsıcı bulunan mütecaviz, hırsız v.s. gibi kimseleri terbiye etmeli ve bunların faaliyetlerini engellemelidir. Bunların içinde bulunan anarşist tabiatlı kimseleri, devlet hudutlarının dışına çıkarıp atmalıdır.

Başkan kalpleri şenlendirmek istiyorsa idarecilere, subaylara ve din işlerini deruhte eden kimselerle dostluk ve yakınlık kurmalı, savaşlardan uzak durmamalıdır. Halkın dilinde övgüye mazhar olmak istiyorsa, öğrencilerden yardımı kısmamalı, akıllı kimselerden olmak istiyorsa fazilet sahibi ve bilgili kimselerin toplantılarından uzak bulunmamalıdır. Geçen örneklerde de belirtildiği gibi zulümle zafer elde edilemez, zorla nefes alan kimseden hayat ümit edilmez.

Bir maddenin temeline varmadan hüküm yürüten kimse alim olarak değil, cahil olarak nitelenir.

Yapılan kötülüğe karşı iyilik yapmayan, üstün insan olmaya lâyık değildir.

Ülkesine bakmayan başkanın yönetimi devamlı olamaz.

İlim ve anlama gücü olmayan biri, başbakanlık mertebesine lâyık değildir.

Maddî güçle düşmanına galebe çalamayan başkan, hasmında bulunmayan güzel bir ahlâkla ahlâklanırsa onu mağlûp etmiş olur.

Birinin başkasına dünyevî ve uhrevî bir fayda temin etmesi, onun dostluğunu, zarar vermesi onun düşmanlığını kazanır.

Bir başkanın dürüst hareketleri, diğerlerinin ona itaat etmelerini,

Emanete riayet etmesi, başkalarının ondan emin olmasını,

Adil davranışı, bütün kalplerin kendisine yönelmesini,

Zulüm yapması, halkın kendisinden nefret edip uzaklaşmasını, cömertce davranış: halkın övgüsünü, cimrilik, yerilmesini,

İhmalkârlık: İşlerin aksamasını,

Gayret: İşlerin meydana gelmesini,

Tevazu: ahiretteki sevinci,

Tedbirli olmak, ni'metin bekasını,

Yerinde susmak, otoriteyi, temiz ahlâk güzel iş yapmasını,

Sefihlerin davranışlarına, hilimle karşı koyma, onları mağlûp etmeyi,

Yumuşak davranma, üstün insan olarak adlandırılmayı,

Fayda vermeyen şeyi bırakmak, faziletli ve akıllı olmasını doğurtur.

Başkanın gerekeni yapması, bütün halkın sevgisini kazandırır. Bunu ihmal etmesi, değerini, otoritesini sarsar.

Dostunun elinde bulunan şeye haset, basitliktir.

İşlerin sonucunu düşünen ve gören kimse kurtuluşa erer.

Kendisine yapışan bazı işlere karşı yumuşak davranmayan, sonunda pişman.

Her şeye sabırla karşı koyan, kazançlı.

Çoğu durumlarda susan, bütün tehlikelerden salim olur.

Bir şeyden korkan ondan korunur.

Bir işte ibret almak, diğer işlerde basiretle hareket etmeyi kazandırır.

Nefsinin arzusuna uyan, hüsranda kalır.

İşlerinde aceleci olan, sonunda pişman, teennî ederse kurtulur.

Akıllı ve zeki kimselere çoğu insan haset eder.

Cahili dost yapan kimse, kendisini meşakkata atmış olur.

Olgun aklın semeresi, bilmediği şeyleri öğrenmektir.

Zillete düşen, kötü işlerinden dönmelidir.

Başkasına kötülük yapan kimse pişman olup, kötülük yaptığı kimse ile dostluk kurmalıdır.

İşlerinden, tedbirinden ve aklından dolayı, başkalarına tercih edilen kimse, susup zekâsını ve aklını halk topluluğunda yaymamalıdır.

Başkan böbürlenme ve gururu kendisinden uzaklaştırmalıdır. Çünkü bu iki sıfat sahibini faziletlerden yoksun bırakır, kötülükleri kazandırır, bir diğerinin görüşünü kabul etmekten mahrum bırakır, müşavere ve bilginlerle görüşmeyi terk ettirir, sonunda bütün işlerde bir bozukluk eserinin görülmesine sebep olur.

Dört şeyin düzeltilmesi imkânsızdır :

I — Devlet işlerinde tedbirsiz hareket eden ve halkın durumundan habersiz olan başkanın durumunu,

II — Akrabalar arasında olan düşmanlık ve didişmeyi.

III — Vekilin vekile, bilginin bilgine, tüccarın tüccara, hakimin hakime, yani aynı meslekte olanların birbirlerini çekememelerini.

IV — Akıl zayıflığı birinde görülmeye başlayınca, onun bütün işleri bir tarafa kalır. Bu durum alelade bir insanda olursa, bir zarar vermez. Fakat devlet hizmetinde bulunan birinde bulunursa, bir çok büyük zararlara sebep olur.

İşte bu gibi şeyleri düzeltmek çok zordur.

Eflatun:[2] «Düşmanını mağlûp etmek arzusunda olan başkan, çok konuşmaktan çekinmeli, içinden alacağı tedbirleri düşünmelidir. Akıllı, şerefli ve halkın kalbine girmiş başbakaniyle, yapacağı işleri konuşmalı, kendisine ulaştırılan haberler üzerine, onunla eğilmelidir. Bu hasletleri toplamış bulunan başkan düşmanının gözünü korkutur, hiç kimse de onda bir kusur göremez» demiştir.

Başkan devletin temelini dört kimse ile kuvvetlendirmelidir :

I — Bildiğini yaşıyan ve üstelik yerilmekten korkmıyarak Allah rızası için İslâm'ı bildiren bilgine.

II — Fakirlerle zenginleri bir tutan, başkanın direktiflerini yerine getirmekte kusur etmeyen ve insafı elde bırakmayan bir dürüst başbakanla.

III — Taşradaki cizye,[3] öşür ve başka vergileri âdilce alan müşfik tahsildarla.

IV — Çalıştırdığı memurların durumunu olduğu gibi rapor edip bildirecek, doğru sözlü ve akıllı görevlilerle (müfettişlere).

Başkanın otoritesini günden güne arttıran şu altı şeydir :

I — Kötü tabiatlı ve kozmopolit kimseleri,

II — Şüpheli bir inaca sahip olanları parlementodan ve başka devlet işlerinden uzaklaştırırsa,

III — Her an bir şeyler koparmak gayesiyle yaklaşan kimseleri huzurundan def ederse,

IV — Bulunduğu iş hakkında hiç bilgisi olmayan kimseleri — Bunları devlet hizmetinde kullanmak kabirdekilere komşuluk yapıp ihtiyacını onlara arzetmek gibidir — Meclisinden uzaklaştırmak.

V — Ahmak ve sefihleri (ırz ve namustan uzak hayat yaşıyanları).

IV — Halkın durumunu başkana iletmedikleri halde, başkandan duyduklarını hemen onlara ileten kimseleri parlementodan ve diğer devlet işlerinden uzaklaştırmak.

Sokrat: «Başkanlığın devamlılığına sebep olan görünürdeki faktörler şu dört esastır :

I — Başkan din ile ilme gözünü dikerse halkının sevgisini kazanır.

II — Ülkesinin işlerinde çalıştırmak için memur kadrosunu yahut başbakanı değerli kimselerden seçer ve akıllı kimseleri kendisine yaklaştırırsa,

III — Bir şeyler öğrenebilmek için bilginlere öğrenci olmayı kabullenirse ve kendisinin iyi bir şekilde anılması için faziletli bir hayat yaşamaya devam ederse.

IV — Dürüst başbakanından bilgi, hocasından ma'rifet alırsa devlet işleri daimî surette ileri gider ve bir karışıklık meydana gelmez» demiştir.

Başkan adil olmalı, emrettiği şeyin mahiyetine ve etrafındakilerin durumlarına vakıf olmalıdır. Çünkü başkanın yürüttüğü politika, adalete bakışı ve gayesi yakınlarının tarafından verilir. Bu sebepten başkanın bunları iyi seçmesi gerekir.

Hikâye :

İran devlet başkanlarından Geştaseb'ın Rast Ruşen isminde bir başkanı varmış. Başkanın yakınları, başbakanın aldığı tedbirleri ve faaliyetlerini sıtayişle bahsederlermiş. Bir gün gelir, halktan bir grup başkana O'nu şikâyet ederler. Fakat başkan bunları duymamazlıktan gelir.

Başbakan: «Başkanım! Bizim çokca adil davranışımız, halka az ceza verişimiz onları azdırmıştır. Şöyle bir şey işitmişimdir: «Başkan adil olduğu zaman, halkı akıp gider». Bugün de durum öyledir, fesat kokusu onları kokutmuştur, onların terbiyesini vermeliyiz, zecri tedbirler almalıyız, mütecaviz ve bozguncuları uzaklaştırmalıyız.» der.

Başkan halkı onun eline teslim eder, O da rüşvetle onları soymaya devam eder. Halk günden güne zayıflar, durumları sıkışır ve hazine bomboş kalır.

Hiç beklenilmeyen bir zamanda başkanın bir düşmanı belirir. Başkan askerlerini donatmak için hazineye bakar. Fakat orayı bomboş bulur. Çok endişelenir, atına binip yola koyulur, uzaklarda bir koyun sürüsü görür oraya doğru yollanır. Orada bir çadırı, uykuya dalmış koyunları ve asılmış bir köpek görür. Çadıra yaklaştığı zaman, içinden bir genç çıkar, ona selâm verir, gelişinin sebebini sorar ve gereken ikramda bulunur.

Başkan: «Şu asılı bulunan köpeğin durumunu bana anlatmadan yemeğini yemem» der.

Çoban: «Bu koyun sürüsü köpeğe teslim edilmiştir. Köpek bir gün bir kurtla karşılaşır, onunla arkadaşlık kurar. Artık köpek onunla geziyor ve onunla yatıyordu. Bir gün mer'anın sahibi geldi, hakkını istedi, bende otu-

rup koyunları hesaplamaya başladım. Hesap eksik çıktı. Bir de baktım ki; kurt bir koyun kapıyor, köpek onun yanında hiç sesini çıkarmıyor. Koyunların azalmasına sebep köpeğin olduğunu anladım. Böylece o emanete hiyanetlik yapmıştı, onu asmak zaruri olmuştu» şeklinde anlatır.

Başkan bu hikâyeden ibret alır ve «Biz çobanız, halk bizim koyunlarımızdır. Onların durumlarını iyi anlamak için onlardan sormamız gerekir» der. Başbakanı ne kadar israr ederse de o hiç onun israrına kulak vermez ve onu astırır.

Ürdüşir[4] şöyle demiştir :

«Başkan önce kendi etrafındakileri islâh etmeli ve dürüst olan kimseleri etrafına toplamalıdır. Bunu yapmaya gücü yetmiyen başkanın, halka yönelmeye ne hakkı vardır» der.

Hz. Allah: «Önce en yakın hısımlarını uyar, sana uyan mü'minleri kanatların altına al»[5] buyuruyor.

Başkanın yanına güç belâ girmek, perde arkasından görüşmek ülkenin durumunu bozan ve başkanı düşüren bir şeydir. Kolayca görüşme, halkın kalbinde bir sevgi meydana getirir. Görüşmenin kolaylaşması neticesinde devlet memurları halka zülüm yapamaz. Halkta birbirlerine zulüm yapmaktan çekinir. Başkanla direk görüşme, onun bütün işlere vakıf olmasını sağlar.

Hikâye :

Şöyle anlatılır: Urduşir zekâ ve uyanıklığından dolayı bütün devlet işlerine vakıfmış. Yardımcıları sabahleyin kendisine geldikleri zaman, bir gün önce her birinin ne yaptığını onlara söylermiş. Meselâ: «Sen dün ge-

ce şunu yaptın, şunu yedin, filân hanımınla yahut cariyenle yattın» dermiş. Öyleki; yardımcıları, başbakana bir meleğin gelip onların ne yaptıklarını bildirdiğini zannederlermiş. Bu yüzden herkes dürüstçe bir iş yaparmış.

Aristo: «Başkanların en hayırlısı diğer kuşları kendi etrafına toplamış bulunan kartal gibi olanı değildir. Yani başkan işlerin varacağı sonuç, hakkında son derece uyanık ve görüş sahibi olursa kendi yanında veya devletin diğer hizmetinde çalışanlar da onun gibi olurlar. Böylece başkan ülkesinin durumunu düzene sokar ve vatandaşlarının işleri de yolunda olur» der.

İskender[6] şöyle demiştir: «Başkanların en üstünü kötü yolu iyi yolla, en şerlisi ise iyi yolu kötü yolla değiştirendir.»

Hikmet :

Perviz[7] : «Şu üç kişiyi başkanın affetmesi ve kusurlarını bağışlaması doğru değildir» der.

I — Ülkesinin işini sarsıtan,

II — Şerefini bozmaya çalışan,

III — Başkanın sırrını yayan.

Süfyani Sevri: «En hayırlı başkan, ilim adamlarının toplantısında bulunandır» der.

Şöyle denilmiştir :

Bütün eşya insanla, insan ise ilimle güzelleşir. Kıymetleri; akıl ve anlayışlariyle yücedir. Başkanlar için akıl ve ilimden daha hayırlı bir şey yoktur. İzzetin ve bekanın devamlılığı ilimle, sevincin ve düzenin kalışı akılladır. İlimle aklı birleştiren kimse on iki meziyeti kendisinde toplamış olur:

1 — Fıkıh (dini anlama), 2 — Edep, 3 — Allah kor-

kusu, 4 — Emniyet, 5 — Sıhhat, 6 — Haya, 7 — Şefkat, 8 — Güzel ahlâk, 9 — Vefa, 10 — Sabır, 11 — Hilim, 12 — Müdara (güzel muamele).

Başkanın iyi bir politika yürütebilmesi için bütün bunlara muhtaç olduğunu iyi bilmelidir. Akılla ilmin, şecaatla sabrın, ni'metle şükrün ve çalışmakla devletin beraber olması zaruridir.

Hikâye :

Yakup b. Leys'ın [8] hakimiyeti gelişip ismi her tarafta duyulmaya başlayınca zamanın halifesi ona bir mektup yazarak: «Sen alalâde bir insandın. Ülkeyi yönetme hususundaki bu plânları nereden aldın» diye sorar. Ya'kup ona cevap olarak :

«Tedbiri bana veren mevlâdır. Ürdüşir'in resmi belgesinde şunlar yazılıdır:

«İlim sevgisi üzerine ayağını koymamış her şerefin sonu zillettir. Tam da olsa, kendisinde Allah korkusu bulunmayan her adaletin varacağı sonuç pişmanlıktır».

Hikâye :

Abdullah b. Zahir [9] babasına: «Bu devlet kaç yıl devam edebilir ve idaresi ne kadar elimizde kalabilir» şeklinde sorunca, babası :

«Bu sarayda adalet ve insaf sergisi serildiği müddetçe» cevabını verir.

Eb-ül-Hasan el-Ehvazi [10] «Kitab-ül-Ferayîd vel-Kalayid» adlı kitapta şöyle yazar: «Dünya saf bir su olarak tasvir edilemez ve kimseye kalmaz. Bu sebepten bugünden yarın için bir azık al.»

Hikâye :

Emevilerin son başkanı Mervan 300.000 mevcutlu askerlerini meydanda toplar. Başbakan «Ne büyük ordu!» diye hayret eder. Mervan:

«Sus, müddet bitince hazırlık fayda vermez. Süren dolunca büyük bir ordun da olsa yine de düşmeye doğru gidersin» der.

Soru ve Cevap :

Başkanlığı elinden gitmiş bir başkana: «Yönetimin neden elinden alındı ve ülke neden elinden çıktı» şeklinde bir soru sorulunca, O:

«Devlet ve kuvvete gururlanmam, müşavereden uzaklaşmam, ehliyetsiz kimseleri önemli işlere tayin etmem, ihtiyaç anında gereken çarenin ne olduğu hususunda, fikrimin azlığı, acele istenen yerde acele etmemem, fırsat çıkınca değerlendirememem ve halkın ihtiyacını karşılamak için az çaba göstermem...» cevabını verir.

Sakıt bakana: «İnsanların en şerlisi kimdir» diye sorulur: O da :

«Hırslarından dolayı gönderilen mektuplara hiyanetlik yapan elçiler memleketin harap olmasına sebep olurlar» der.

Hikâye :

İskender Mağrip başkanı olan Dar b. Dar'a [11] bir elçi gönderir. Elçi gider bir cevapla döner. İskender cevaptan şüphelenir ve «bu ifadeler mektupta yok» der. Elçi ·

«Efendimiz ben onları kulaklarımla duydum.»

İskender, elçinin söyledikleri sözlerin aynen yazılmasını ve diğer bir elçiyle gönderilmesini emreder. Yeni

elçi cevabı mağrip başkanına sunar. Başkan gelen bu ikinci mesajı okur. Belirtilen şeylere dikkatla eğilir. İskender'e mektup yazar. Elçi mektubu getirince İskender alıp okur ve o sözleri sarfetmediğini anlar. Hemen eski elçiyi çağırır, kendisine kızar.

Elçi: «Başkan beni iyi karşılamadığından bunları kendi kendime uydurdum» der.

İskender: «Sübhanellah! Demek ki biz seni işlerini düzene sokman, bizimkilerini bir tarafa atman için göndermişiz. Şayet o başkan sana itibar etseydi, yanlış hareketlerini bize iyi olarak anlatacaktın» der ve boynunun kesilmesini emreder.

ALTINCI BÖLÜM

DARLIĞI GİDERME

Başkan, halkı bir darlıkla, bir zorlukla ve bilhassa bir kıtlıkla karşı karşıya bulduğu zaman, devlet hazinesinden onlara yardım edip onları kurtarmalıdır. İdarecilerden biri halkı bir afetle karşı karşıya bulduğu zaman, bunu hemen devlet başkanına bildirmelidir. Haber alır almaz devlet Başkanı'da hemen gereken tedbiri alırsa, başkanın halk yanında prestiji fazlasiyle artar. Aksı olursa halk memnuniyetsizliğini izhar eder ve başkana beddua ederler.

Üst kademedeki devlet memurlarının alt kademede bulunan devlet memurlarına baskı yapmamaları gerekir. Hak olan şeyleri göstermelidirler. Başkanlarına itaat edip isyandan kaçınmalıdırlar. Hz. Allah: «Ey inananlar! Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin» [12]

Hz. Allah bir adamı başkanlık gibi üstün bir mertebeye getirir o da O'na ve Hz. Peygambere itaat ederse ismi yücelir. Başkan bu ni'mete şükretmeli, Rabbına itaat etmeli, emredilen adalete ve ihsana bağlanmalı, ve mazlumların iniltisinden korunmalıdır. Hz. Peygamber: «Mazlumun duasından sakının. Çünkü mazlumun duasiyle Allah arasında perde yoktur» buyuruyor.

İKİNCİ KISIM:

Başkan yardımcısına üç şeyle muamelede bulunmalıdır :

I — Onda kötü bir şey belirince, bir sürçme bulunca ceza vermede acele etmemelidir.

II — Zengin olduğu ve ülkedeki hizmeti geniş bir alana yayıldığı zaman başkan onun hizmetine ve servetine göz dikmemelidir.

III — İhtiyacını bildirdiğinde hemen onu gidermelidir.

Başkan Başbakanı üç şeyden alıkoymamalıdır :

I — İstediği an kendisini görmek ve görüşmekten.

II — Bozguncu kimselerin başbakan hakkında söylediklerine kulak vermemek.

III — Dürüst başbakanından sırlarını gizlememek.

Başbakan, başkanın sırlarının muhafızı, iç işlerinin tedbircisi, şehirlerin ve hazinelerin imaretcisi, memleketin süsü ve asayişin koruyucusudur.

Başkan şu altı grupla herhangi bir hususu müşavere etmemelidir :

I — Bir hususta ihtisası olmayan kimselerle,

II — Kadın grupuyla çok oturup onlarla haşır neşir olanlarla,

III — Zaman zaman şahsî ihtiyaçlarını başkana bildirenlerle,

IV — Toplantılarda sesi pek hafif çıkanlarla,

V — Homoseksüellerle,

VI — Cevap vermeye cesaret edemiyenlerle.

Bakanlarla görüşme :

Başkan, vekilleriyle istişarede bulunacak olursa, onları teker teker dinlemeli, ayrı ayrı görüşlerini almalıdır. İran başkanlarından biri vekillerini huzuruna toplar ve «şu hususta görüşünüz nedir?» diye sorar. Vekillerden biri ayağa kalkarak :

«Allah sıhhatlar versin. Siz başkanlık usulünü bozdunuz. Bu sebepten bakanlarınızın görüşlerinde isabet etmiyecekleri apaçıktır» der. Bunun üzerine başkan :

«Başkanlık usulünü ihlâl ettiğimizin sebebi nedir?» diye sorunca bakan: «Başkanım! Size gerekli olan bizleri birer birer çağırtıp görüşümüzü sormaktı. Bize düşende akıllarımızın erdiği kadar söylemekti. Fakat şimdiki durumda biz aydınlatıcı bir şey söyliyemeyiz.» şeklinde cevap verir.

Başkan bakanın uyarmasına göre hareket eder.

Nuşiveran oğluna: «Oğlum! Başbakana ikramda bulun. Çünkü O, sana uygun olmayan işe rıza göstermez» demiştir.

Başbakan hayre yönelmeli, şerden kaçınmalıdır. Başkanı güzel inançlı, halkına karşı şefkatlı olduğu zaman her hususta ona yardımcı olmalı ve hayırlı faaliyetlerini arttırmasını söylemelidir. Başkan kindar ve şefkatsız ise, başbakan tatlılıkla onu azar azar yola koymaya çalışmalı ve onu tertemiz bir yola koymaya uğraşmalıdır.

Başbakan, dünyanın devamlılığının başkanla olacağını, onun hayırsız şeylere önem vermiyeceğini ve her insanın ona muhtaç olduğunu bilmelidir.

Behram'a: «Başkanın idaresini tamamlaması ve başkanlık süresini sevinçle geçirmesi için kaç şeye muhtaç olduğu sorulur. O da :

«Yedi arkadaşa muhtaçtır» :

I — Sırrını kendisine açacak, bir mesele hakkında görüşebilecek ve işlerini yürütebilecek bir başbakana,

II — İhtiyaç anında onu kurtaracak sür'atlı bir ata,

III — Kesici bir kılıca,

IV — Koruyucu silâha,

V — Yükü hafif pahası çok mala,

VI — Kederini giderecek, yalnızlığında arkadaş olacak güzel ahlâklı bir kadına,

VII — Stok edilmiş azığa.»

Hikmet :

Ürdüşir: «Başkan yanına aldığı şu dört kişinin kıymetini bilmelidir» der :

I — Emîn bir başbakana.

II — Bilgili kâtibe.

III — Şefkatlı muhafıza.

IV — Öğüt veren bir nedime.

I — Başbakan emîn biri olursa, ülkenin bekasına ve selâmetine.

II — Kâtip bilgili biri olursa bu başkanın aklına ve vekarına.

III — Muhafız şefkatlı biri olursa, — halkın başkanla görüşmesine imkân sağlıyacağından — halkın başkana kızmamasına.

IV — Nedim öğüt veren biri olursa bu durum işim intizamına ve yararına delâlet eder.»

Hikmet :

Mubed Mubezan [1] şöyle demiştir :

«Saltanatın muhafazası, ancak öğüt veren ve işlerde yardımcı olan hayırlı arkadaşlar sayesindedir. Hayırlı

arkadaş, başkan muttaki olduğu zaman fayda verir. Çünkü önce aslın (kökün) sonra dalın iyi olması zaruridir.»

Başkanın mütteki olmasının anlamı: Doğruluğu ve sağlamlığıdır. Bu da başkanın diğer işlerinin doğru olması yanında çalışanları ve halkı düzeltmesi için iş ve sözünde doğru olmasıdır. Kalbinin Allah'a güvenmesi, gücünün, takatının, düşmanlarına karşı kazandığı zaferin gayesine eriştirir. Bu zaferlerin Allah'tan olduğunu bilmeli ve kendini beğenmemelidir. Şayet kendini beğenir ve gururlanırsa aşağıdaki hikâyede de anlatıldığı gibi helâkından korkulur.

Hikâye :

Hz. Süleyman, saltanat tahtının üzerinde oturmuş, rüzgâr o'nu havada sevkediyormuş. Gururla ülkesine insanların, cinlerin itaatına, büyük siyaset ve heybetinden dolayı onların bağlılığına böbürlenerek bakar. Taht birdenbire sarsılır * ve devrilmeye doğru yönelir. Hz. Süleyman' tahta «doğrul» der. Tatlı konuşur ve «Sen doğru olunca bizde doğru oluruz.»

Aynı şekilde Hz. Allah: «Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez. Allah bir milletin fenalığını dileyince artık durdurulamaz. Onlar için Allah'tan başka hami de bulunmaz [2]».

Başbakan akılı, bilgili ve ihtiyar olmalıdır. Çünkü genç akıllıda olsa ihtiyar gibi tecrübeli olamaz. İhtiyar yalnız birinden değil, bir çok insanlardan zamanla tecrübeler almıştır.

Başbakan, başkanın ve idarenin süsüdür. Süsün pisliklerden arınmış, temiz ve düzgün olması gerekir. Bütün işlere bakabilmesi faaliyetlerinin övülmesi ve iyi bir

tutuma sahip olabilmesi için şu beş şeye muhtaçtır.

I — Güzel şeylerin kendisine belirlenmesi için ilim,

II — Hiç bir şeyden korkmaması için secaat,

III — Doğru olmayan hiç bir işi yapmaması için sedakat,

IV — Ölünceye kadar başkanın sırrını saklaması, (Ürdüşür: «Başbakan, susan, yumuşak kalpli, yiğit geniş tabiatlı, güzel sözlü, güleç yüzlü; utanan, susması gereken yerde susabilmeli ve yeri geldiğinde konuşabilmelidir» demiştir.

V — Bunlarla beraber — Tutumunun iyi, nefsinin temizlenmesi için mütteki olmalı ve inanç bakımından güzel olmayan her şeyi nefsinden atmalıdır.

Bütün başkanlara, başbakanları sevimli onlara şefkatlıdırlar. Başbakanın düşmanları dostlarından daha çoktur. Dostlarının çekememezliğine, düşmanlarının onu harcamak için yaptıkları çalışmalara ve hakkında çıkartılan dedikodulara başkan kulak vermemelidir.

Zeki kimseler şöyle demişlerdir:

«Birine bir şey verdiğinde, yaptığını sayıp dökersen, bu yaptığın melanet, verdiğin şer olur.»

Başbakan ve bilhassa başkan yaptıkları her iyi şeyin başkanlığın şerefini yükselteceğini ve hakimiyeti geliştireceğini iyi bilmelidirler.

Başkanın ülkesinde en büyük karışıklık iki işten dolayı doğar:

I — Hain başbakandan,

II — Başkanın niyyetinin bozuk ve kötü olmasından.

Sulh Yolunu Tercih:

Nuşirevan şöyle demiştir:

«Başbakanların en kötüleri başkanı harbe çeken ve durum harpsiz halledileceğine rağmen onu savaş alanına sürükleyendir.

Bilgisiz bir başkana sahip başkan, görünmesine rağmen yağmur getirmiyen bulut gibidir.»

Aristo: «Birinin harpsiz ve zorlamaksızın yerine getirdiği her iş, harp ve kızgınlıkla yerine getirmesinden daha hayırlıdır» der.

Bir yerde herhangi bir düşman kendisini gösterdiği zaman, şayet diplomatik yazışmalar ve bazı hal çevreleri bir sonuç vermezse o zaman devlet başkanı askerî gücünü kullanmalıdır. Askerleri hezimete uğradığı zaman hemen onları muahaza etmemeli ve onları öldürmede acele etmemelidir. Çünkü diriyi öldürmek mümkündür. Fakat öldürüleni diriltmek kabil değildir. Bir insanın olgun bir hale gelmesi en azından kırk yıla bağlıdır.

Başbakan, harp meydanında korkusuzca harp eden askerlerini kendisine yaklaştırmalı ve onu diğer askerlerin önünde mükâfatlandırmalıdır. Askerî mühimmatı depolamalı, silâhları kahramanlara vermelidir. Onlara en güzel bir şekilde hitap etmeli, sertlikten kaçınmalı, iltifatlı cevaplar vermelidir. Çünkü, geçmişte bir çok başbakanları askerler öldürmüşlerdir.

Allah'ın başkana, dürüst, öğüt verici, yol gösterici bir başbakan vermesi onun şerefinin yücelmesine ve seadetine sebeptir. Hz. Peygamber:

«Allah bir başkana hayır dilediği zaman ona dürüst ve öğüt verici bir yardımcı verir: Unuttuğu zaman hatırlatır, yardım istediği zaman ona yardım eder» buyuruyor.

Başbakan, fakirlerin, tüccarların ve diğer sanayi kol-

larında çalışan kimselerin durumunu olduğu gibi başkana bildirmeli ve müşkül durumda bulunanların durumlarını arzetmelidir.

BAŞBAKANLIĞIN KADRİNİ BİLME:

Hikâye:

Biri Mansur'a [3] gelir ve «Başbakanınız filân mahallede bulunan bahçemi gasbetti. Şimdiki durumda perişan bir vaziyettedir» der. Mansur başbakana döner:

«Kalk bu davaya burada bakılsın» der. Gayet zekı olan başbakan hemen: «Müminlerin Başbakanı! Bu adamın zerrece bahçede bir ilgisi varsa, bahçeyi ona bırakıyorum, şayet benimse ona bağışlıyorum. Ben mahkemede bu davacıyla beraber durmak istemem. Çünkü bana tevdi ettiğiniz başbakanlık görevini, yüzbinlerce bahçeye değiştirmem» şeklinde müdafaasını yapar.

Mansur: «Başbakan! Şayet bir bahçe için başbakanlığın kadrini düşürseydin seni öldürtürdüm. Gayem seni tecrübe etmekti. Demek ki; başbakanlık görevini müdrik insanlar yönetimimde varmış» der.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Kâtipler ve onların takip edeceği yol

Bilginler, «kalemden daha üstün bir şey yoktur.» demişlerdir. «Çünkü onunla geçmişin ve geçenlerin sunulması kabil olur». Bizzat Allah'ın O'nun üzerine yemin etmesi onun üstünlük ve şerefindendir:

«Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun!»

«Oku! kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbın en büyük kerem sahibidir» [2].

Hz. Peygamber: «Allah'ın ilk yarattığı kalemden» buyuruyor.

Abdullah ibni Abbas, Hz. Yusuf'un «Beni memleketin hazinelerine memur et, çünkü ben korumasını ve yönetmesini bilirim»[3] ayetinin tefsirini Yeryüzünün hazineleri üzerine beni vekil yap, ben kâtip ve hesapçıyım» şeklinde yapar.

Şöyle denilmiştir:

«Kalem sözün kuyumcusudur»

İbni mu'tez: «Kalp madendir, akıl cevherdir. Kalem kuyumcudur ve hat sanattır» demiştir.

Calinos[4] şöyle der: «Kalem sözün doktorudur.»

İskender: «Dünya iki şeyin üstündedir: Kılıç ve kalem. Kılıç kalemin altındadır. Kalem öğretmenlerin sermayesidir. Uzak ve yakında bulunan bütün insanların görüşü, onunla bilinir. İnsanın zamanı dardır. Kitaplara bakmazsa olgun bir akla sahip olamaz. Çünkü insan ömrü bellidir. Yine şurası da bir gerçektir: İnsan kalbinde her şeyi muhafaza edemez. Kılıç ve kalem bütün eşyada hakimdir. Şayet kılıç ve kalem olmasaydı dünya ayakta kalmazdı.

Kâtibin bir hizmeti deruhte etmesi için her şeyi bilmesi şart değildir. Eski filozof ve devlet başkanları:

«Katip 10 şey bilmelidir:

I — Suyun uzaklığını yer altındaki suların yer üstüne yakınlığını,

II — Kış ve yaz aylarında, gece-gündüzün uzaması ve kısalmasını, güneş, ay ve yıldızların seyir durumları

III — Toplama, karşılama, hesap, takvim ve ziraatçılara uygun olan şeyleri,

IV — Tıb ve ilaçları,

V — Rüzgarların esişini, şimal ve cenup rüzgarlarını,

VI — Şiir ve kafiye bilgisini,

VII — Temiz ruhlu, hoş karşılayıcı olmalı,

VIII — Kalemin yapıldığı maddeyi, yontulmasını ve iyi yazmayı bilmelidir.

IX — Hangi harfi uzatacağını, hangisini birleştireceğini bilmelidir.

X — Hatların arasını açık bırakmalı ve her harfin hakkını vermelidir.

DÖRDÜNCÜ KISIM:

Filozofların hikmetlerini bildirmeye dairdir:

Hikmet; Allah'tan bir atiye ve kudretinin bir eseri olup dilediği kullarına verir. Sokrat şöyle der:

«Allah'ın hikmet verdiği kimse, —şayet bunun kadrini bilirse— kendini korur. Hikmetin meyvesi, rahat ve yüceliktir. Mala düşkün olmanın meyvesi ise yorgunluk ve belâdır»

İbni Mukaffa[1]: «Hint meliklerinin çokça kitapları vardı. Öyleki; bunları fil üzerinde taşırlardı. Bunların özetlenmesini filozoflarına emrettiler. Bilginler onları özetlemek için toplandılar ve onları dört kelime içinde özetlediler:

I — Melikler için: Adalet

II — Halk için: İtaat

III — Nefs için: Çok acıkmadan yememek

IV — Şan için.. Kendisinden başkasına bakmamak.

Hikmet: [2]

Bazı filozoflar şöyle demişlerdir:

I — Bilir, bildiğini yapar. Bu bilgindir, ona uyunuz.

II — Bilir, bildiğini yapmaz. Buna uyulması doğru olmaz.

III — Bilmiyor fakat dinliyor. Bilmediği için irşat İstiyor. Onu irşat ediniz.

IV — Bilmiyor ve üstelik dinlemiyor. Bu cahildir, ondan sakınınız.

Birine sorarlar: «Hangi şey en yakındır?»

— Ölüm

— Hangi şey en uzaktır?

— Arzu.

Ahnef b. Kays şöyle demiştir:

«İki şey vardır ki; çaresi mümkün değildir.

a) Bir iş olunca, onu geriye,

b) Geride kalınca ileriye döndermenin çaresi yoktur.

Lokman Hekim[3] oğluna:

«İki şeyi koruyunca, sonunda kayıplı çıkmazsın

a) Yaşayışın için paranı

b) Ahiretin için dinini

Hikmet:

Nuşirevan Büzüm Cümhürden sorar.

«Hangi sebepten dolayı dostun, düşman düşmanın dost olması mümkündür.

Şöyle cevap verir:

«Binayı harap etmek, harabı ta'mir etmekten, sağlam camı kırmak, kırıldığı zaman onu yapmaktan daha

kolaydır. Cismin sıhhata kavuşması ilâçları geregi gibi kullanmaktan, sarsılması ilaçları, tevbeyi terkedip şehvete ve üzüntüye tutunmaktandır. Nefsin arzularına muhalefet ve onu kırmak ateşe girmekten daha hayırlıdır.

Hikmet:

Filozoflardan biri dünyayı gezerek insanlara şu altı cümleyi öğretirmiş.

I — İlmi olmayanın dünya ve ahirette şerefi,
II — Sabrı olmayanın dinde selâmeti,
III — Bir adam olursa,
IV — Takvası olmazsa Allah'ın yanında değeri,
V — Cömert olmayanın malından bir nasibi,
VI — Nasihatı olmayanın Allah'ın yanında delili yoktur.

Hikmet:

Büzür cumhüre :sorulur: Hangi izzet zilletle bitişik olur?»

Şöyle cevap verir: «Başbakana hizmette, hırsta ve şefkatta»

«Ülkenin gelişmesi nasıl olur?» diye sorulur.

«Faal çalışmaların çoğalmasını emretmekle»

«Cömert kimdir?»

«Verdiğini hatırlamıyandır.»

Soru: İnsanlar mal için neden kendilerini yok eder ler?.

Cevap: Çünkü onlar malı eşyanın en hayırlısı zannederler. Malın yalnız hayır için istenilebileceğini bilmezler.

Soru: Ruhtan daha üstün bir şey varmı ki; insanlar

ruhlarını hiç çekinmeden bu uğurda verirler?

Cevap: Üç şey ruhtan daha üstündür Din, kin ve zorluklardan kurtulma.

Soru: Hangi şey ilmin, keremin ve secaatın zineti olur?.

Cevap: İlmin süsü doğruluk, keremin süsü güler yüzlülük ve secaatın süsü kudretli olduğu anda affetmektir.

Yunan şöyle der:

Üç şey belâların büyüklerindendir: Az malla birlikte aile fertlerinin çokluğu, kötü komşu, namus ve vekarı olmayan kadın.

Dünya ehli, dünya işlerinin yirmibeş kısım olduğuna ittifak etmişlerdir:

Beş kısmı kaza ve kadere bağlıdır:

Kadın, çocuk, mal, başkanlık ve mevki

Beşi çalışma ve kazanca:

İlim, yazma, binicilik, cennete girme ve ateşten kurtulma.

Beşi insan tabiatına:

Vefa, müdara, tevazu, cömertlik ve doğruluk

Beşi adete bağlıdır:

Yolda yürüme, yeme, uyku, cima, küçük ve büyük abdest yapma.

Beşi irsidir:

Güzellik, güzel ahlâkı, ülûvvü himmet, gurur, denaet

Şöyle denilmiştir:

Üç çetin şey vardır ki; akıllı kimselerin onları unutması doğru olmaz.

I — Dünyanın faniliğini,

II — Sonunun geleceğini

III — Zamanın mihnetlerini

Hikmet:

Hekim şöyle demiştir:

Beş şeyin değeri kaybolur:

I — Güneşin doğuşundan sonra Lâmbanın

II — Çorak topraklarda yağmurun.

III — Körün yanında güzel kadının

IV — Tokun yanında tatlı yemeğin

V — Zalimin karşısında Allah kelâmının.

İskender'e «hocana niçin babandan fazla ikram ediyorsun» diye sorduklarında, o şöyle cevap verir: «Babam fani hayata gelmemin sebebi, hocam ise bakideki hayatımın sebebidir. İstediğin şekilde zaman seninle yürümezse, sen onunla yürü. İnsan zamanın kölesidir. Zaman ise insanın düşmanıdır. İnsanın aldığı her nefes onu o miktar hayattan uzaklaştırıyor, ölüme ise yaklaştırıyor.»

Hikmet:

Filozoflardan bir grup Büzür Cümhür'e şunu söylerler:

«Ruhlarımızın ve cesetlerimizin faydalanacağı hikmet kapılarını bize tanıt ki; onlara göre hareket edelim, bize zarar verecek şeylerden de o sayede uzaklaşalım. Allah söyliyeceğin şeylerden dolayı seni mükafatlandırsın»

O şöyle konuşur:

«Bilin ve inanınız ki; dört şey gözün aydınlığını artırır. Bakışını sonsuzlaştırır. Dört şeyde aydınlığını azaltır. Dört şey vücudu yağlatır ve şişmanlatır. Dört şey kalbi diriltir ve dört şey de onu öldürür.

Gözün aydınlığını arttıran dört şey:

I — Yeşillik

II — Akan su
III — Tertemiz su
IV — Dostların yüzlerine bakmak
Aydınlığını azaltan:
I — Tuzlu yemek yemek
II — Sıcak su başa dökmek
III — Güneşin ziyasına bakmak
IV — Düşmanını görmek.
Vücudu sıhhatlı yapan:
I — Yumuşak elbise
II — Kalbi üzüntüden uzaklaştırmak
III — Güzel koku
IV — Sert yatakta yatmak
Vücudu zayıflatan:
I — Güneşte kurutulmuş et yemek
II — Çokça cinsî münasebet
III — Hamamda fazla kalmak
IV — Akşam namazı vaktinde uyumak ve sert elbise giymek.
Vücudu sıhhatlı yapan:
I — Vaktinde yemek yemek
II — Eşyanın ölçüsünü muhafaza
III — Zor şeylerden çekinmek
IV — Gereksiz üzüntüyü bırakmak
Vücudu yıpratan:
I — Zor yollarda yürüme
II — Haşin ata binme
III — Yorgun yorgun yürüme
IV — İhtiyar kadınla cinsi münasebet
Kalbî dirilten:
I — Faydalı akıl

II — Bilgili üstad
III — Emin ortak
IV — Yardımcı dost
Kalbi öldüren
I — Şiddetli soğuk
II — Zehirin harereti
III — Kötü duman
IV — Düşman korkusu.
Sokrat «Beş şey insanı helâka götürür» der.
I — Dostların aldatması
II — Bilginlerden yüz çevirme
III — Kişinin kendine hakaret etmesi
IV — Seviyesinde olmayanlara karşı böbürlenme ihtimalı
V — Arzuya uyma.»
Hipokrat[4] şöyle demiştir:
«Beş şey beş şeyden doymaz:
I — Kadın erkekten
II — Göz bakmaktan
III — Kulak haberden
IV — Ateş odundan
V — Bilgin bilgiden

Hikmet:

Bir filozofa sorulur.

— Dünyada en acı ve en tatlı şeyler nelerdir?

— En acı şeyler: Sert söz işitmek, mahkum edici din ve el darlığıdır.

En tatlı şeyler: Çocuk, güzel söz ve kolaylık göstermektir.

Soru: Ölüm ve uyku nedir?

Cevap: Uyku hafif bir ölüm, ölüm ise ağır bir uykudur.

Soru: Zenginlik nedir?

Cevap: Kanaat ve Rızadır.

Soru: Aşk nedir?

Cevap: Ruhun hastalığı, ve insanın hasret içinde ölmesidir.

Aristo'ya «Hangi dost daha itimada şayan ve hangisi daha müşfiktir diye sorulur.

«Köklü arkadaşlık daha itimatlı, eski dost daha üstündür.» cevabını verir.

Calinos şöyle der:

«Altı şey unutmayı getirir:

I — Sert söz işitmek
II — Durgun suya işemek
III — Ekşi ve acı ot yemek
IV — Ölünün yüzüne bakmak
V — Çok uyumak
VI — Harap yerlere fazla bakmak.

İlâç kitaplarında şunlar yazılıdır:

Unutma altı şeyden doğar:

I — Balgam
II — Kahkaha ile gülme
III — Tuzlu ve yağlı et yeme
IV — Çokça cinsî münasebet
V — Yorgunluğa rağmen uyumamak
VI — Rutubetli şeyler.

Hikmet:

Eb-ül-Kasım el-Hekim şöyle der:

Dünyanın fitneleri üç kimseden doğar:

I — Haberi verenlerden
II — Haberlere kulak kabartanlardan
II — Haberlerin arkasında hemen koşanlardan
Bu üç grup melâmetten kurtulamazlar.

Hikmet:

Şöyle denilmiştir:
«Üç şey üç şeyle bir arada bulunmaz
I — Arzulara takılmakla beraber helâl yeme,
II — Kızgınlıkla şefkat,
III — Çok konuşmanın yanısıra doğru sözlülük»

Filozof Büzür Cümhür şöyle der: «Bütün sıkıntılardan kurtulmak istiyorsan ahlâkını çocukların ahlakına tahvil et.»

«Onların ahlâkları nasıldır!» diye sorulunca o şöyle cevap verir:

«Çocuklarda beş haslet vardır: Şayet bunlar büyüklerde bulunsaydı, bir sıkıntıları kalmazdı. Çocuklar rızık için endişelenmezler, hastalandıkları zaman Rab'larına şikayette bulunmazlar, topluca yemek yerler, kavga yaptıkları zaman birbirlerine kin tutmazlar, korkarlar, bunu az bir korku ve gözyaşlariyle gösterirler»

Hikmet:

Vehb b. Münebbih;[5] «Tevratta yazılı dört söz vardır» der. «Kendisinde vera' (Haramdan sarkınma) bulunmayan her alim hırsız gibidir. Aklı olmayan kimse hayvanla denktir.»

Ahnef b. Kays: «Başkanlarda dostluk, yalancılarda vefa, haset edende rahat alçak kimselerde mürüvvet [*] ve kötü ahlâklıda büyüklük yoktur.» der.

Hikmet :

Bûzûr Cumhur şöyle der:
«Sıhhat dörttür: Din, mal, beden ve ailenin sıhhatı»
Dinin sıhhatı üç şeyden ibarettir:
I — Arzuna uymaman,
II — Allah'ın emirlerini yapman,
III — Başkasına haset etmemen.
Malın sıhhatı üç şeye bağlıdır.
I — Dikkatli olarak muhafaza etmek,
II — Emaneti vermek,
III — Zekatını hakkiyle vermek.
Bedenin sıhhatı üç şeydedir :
I — Az yemede
II — Az konuşmada,
III — Az uyumada
Ailenin sıhhatı üç şeydedir:
I — Kanaatda,
II — İyi geçinmede,
III — Allah'a itaatı muhafaza etmek.»

Hatem-ül-İsam'a «Bizden öncekilerin buldukları seadeti bizim bulamamamızın sebebi nedir?» diye sorulur. O'da şöyle cevaplandırır:

«Siz de beş şeyi yerine getiriniz: Öğüt veren öğretmen, uygun arkadaş, devamlı hamd, helâl kazanç ve müsait zaman.»

Hikmet:

Filozoflara «Halk arasında hangi şeyin daha büyük olduğu» sorulur. Onlar da :

«Çokca tedbir, büyük ölçüde ihtiyac gidermesine rağ-

men değeri yoktur. Kul, fakirlikten başka her şeye düşkündür, fakat hiç kimse fakir olmayı arzulamaz. Çünkü insanların hepsi zengin olmak isterler. Hiç kimse keder istemez, hepsi sevinç isterler, refaha düşkündürler. Hiç kimse ölüme düşkün değildir. Zira hepsi yaşamaya düşkündürler.» cevabını verirler.

Eb-ûl-Kasım el-Hekim : «Kulun helâkı iki şeyden dolayıdır» der.

I — Ma'siyet,

II — Alimlerin görüşlerinden yüz çevirmek.

Hikmet:

Halkın belaya uğraması üç kimse yüzündendir.

I — Sapık bilginler,

II — Ahmak idareciler,

III — Hiç kimseyi çekemiyenler.

Şöyle denilmiştir:

Aslen cimri olandan vefa, tama'kârdan sağlamlık bekleme.

Hekîm şöyle der :

«Bu zamanda iki şey tuhaf olmuş: Dîn ve fakirlik.»

Hikmet :

Üç şeye aynı tarzda bakmak gerekir.

I — Fakire kibir gözüyle değil, tevazu gözüyle,

II — Zenginlere çekememezlik gözüyle değil, öğüt verme gözüyle,

III — Kadınlara şehvet gözüyle değil, şefkat gözüyle.

Hikmet:

Vehbi. b. Münebbih «Tevrat'ta günahın anasının üç şey olduğunu okudum» der.

«Kibir, hırs ve haset.

Bunlar da beş şeyin neticesinden meydana gelir.

I — Çok uyuma,

II — Çok yeme,

III — Vücut rahatlığı,

V — İnsanların övgüsü.

IV — Dünya sevgisi,

Üç şeyden kurtulan kimsenin yeri cennettir:

I — Minnetten. (Verdiğine minnet etmez),

II — Zahmet (Halka zahmet vermekten çekinir.)

III — Rüsvaylık (Birinde bir kötülük gördüğü zaman onu kınamaz.)

Hikmet:

İbn-ül Kary'e Hoccac'ın yanına gittiği zaman Hoccac O'na şunları sorar:

S — Küfür nedir?

C — Ni'mete fazla sevinmek,

S — Rıza nedir?

C — Allah'a emirlerine boyun eğmek; ve kötülüklere sabır.

S — Sabır nedir?

C — Kızgınlığı tutma.

S — Hilim nedir?

C — Güçlü anda şevkatli davranmak,

S — Kerem nedir?

C — Dostluğu koruma ve hakları yerine getirmek

S — Kanaat nedir?

C — Açlığa ve elbisesizliğe sabır

S — Zenginlik nedir?

C — Basit vasıtasıyla, küçük olan şeyi büyütme

S — Hamiyet nedir?
C — Kendinden aşağıda bulunanı başı üstünde dur· durmak.
S — Secaat nedir?
C — Düşmanların, kâfirlerin yüzüne hamle yapmak ve savaş mevziinde sebat etmek.
S — Akıl nedir?
C — Doğru konuşmak ve insanları sevindirmek
S — Adalet nedir?
C — İsteğini bir tarafa atıp, gidiş ve inancını sağlamlaştırmak
S — İnsaf nedir?
C — Davalılar arasında eşitlik
S — Zillet nedir?
C — Eli boşken hastalanmak ve rızkın azlığından dövünmek
S — Emanet nedir?
C — Gerekeni yerine getirmek
S — Hiyanetlik nedir?
C. — Güçlü olmakla beraber gevşek davranmak
S — Anlamak nedir?
C — Düşünmek ve eşyanın hakikatını anlamaktır.

Hikmet:

Hekim şöyle der:
«Sekiz şey sahibine zillet verir:
I — Çağrılmayan sofraya oturmak
II — Ev sahibine emretmek
III — Düşmanlarından yardım beklemek
IV — Konuşan iki kişinin arasına sokulmak,
V — Başkana hakaret yağdırmak

VI — Rütbesinin götürmediği mevkide oturmak,
VII — Kimse dinlemediği halde konuşmak
VIII — Yakınlarından olmayanla dost olmak.

Hikmet:

Bûzûr Cumhür'e sorarlar: «Hangi şey-doğruluğuna rağmen — söylese de, sahibini kötü bir duruma düşürür?»

«Kişinin kendini övmesi. Çünkü başkasını çekemiyenin övüldüğünü, kızgının müşfik olduğunu, bulamazsın. Haset edici bir cömert, ümitsiz bir zengin ve dostu olan bir başkan göremezsin.

— «Bilginlerin kalplerini mal bürür mü?»

«Kalbine malı sokan bilgin değildir» cevabını verir.

Hikmet:

Hekim: «Dıştaki zorluk, içteki kinden daha iyidir» der.

Bûzûr Cumhür'e: «Dünyada gamlı ve kederli olanlar şu üçüdür» der.

I — Sevgilisinden ayrılan aşık,
II — Çocuğunu kaybeden anne ve baba.
III — Zenginken fakir olan kimse.

Hikmet:

Amr b. Ma'di: «Yumuşak söz, kayalardan daha sert olan kalpleri yumuşatır. Fakat sert söz, ipekten daha yumuşak olan kalpleri sertleştirir» der.

Hekim şöyle der:

Ağrı, sızı cesedin hastalığı olduğu gibi, hüzün de ruhun hastalığıdır.

Yemek, cesedin gıdası olduğu gibi, sevinç te ruhun gıdasıdır.»

BEŞİNCİ KISIM.

AKLIN VE AKILLILARIN ÜSTÜNLÜĞÜ HAKKINDADIR:

Şanı yüce olan Allah aklı en güzel şekilde yaratmıştır. O'na: «İlerle» diyor. O'da hemen ilerliyor, «gerile» diyor, O'da geriliyor. Şöyle buyurmuştur: «İzzetime ve celâlime yemin ederim ki senden (akıldan) daha üstün bir şey yaratmadım. Seninle alıyorum, seninle veriyorum, seninle hesaplıyorum ve seninle cezalandırıyorum». Bunun doğruluğuna delil şudur: Allah kullarına iki şeyle emretmiştir: Yap ve yapma. K. Kerîmde belirtildiği gibi, bunların ikisi de akıl üzerine mevkuftur:

«Akıl sahipleri».

«Ey akıl sahipleri Allah'tan korununuz.»

Akıl kelimesinin iştikakı olan «Ukkal» dan «ma'kıl» sığınılacak, sakınılacak yer, tepenin başına kurulmuş ve zorla sığınılan kale anlamına gelir. Hiç bir güç onu aşamaz, O'nu yıkamaz ve ezemez.

Hikmet:

İran'lı bir filozofa akıllıya «niçin akıllı denildiğini» sorarlar, O da:

«Akıllı kimseyi tanıtan şu dört belirtidir.

I. Kendisine zülmeden kimseyi günahından dolayı bir tarafa bırakmak,

II. Kendinden aşağı bulunanlara tevazu göstermek,

III. Hayır yolunda birisi, kendisini geçtiği zaman, O'nu geçmek için yarışmak,

IV. Allah'ını daima anmak; ilim hakkında konuşmak, sözün fayda vereceği yeri bilmek ve bir zorlukla karşılaştığı zaman Allah'a sığınmak.»

CAHİLİNDE İŞARETLERİ VARDIR:

İnsanlara zorluk çıkarması, zülûm yapması, kendi durumunda bulunanlara eziyet vermesi, ileri gelenlere karşı kibirli olması, bilgisizce konuşması, hatadan dolayı susması, bir zorlukla karşılaştığı zaman kendisini yok etmesi ve hayırlı bir iş gördüğü zamn ondan yüzünü çevirmesi.

Hikmet:

Said b. Cübeyr şöyle der:

«İnsanın akıldan daha üstün bir şey giydiğini görmedim: O, kırılırsa düzeltir, yıkılırsa kaldırır, zelil olduğu zaman azizlendirir, fakirleşirse zenginleştirir.»

İlk önce muhtaç olduğu şey — aşağıdaki hikâyede de görüleceği gibi — Akılla kaynaşmış ilme ulaşmasıdır:

Hikmet:

Başbakan Yunan Nuşirevan'a akıl ve aklın yapacağı işler hakkında bir mektup yazar. Nuşirevan'da O'na teşekkür eder ve:

«Ey filozof! Akıl hakkında takdim ettiğin mektup cidden güzeldi. Ben ve benden önce geçen Devlet başkanları yalnız akılla süslenmişizdir. O'na aykırı hareket etmek bize nasıl mümkün olur? Çünkü Allah'a en yakın

olan akıldır. Akıl dünyada güneş gibidir, güzelliklerin kalbidir. Her insandaki güzellik, akıldan dolayıdır. İnsan vücudundaki akıl ağaçtaki rütubet gibidir. Bu rütubet ağaçta olduğu müddetçe ağaç yeşillenir, büyür ve meyve verir. Şayet rütubet olmazsa ağaç kurur, dolayısiyle kesilir. İnsan da böyledir: Aklı tam, bedeni sağlam olduğu müddetçe arkadaşlığı, yolculuğu iyi ve faydalı olur. Fakat aklı olmaz, cehalette ona galip gelirse bu durum hayat için iyi olmaz, ölümden başka hiç bir şey onu temiz çıkartmaz.

Akla aykırı ve onun emrettiği şekilde hareket etmezsem nasıl yardım alabilirim? Çünkü başkan ve halk için akıldan daha iyi bir şey yoktur. O'nun aydınlığıyla, çirkin — güzel, iyi — kötü, hak — batıl, doğru — yalan tefrik edilir.

Buzür Cumhûr şöyle demiştir:

Şu iki şey birinde bulunmazsa, kişi olgun olamaz: Şecaat ve akıl.

Hikmet:

Lokman Hekim şöyle demiştir:

«İlminden yararlanılmıyan, aklını ilmine arkadaş yapmayan alim olamaz.»

Nuşirevan Büzur Cumhûr'den: «İnsanlar içinde en akıllı olmasını isteyen kimdir?» diye sorunca, o'da şöyle cevap verir:

— Bana düşmanlık yapmak isteyen düşmandır.

— Niçin?

— Kötülükten emin olmak için.

Çoğalan her şey o nisbette tehlike getirir, fakat akıl geliştikçe dostu artar.

— İnsan için en lüzumlu şey nedir?

— Akıldır.

Bütün filozoflar şöyle demişlerdir:

«Bütün eşya akla, akıl ise deneye muhtaçtır. Akıldan daha üstün bir zenginlik, cehaletten daha şiddetli bir fakirlik yoktur. İlmi çok olanın akla ihtiyacı daha fazladır.»

Bilginler : «Akıl başkandır, askerleri vardır: Temyiz, hıfz, düşünce, anlama, ve ruhun akılla sevinci. Çünkü vücudun durması akıl sayesindedir. Ruhun aydınlık lâmbası odur. Oradan vücudun her tarafına ışık dağılır. Akıllı kimse hiç bir zaman kederlenmez. Çünkü o üzüntüyü gerektiren şeyi yapmaz * ve aklın önem vermediğine o önem vermez.

Hikmet:

İbni Abbas'a şöyle sorulur :

— Akıl mı yoksa edep mi daha hayırlıdır?

— Akıl. Çünkü akıl Allah'tan, edep ise kuldan bir tekliftir.

Abdullah b. Mubarek'e de aynı soruyu sorarlar. O da:

— Akıl

— Akıl nedir?

— İlmi öğrenmek ve onunla amel etmek.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

«Allah kullarına akıldan daha hayırlı bir şey vermemiştir.»

Oklidese biri şöyle der:

«Ruhumu mahv etmede rahat etmem.»

O'da: «Kalbimden kini çıkarmadan rahat etmem» der.

Hekim şöyle der:

«Lâşeden kötü koku geldiği gibi, cahilden de cehalet kokusu kokar. Dolayısiyle komşu ve yakınlarını rahatsız eder.»

Hikmet:

Hekime «Akıl nedir» diye sorulur. «Şu yirmi üç şeyi birbirine bağlayan düğümdür. Bu düğüm olmasaydı iyi ile kötü birbirine karışırdı» der.

«Tevhitle-şirki, imanla-küfrü, tedbirle-tedbirsizliği, islâmla-gafleti, yakinle-şekkı, kurtuluşla-belâyı, cömertlikle-cimriliği, güzel ahlâkla-kötü ahlakı, tevazu ile-gururu, düşmanlıkla-dostluğu, övgü ile-yermeyi, sehv ile-cehli haya ile - hayasızlığı, hakla-batılı, vakarla - hafifmeşrepliği, aydınlıkla - karanlığı, keremlikle - devleti, taatla masiyeti, Allah'ı zikirle - gafleti, rıza ile - hasedi, sünnetle - bid'atı, rahmetle - kasaveti ve hikmetle - ahmaklığı. Kitabın sahibi şöyle der:

«İnsanların bütün güzelliği akıldadır. İlimler ve ameller akla racidir.»

Tercümenin bittiği tarih
22 Ağustos 1969 Süleymaniye

NOTLAR VE İZAHLAR

Birinci Kaynak:

1 K. Kerim, İbrahim suresi A. 24

2 Cuma hakkında bir çok hadisi şerifler vardır: Muhaddisler ve fakihler, cuma için kitaplarında hususi bölümler ayırmışlardır.

3-4 K. Kerimde geçen bu iki kelime (arş ve kürsi) hakkında kelâmcılar ve müfessirler çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır.

Kürsi Arapça bir isimdir, taht mânasına gelir. (Bak. İslâm Ans. 6/1088) Bu kelime K. Kerimin **iki yerinde geçmektedir.** (2/256, 34/33) Birinci ayeti kerimede kürsi kelimesi geçtiği için buna ayet-el-Kürsî denilmektedir. İkinci ayetteki kürsi kelimesi Hz. Süleyman'ın tahtını ifade etmektedir (a. g. y) Bu kelimenin «Arş'ın» bir müteradifi olduğunu iddia edenler de vardır (Hasan-ı Basri)

Arap dilinde bir çok değişik manaları taşıdığı gibi, bu milletle kültürel bağları kuvvetli olan diğer milletler de, değişik şekillere bu ismi vermişlerdir (İran'lılar, üstüne keçe örtüp altına ateş mangalı koymak suretiyle kışın ısınmayı temin ettikleri tahtadan yapılmış bir çerçeveye bu ismi vermişlerdir. Doğu illerimizde de bunu yer yer görmek kabildir) Daha geniş malumat için Cl. Huart'ın İslâm Ansiklopedisindeki «Kürsü» maddesine (V/1085) bakınız.

5 Ayet-i kerime (İktibas)

6 Ayet-i kerime (İktibas)

7 Münker ve Nekir:

Ölüyü kabirde sorguya çeken iki meleğin ismi. Kaynakların bildirdiğine göre, mü'minler kolaylıkla onların suallerini cevaplandırabilecekler, günahkârlar ve inkârcılar ise zor cevap verebileceklerdir. Aynı şekilde mü'min kabirde ceza ile tazyike çarptırılmayacağını fakat inkârcının bir tazyikle karşılaşacağını -bu kaynaklar- bildirerek kabirdeki sorgu işlemini bir ayrıma tabi tutmuşlardır. bk. al-Nesafi, şark Ebu hanife, Haydarabad 1321, S. 22)

K. Kerim bu azaptan bahsederken, «Melekleri onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken, nasıl olacak, bakalım» (VI / 93)

Münker ve Nekir isimleri K. Kerimde açıkça geçmektedir» Hadiste Tirmizi'de (cenaiz bab: 70) geçer.

8 İbni Abbas:

Eb-ül-Abbas Abdullah b. Abd-ül-Muttalib b. Hişam büyük sehabilerden olup Hz. peygamberin amcazadesidir. Hicretten üç yıl önce Mekke'de doğmuş, 68 tarihinde Taif'te vefat etmiş, cenaze namazını Muhammed b. Hanife eda etmiştir. İlim ve anlayışının gelişmesi için Hz. Peygamber dua etmiştir. Devrinde ki İslâm cemaatı her hangi bir mesele ile karşı karşıya bulundukları zaman O'na müracaat ederler ve gereken cevabı O'nda bulurlarmış. K. Kerimi tef'sir eden ilk sahabedir.

9 Hızır:

El-Hadr (bozulmuş şekli Hızır) yeşillik anlamınadır. Bunun hakkındaki malumat K. Kerim'in, (XVIII/59-81) ayetlerine bağlıdır.

Hz. Musa yanındaki delikanlı ile mecma'al-Bahreyn'e doğru yol alır. Buraya geldikleri zaman yanlarında bulunan balığı -şeytan eseri- unutmuş olduklarını görürler. Halbuki balık fırlayıp, suya atlar ve kaybolur. İki seyyah balığı ararlarken Allah'ın bir kulunu (Hızır'ı) bulurlar. Hz. Musa' kendisini irşad etmesini ister. O'da kendinin yapacağına Musa'nın tahammül edemiyeceğini söyler.

Bu husus için bakınız.

1 — K. Kerim XVIII/59-81, 11/261 (Bunlarla ilgili tefsirler)

2 — Buhari «ilm» Bölüm: 16, 19, 44, Enbiya, 27
3 — Müslim, fezail'ül-Hadis 170-174
4 — El-Tırmizi, Tefsir XVIII/I,
5 — Taberi vs.

10 — Öşür:

Luğat manası «Ondan bir» olup, ictimaî yardım için maldan alınan onda bir nisbetindeki verginin adıdır. Bu tabir ekseriya zekât ve sadaka manasına da kullanılmaktadır. (b.k İs. Ans. IX/482 den Ebu Yusuf s. 31, yahya b. Adem, s. 78, 83, 121, 123)

Bu ifade K. Kerimde bulunmamaktadır. Hukuk kitaplarında da zekât ile öşür vergileri arasında ayrı bir hususî bölüm yoktur. (a.g.y) Bununla beraber, K. Kerimde (VI, 141) ile O'nda bir vergi arasında bir münasebet kurulmuştur. Daha fazla bilgi için bakınız:

Yahya b. Adem el-Kureşi Kitab-ül-Harac. Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrahim: Kitab'ül-Harac al- Maverdi; Kitab-ül-Ahkam as-Sultaniye.

11 HADD:

Sınır, hudut anlamınadır, çoğulu «Hudud» gelir. Çeşitli ilim dallarında hususi bir mana almaktadır (meselâ: Felsefede hadd: Tarif; Astronomide 12 burcun, her birine ait sahaların, 5 seyyareden birine nisbet edilen, muayyen bir kısmına delalet eder. Tasavvufta: Allah'ın sınırsızlığı karşısında kulun sınırlılığı. (Bk. İslâm. Ans. V-1/41)

K. Kerimde: Allah tarafından tayin edilmiş, olan hududa, yani şeriatin hükümlerine, emir ve nehiylerine delalet eder.

Orucun farz olduğunu bildiren ayette: «İşte bunlar Allah'ın hududur; öte tarafına geçmekten kendinizi korumak için, sakın bunlara yaklaşmayın (11/183)

Bu ceza islâm şeriatı tarafından kesin olarak belirtilmiş, değiştirilmesi caiz olmayan bir ceza manasına gelir. Bu cezalar şunlardır:

1 — Kadınla erkeğin gayr-ı meşru münasebeti; taşlama, veya dayak,

2 — İftira (bunun için dayak)

3 — Alkollü içkiler (dayak)
4 — Hırsızlık (ellerin kesilmesi)

12 — Huzeyfe:

13 — Davud (A.S.)

İsrail peygamberlerinden biri olup, kendisine Zebur gönderilmiştir. K. Kerimde bu peygamber hakkında bir çok kıssalar vardır. «Ya Davud! Dünyada insanlar arasında hak ile hüküm etmeğe seni vekil kıldık» (XXXVIII/25) Taberi Hz. Davut hakkında mufassal bilgi vermektedir (Terceme-i Taberi 373-375)

14 — Kayser.

Arapça'da Bizans imparatorluğu için kullanılan bir tabirdir. Hz. Peygamberden önce, Araplar. Bizans'la münasebet kurmuşlardı. Bu sebepten şairler (özellikle İmr-ülKays) sık sık Kayser'ı zikrederler.

Hz. Peygamber devrindeki Bizans imparatorluğunun başında bulunan Heraclius'a mektup gönderdiğini biliyoruz. (Daha geniş bilgi için sayın hocamız Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın «İslâm Peygamberi» adlı önemli eserinin birinci cildine bakınız»

15 — Melik.

«Hükümdar anlamına gelen bu kelimeyi, müslümanlar kullanmaktan bazan çekinmişlerdir. Çünkü K. Kerimin birçok yerlerinde (meselâ Allah yüce hükümdar ve haktır. XX/133) bu kelimenin Allah'ın kudretini ve mutlak hakimiyetini bildirmesi, müslümanların bu kelimenin dışında kalan bir kelimeyi kullanmaya yöneltmiştir. Bu sebepten Muaviye'nin «malik» ünvanını almasını iyi karşılamamışlardır. (İsl. Ans. VII/664)

Bu ünvan etrafında Melik'ın politika ve tutumunu ortaya seren çoğu da öğüt mahiyetinde bulunan birçok eserler vardır. (meselâ: İbn-i Abi-l-Rabı'-nın «Suluk-ül-malik fi-tedbir-ıl-Memalik) adlı eseri.

6 — Emir:

«Emr», «İmar» ve «Amire» buyurmak manasınadır. Bu kökten gelen «Emîr» bir millet üzerinde hüküm ferman olan kimse (bk. Firuzabadi, Kamusta. II/132), reis ve kumandan (ist. Ans.

Emir mad. IV/260) anlamına gelir. Bu kelime ile teşkil edilmiş şu mürekkep kelimelere bakalım.

1 — Emir-ül-mü'minin: (Müminlerin Başbuğu) Bu unvan ilk defa olarak halife Ömer'e (R.A.) verilmiştir. (a.g. yer s. 263)

2 — Emir-ül-Müslimin: (müslümanların Başbuğu) Evvela murabitler tarafından kullanılmıştır.

3 — Emir'ül-Umera: (Emirlerin emiri, ordunun başkumandanı) Abbasiler devrinde askeri vazifeleri deruhte edene verilirdi. Osmanlı devletinin eski teşkilâtında eyalet valileri demek olan beylerbeyine ait lâkapların başında Emîr-el-Umera tabirini görüyoruz. (feridun Bey, Münşa'at-es-Selatin, ist. 1274, 1, 9, 462, 542) XIX. asırda mülkiye rütbeleri ihdas ve tevsî edilirken, amir'-el-Umera'lık rütbe-i saniye sınıf-ı sânisi derecesinde, bir mülkiye rütbesi addedilmiş, daha sonra bu iki rütbe miralay ve nihayet kaymakam rütbesine muadil ve fakat teşrifattan onlara mutekaddim tutulmuştur, bu vaziyet mülkiye rütbelerinin ılgasına kadar devam etmiştir. (Devlet Salnamesi sene 1269, 1278, 1328. İslâm Ansk. IV/264)

17 Şekik Belhi:

Meşhur Sofi ve şairlerden olup, ibrahim Edhem'in mürididir. Tekva ve arifane sözleriyle meşhurdur. Hicrî 153 tarihinde vefat etmiştir.

18 Harun Reşid:

(İbni Muhammed-el-Mehdi b. Ebu Cafer el-mensur) Abbasilerin beşinci halifesidir. 147 de doğmuş, 170 de büyük kardeşi Musa Hadi'nin yerine Bağdat'ta tahta geçmiştir. Başa geçmeden önce Rumlara karşı yaptığı savaşla, meşhur olmuş. Bu giriştiği savaşlarla üsküdar'a kadar gelmiştir.

Başa geçince ülkenin sınaî yönünden gelişmesi için gayret göstermiş, Şarlman'la dostluk münasebetleri kurmuştur. Hicrî 193 tarihinde Tus'ta ölmüş, türbesi bugün mevcuttur. (Kamus-ül-A'lamdan kısaltılarak. VI (4722)

19 Abbas: Harun Reşid'in veziridir.

20 Fudayl b. İyaz: Abû. «Ali el-Fündinî et-TALAKANÎ (? — 803) Eski devrin en meşhur sofilerinden olup. Harun Re-

şid'in muasırıdır. Künyesinde Horasan'lı olduğu anlaşılıyorki, gençliğinde Abivard ve Sarahs arasında yol kesen bir eşkiya efradın dan olması da bununla tevafuk etmektedir. Bir gün nasılsa K. Kerîm'in: «İman edenler için Allah'ın zikri önünde kalplere huşu gelmek zamanı gelmedi mi?» (LVII/15) âyeti okunurken işitmiş ve bunun üzerine hidayete kavuşmuştur. (İsl. Ans. IV/681) ilk tahsilini Ebîverd'te yapmış, Kûfe'ye gitmiş züht, tekva, irşad ve mevize ile uğraşmış, ömrünün son kısmını Mekke'de geçirmiştir. Harun Reşid'le bir çok konuşmaları vardır. (Kamus-ül-A'lam V/3416).

21 **K. Kerîm el-Casiye S. A. 21**

22 **Ömer b. Abd-ül-Aziz. (682-720)** b. Mervan b. el-hakem, Abu Hafs eş-Şacc, Emevî halifesidir.

Babası Abd-ül-Aziz uzun yıllar Mısır'da valilik yapmıştır, anne tarafından Hz. Ömer (I) den gelmektedir.

Küçük yaştan itibaren adalete düşkünlüğü ile dikkatları çekmiş, başa getirilince bunu icraatında göstermiştir. Giriştiği — İslâma bağlı olarak — İç işlerindeki reformlarla, devlet mekanizmasını İslâm'ın rayına oturturken, bir yandan da İslâm kültürünün ikinci kaynağı olan hadislerin toplatılmasını valilere bir mektupla bildirmiştir.

23

24 **Ebu Kulabe-i Rekkaş (Abdül-Melik b. Muhammed).** Meşhur muhadislerden olup, ittikasiyle tanınmıştır. Ezberinde altmış bin hadisin olduğu rivayet edilir. Hicrî 276 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. (Kamus-ül-A'lam. I 1755)

25 **Süleyman b. Abdül Melik** (b. Mervan b. Hekim)

Emevî Meliklerinin yedincisi, Mervanoğullarının dördüncüsüdür. Hicrî 54 te doğmuş, kardeşi Velid'in ölümü üzerine 96 tarihinde başa geçmiş, iki yıl 8 ay başta bulunmuş, 99 da vefat etmiştir. Ömrü harple geçmiş adîl bir melîkdir. (Kamus'ül A'lam, IV/2618)

26 **Ebu Hazım :**

27 **Ebu Musa el-Aş'ari: (Abdullah b. Kays)** (? — 663 ?)

Sehabeden olup hicretten önce Yemen'den Mekke'ye gelerek İslâmiyeti kabul etmiş, Habeşistan'a hicret etmiş, Hayber fethedilince Medine'ye dönmüştür.

Peygamberimiz zamanında Aden ve Yemen'in sahil bölgelerinde valilik yapmış. Hz. Ömer zamanında ise Kûfe ve Basra valiliklerinde bulunmuş, İsfehan ve Nuseybini fethetmiştir. Sıffın vak'asında Hz. Ali'nin hakemliğini yapmış; hadiseden sonra Mekke'ye gitmiş, en eski rivayete göre 42 (662/663) yahut 52 senesinde vefat etmiştir. (Bak. Kamus'ül A'lam I/764) İsl. Ans. IV/392; İbni Sa'd Ya'kûbi Belazuri)

28 **Biat:** «Bey'» ve «Mebi'» satmak (Kamus C. III/194), satışın el sıkmakla tamamlanmasıdır. (Lisan-ül Arab. IX/374) Halifenin başa geçmesiyle birlikte onu tasdik etme gayesiyle eli üzerinde yapılan sadakat yeminine denir.

Bu husus Sakîfe gönünde, halife Ömer tarafından tesbit edilmiştir: «Ömer «— Ey Ebu Bekr, elini aç-dedim; o elini açtı ve ben O'na biat ettim» demiştir. (İbni Hişam' S. 1013 den İsl. Ans-11/582).

29 **Mansur; (Ebu Ca'fer Abd-ul-lah b. Muhammed)**

Abbasî'lerin ikinci halifesidir. Hicrî 95 tarihinde doğmuş, 136 yılında tahta geçmiş. Anadolu'nun garp cihetlerinden bir çok yeri fethetmiş, 145 tarihinde Bağdat'ı tesis ederek hilâfet merkezini oraya kaydırmış 158 tarihinde, Hac için gittiği Mekke-i Mükerremede ölmüştür. (Ya'kubî II/409, 420, 425, 430 v.s.)

30 **Mübarek b. Fudayl**

31 **Hasanı- Basri:** (el-Hasan b. Eb-ıl Hasan el-Basri) (642-728) Hicretin ilk asrında yaşamış büyük bir tabi'dir. Sehabeden Osman b. Affan ve Abdullah b Abbas (R.A.) gibi önemli sehabelerle görüşmüştür. (Kamus-el-A'lam III/1944).

Babası futuhat esnasında esir edilerek Maysan'dan Medine'ye götürülmüş idi. Orada meşhur Zeyd b. Sabit'ın azadlıları arasına girerek. Ummu Salame azadlılarından Hayre adında bir kadınla evlenir. (İsl. Ans. V-I/314).

Hasan-ı Basri şer'i ahkam, fıkıh ve hadis zamanında devrin en mümtaz sîması olur, ders halkasına bir çok bölgelerden gelen

öğrenciler devam ederler. Yaptığı büyük hizmetlerden sonra 110 tarihinde vefat etmiştir.

32 **Zeyn'ül Abidin:** (Ali b. Hüseyn, b. Ali b. Ebu Talib) Oniki imanın dördüncüsüdür. Hicrî 46 da dünyaya gelmiş. 15 yaşında iken Kerbelâ hadisesiyle karşı karşıya gelmiş, Şam'a götürülmüş oradan kurtulduktan sonra Medine'ye çekilmiş ve kendini ibadete vermiştir. 94 te Medine'de ölmüş ve amcası Hz. Hüseyin'in yanına defnedilmiştir. (İbn-i Hallıkan, vefayat s. 320)

33 **İbn-i Mes'ud:** (? — 625)

Büyük Sehabilerdendir. Gözde bir aileye mensup değildi. Gençliğinde çobanlık yapardı.

İslâmiyeti nasıl kabul ettiği hususunda değişik rivayetler vardır. Bunlar arasında şu rivayeti kaydedelim. Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekr'ile birlikte müşriklerden kaçarken koyunları otlatmakta bulunan Abdullah ile karşılaşırlar. Süt isterler, O'da vermez. Bunun üzerine Hz. Peygamber hiç yavrulamamış bir koyunu çağırır, memesini sıvazlar, süt akmaya başlar, daha sonra memeyi eski durumuna getirir.

İslâmiyete büyük bir gönülle bağlı ve Hz. Peygambere hizmetten başka hiç bir şey düşünmiyen bir sehabidir. Açıkta ilk defa Kur'anı O'nun okuduğu rivayet edilir. Hemen hemen bütün savaşlarda bulunmuştur.

K. Kerîme ve hadise olan vûkufuyla meşhurdur 848 hadis rivayet etmiştir. (Bunun için bak: İbn-el-Haceri (İsabe, İbn-i Sa'd: Tabakat).

34 **Hişam b. Abd-ül-Melik:** (? — 743)

Emevî halifelerindendir. 724 tarihinde halife oldu. İlk yaptığı iş Ömer b. Yezîd b. Hübeyre'yi Irak valiliğinden azledip yerine Halid b. Abdullah el-Kasrı'yi tayin etmek oldu Ez-Terceme-i Taberi III/435).

35 **Muaviye:** Ebu Süfyan'ın oğlu olup. İlk Emevî saltanatını kurmuştur. Mekke'nin fethinde müslüman olduktan sonra Hz. Peygamberin yanına katip olarak girer, dört halife zamanında önemli görevlerde bulunur, Hz. Osman şehid edilince o'nun intikamının

alınmasını ister. İhtilâflar alıp yürür. Hz. Ali'nin şehadetinden sonra kendini yegâne halife ilân eder.

İcraatı ve politikası hakkında «Asr-ı Seadet» adlı eserin onuncu cildine, İslâm Ansiklopedisinin «Muaviye» maddesine bakınız.

36 Harut ve Marut:

Bu hususta K. Kerîm'de geçen ifade şöyledir: «İki melek:...» ve Süleyman küfre sapmadı. Babilde'ki iki meleğe, Harut ile Marut'a bildirilmiş olan şeyler ile insanlara sihri öğreten şeytanlar küfre saptılar; fakat melekler: — biz bir fitneyiz (imtihan vasıtasıyız) küfre sapmaktan sakın» — demeden, kimseye bir şey öğretmediler. İşte bu suretle insanlar bunlardan karı ile koca arasına ayrılık sokmanın yolunu öğrendiler» (Bakare Sûresi A. 96)

Çeşitli rivayetlerin yanısıra şu rivayeti alalım: Melekler insanoğlunun yaptıkları kötü fiillere bakarak, onları küçümserler. Hz. Allah ise «sizde aynı durumda bulunsaydınız, öyle yapardınız» der. Ama melekler «biz onların durumunda olsak dahi böyle şeylere teşebbüs etmiyeceğimizi» söylerler. Allah'tan gönderilmesini isterler. O'da aralarında Harut ile Marut'u yeryüzüne gönderir. Büyük günâhlardan sakınmalarını söyledi. Fakat baktıkları bir dâvâda (karı koca arasındaki bir ihtilâf sebebiyle) kadını güzel bulunca, haksız karar verirler. Suç işlerken yakalanırlar. «Dünyada mı yoksa ahirette mi ceza çekmek istediklerini» sordular. Onlarda dünyada çekmeyi kabullendiler. Böylece Babil'de hapsedildiler. (Bu hususta yukarıda verilen Ayet-i Kerîme'nin tefsirlerini yapan tefsir kitaplarına ve Sa'lebinın Kısas-ül-Enbiyasına bakınız.)

İKİNCİ KAYNAK

1 — Velid (Velid b. Abd-ül-Melik b. Mervan b. Hakem).

Emevîlerin altıncı melikîdir. Hicrî 48 de dünyaya gelmiş, 68 de babasının yerine geçmiş, Endülüs, Portekiz ve Türkistan'ın bir çok yerlerini fethetmiş. Harem Şerifi (Medine'de) ve Mescid-ı Aksa'yı (Kudüs'te) tamir etmiş, büyük para harcıyarak Şamda Cami'i Emeviyye'yi tesis etmiştir. 96 da vefat etmiştir. A'lam VI/4692)

2 — Abd-ül-Melik: (b. Mervan)

Emevîlerin beşinci melikidir. Babası Mervan 1. annesi Aişe binti Muaviye'dir. Hicrî 26 (646/647) doğmuş. Babası sağ iken kendisine biat edilmiş, halife olduğu zaman İslâm devletinin yarısı Abdullah b. Zübeyr'in hakimiyeti altında yirmi bir sene hüküm sürmüş H. 86 de ölmüştür.

3 — Bakara Sûresi A. 247

4 — Ali İmran S. A. 269

5 — Ardûşir: Arapça tercemede (Nasiha'nın) bu isim «üzduşir» olarak geçtiği halde tarih kitapları bu ismi yukarıda verdiğimiz şekilde zikretmektedirler. (Bakınız: el-A'lam I/106-7, ez Terceme-i Taberi II/162-63, Firdevsi, Şehname).

Gazali' Nasiha'da bu isimden çokça zikretmesine rağmen, bunun hangi Ardûşir olduğunu belirtmiyor.

«Bu isimle İran'da bir kaç hükümdar geçmiştir, Bunların üçünün Sasanî Sülâlesinden oldukları tarihen sabittir. Kiyaniyan sülâlesine mensup bir Ardüşir'in olduğu İran ve İslâm tarihleri belirttikleri halde Yunan kadim tarihlerinde ve onlardan alınmış Avrupa tarihleri üç tane gösteriyor. (Geniş malûmat için adı gekaynaklara bakınız).

6 — Behram. (Behram Gûr) (421 — 438 veya 439)

Yezdgird I. nın oğludur. Kardeşi (Şahpur) ve kabilenin başka bir kolundan olan Husravla yaptığı savaştan sonra başa geçti. Şiddetli bir mizacı olduğundan O'na «Gûr» (yaban merkebi) demişlerdir. 16-17 senelik saltanattan sonra eceliyle ölmüştür.

Nuşirevan' (Enuşirevan) dan sonra en şöhretli bir hükümdardır. (Firdevsi: Şehname. Hikmet İlydın, Behram-ı Gun menkıbeleri, TM, V, 275-290. İsl. Ans. II/452-3 de Ahmet Ateş'in makalesi).

7 — Nuşirevan Enuşirevan

Hz. Muhammed: «Ben Nuşirevan gibi adil bir melikin zamanında doğdum» diyerek bu melikin adaletini dile getirmiştir. Hadis için bak: Taberi II/265)

Eski İran Melîklerinden, Sasanîler, sülâlesinin yirmincisi olup Araplarca «Kisra» Rumlar'ca «Chosroés» ismiyle meşhurdur. (El-

A'lam VI/4621) 531 tarihinde babasının yerine geçmiş, Hint'lilerle. Rumlar'la ve Turanîlerle harp ederek ülkesinin hudutlarını genişletmiştir. 579 yılında vefat etmiş, adaleti dillere destan olmuştur. (Geniş bilgi için Şehnameye'ye bakınız) Burhan-ı Kat'i, kendisine Nuşirevan-ı Adil denilirdi. (İsl. Ansk IX/370).

Dehhak: Mitolojiyle karışık eski İran tarihine göre, İran'lılara hücum etmiş kahraman bir Arap'tır. Zerdüşt'un kitabı olan Zend Avesta'da buna benzer bir efsane vardır. (El-A'lam V/2977 ve Şehname).

Efrasiyab:

Şehname ve diger İran geleneklerine göre Turanlıların büyük ve kahraman kağânının farsça adı olup, İran destanlarında mühim bir rol oynar (Bak. Isl. Ans. II/192. Şehname M.E.B. Klasikleri arasında Necati Lugal çevirisi. II/170, 230, 425, 431, 438 v.s.)

10 — Yezdicurd:

Sasanî krallığından üç kralın ismidir.

I — Sasanî'lerin XIII. kralı olan IV. Behram'ın oğludur.

II — XV. kraldır. Zerdüştliğin yayılması için çalışmıştır.

III — XXIX. kraldır. Sa'd ibni Ebu Vakkas ordusuyla savaşmış ve neticede mağlup olmuştur.

11 — Tabiî: Hz. Peygâmberin sehabesiyle görüşmüş kimseye denir.

12 — Süfyan-ı Sevrî : (Ebu Abdullah b. Saîd)

Müctehit imamlardandır. 95 de Kûfede dünyaya gelmiş, 161 de Basra'da vefat etmiştir. Mezhep sahibidir. Süfyan b. Uyeyne (108 - 198) «Ben helâl ve haramı tefrikte bundan daha bilgin kimse görmedim» demiştir.

13 — Mağrib: Arap müelliflerinin Berberistan veya küçük Afrika denilen (Trablus, Tunus, Cezayir ve Fas) kısmına verdikleri isimdir.

14 — Feridun: İran efsanelerine göre Dahhak'ın istilasiyle dağlara kaçıp, Dahhak'ın yıkılmasiyle İran tahtına geçmiş Pişdadiyan sülâlesinin V. hükümdarıdır.

15 — Zülkarneyn: K. Kerîm'de XVII/59 (ve. devamın) da adı geçen Zülkarneyn büyük bir Cihangir adalete tutkun ve her türlü savunma vasıtalarını bilen bir hükümdardır. (Bu hususta yukarıda verilen sûreye bakınız.)

İbn-ı Esir K. Kerîm'de geçen Zülkarneyn'in **Büyük İskender** olduğunu belirtiyorsa da, müfessirler bu görüşü kabul etmeye yanaşmamışlardır. (Fazla bilgi için bakınız: İsl. Ansk. V-II/1078 İskender Mad. Hızır, Md., Ta'lebi: Kises'ül Enbiya, Kahire 1310 v.s.)

İKİNCİ BÖLÜM :

1) **Aristo: (ARİSTUTALİS)**

İslâm felsefecilerinin iyi tanıdığı ve tanıttığı bir Yunan feylesofudur.

M.Ö. 384'te Makedonya'nın stajire şehrinde doğmuş ve 322 senesinde Halki'de kasabasında ölmüştür.

Eflatun'un derslerine yirmi yıl devam etmiş, sonra İskender'in hocalığını yapmıştır.

2) **Sokrat:** (Socrate) [470 - 400] Eski Yunan'ın meşhur filozofudur.

Eski Yunan'ın binlerce Tanrı anlayışına karşı çıktı, tek Tanrı fikrini savundu. Düşmanları gençliğe dinsizlik aşılıyor diye itham ettiler. Mahkeme zehir içerek ölmesine karar verdi. O'da mahkemenin kararına uydu.

3) **Büzurg Mihr (b. Bahtagon)** Merv'li olup Sasanî hükümdarı Anuşirevan'ın meşhur veziridir. Rivayete göre, darb-ı mesel olmuş bir çok hakimane sözleri vardır. (İsl. Ans. II/846)

Kitapta Büzûr Cümhur olarak geçmektedir.

4) **Kısas:** Kelime lûgat bakımından, müsavat mânasına olup, «cinayette ödeşme» «misli ile cezadır».

Bu husustaki ayet-i kerimeler: II/178, II/179 «Kısas'ta sizin için hayat vardır» (Bu konu için fıkıh kitaplarına bakınız.)

5) **Katade: (Ebu Amr Katade b. en-Nu'man el-Ensari el-Evsi ez-Zeferi)**

Ebu Said el-Hudri'nin kardeşidir. Bedir ve diğer savaşlarda bulunmuş, Uhut savaşında bir gözünden yaralanmıştır Çokca hadis rivayet etmiş, hicrî 23 de ölmüştür.

6) **Rahman Sûresi: 8**

7) **Ahnef b. Kays (? — 687)**

Beni Tamim kabilesine mensup olup, Tamimlilerin İslâmiyeti kabul etmelerine ön-ayak olmuştur. (Çocukluğunda geçirdiği bir hastalık sebebiyle bacakları çarpık kalmış, bu yüzden «çarpık bacaklı» mânasında «Ahnef» denilmiştir.»

8) **Yunan.**

9) **Kayser: (Yukarıda bilgi verildi)**

10) **Fağfur:**

Fergana'dan İran'a geçmiş bir tabir olup Çin İmparatoru mânasına gelir ve Çin'ce tien-tsâ (göğün oğlu) nun tercümesidir. (İbn-al-Esir, VII/221 den İsl. Ans. IV/446).

11) **Zeyd b. Eslem:**

Hz. Peygamberin eshabındandır. Z. Sabit b. Akrem'in amcazadesi olup, Bedir savaşına iştirak etmiştir.

12) **Emir (yukarıda izah edilmiştir)**

13) **Abdurrahman b. Avf.**

Eshab-ı Kiramdan ve Aşare-i mübeşşereden (cennetle müjdelenmiş on kişi) olup, künyede ismi Abd-ı Amr ve bir diğer rivayete göre Abd-ül-Ka'be imiş. Hz. Peygamber bu ismi vermiştir. Hicretin 31 inde 75 yaşında iken vefat etmiştir.

14) **Halid b. Velid:**

Sehabenin ileri gelenlerinden olup büyük bir İslâm kumandanıdır. İlk önce müşrik ordularına kumanda ederken (Uhut taki rolü büyüktür) daha sonra Hicretin altıncı senelerine doğru Amr b. el-As ile beraber müslüman olmuştur. Büyük savaşlar vermiş bulunan bu ünlü kumandan hicretin 21 inde Humus'ta (diğer bir rivayette Medine'de) ölmüştür.

BÖLÜM: III

1) **Raiyye:** Dil bakımından bu kelime «otlayan hayvanlar mânasına olup, istılah bakımından «yöneticinin yönetiminde bulunan bütün halk» mânasınadır. (bk. firuzabadi, Kamus IV/983).

2) **Harac:** Lugat mânası yerin hasılatından veya işçi olarak çalıştırılan kölelerin ve çocukların emeğinden elde edilen şey» olup sonraları, toprak mülkiyetinden dolayı, devletce fertlerden alınan resme ıtlak olunmuştur. Şer'i lisanda gayr-ı müslim tebadan alınan resimleri ifade eder» (Geniş bilgi için bk. İsl. Ansk. V-I/222, Eb-ül-A'la Mardi'nin makalesine)

3) **Öşür:** (Yukarıda izah edilmiştir.

4) **Sasanîler:** İran hükümdarlar sülalesi,

5) **Mehdi: (el-Mehdi, Ebu Abd-ul-lah Muhammed)**
Abbasî halifesidir. Cömert ve hilmiyle tanınmıştır.

6) **Humus:** Suriye'de Asî nehrinin meydana getirdiği geniş vadide kurulmuş bir şehirdir 50,000 nüfusludur. Osmanlı idaresi zamanında Şam vilâyetine bağlı bir sancaktı.

7) **Said b. Ömer:**

8) **Âl-i İmran sûresi A. 159**

9) **Taha sûresi: 29**

10) **Süleyman b. Abd-ül-Melik (bilgi verildi)**

11) **Haccac: (Haccac b. uYsuf: 661-714)**
Devlet adamıdır. Emevîler zamanında çeşitli valiliklerde bulunmuş, birçok isyanları bastırmıştır. İcraatı hakkında bir çok şeyler söylenir. Hıssî feveranlara eğilmeden o'nu tetkik etmek yerinde olur.

BÖLÜM: IV

1) **Me'mun** (786 - 833) (Abdullah b. Harun el-Reşîd) Abbasî halifelerinin yedincisidir.

2) **Eflâtun** (M.Ö. 429 - 347).

«Platon» isminin Arapçalaştırılmış şeklidir.

Eserleri İslâm düşünürlerine tesir etmiştir. Bu eserler üzerine gereken şerhler yapılmıştır. Eflatunun bıraktığı eserler, bu sayede korunmuş ve Batı'ya takdim edilmiştir.

3) **Cizye:** İslâm devleti sınırları içinde kalmayı isteyen gayr-ı müslimin, hukukunun korunması için hükûmete verdikleri verginin adıdır. (Bütün fıkıh kitaplarında bu husus «cihad» bölümünde işlenmiştir. Bilhassa: **Ebû Yusuf**: «Kitab-ül-Harac» maverdi: «Ahkam-üs-Sültaniyye» Şafî': Kitabül-Ümm» v.s.)

4) Üzdüşir. (Ardeşir) Eski fars dilinde **Artahşasra** Yunan: Artaxerxes. İran hükümdarlarından bir kaçının adıdıdr. İslâm âleminde ancak bu ismi taşıyan muahher Sasanîler hakkında doğru malûmat vardır. Ardaşir I. (226-241) Ardaşir II. (379-383) ve Ardaşir III. (628-629) Isl. Ans. IV/306.

5) **eş-Şuara Sûresi: 214-215**

6) **İskender - (bilgi verilmiştir.)**

7) **Perviz.** (Hüsrev Perviz)

Sasanîlerin XXII. kralıdır. Adaleti ile meşhur Nuşirevan'ın (mânası: tatlı ruhlu, İsl. Ansk. IX/370) torunudur. (El-A'lam, III/3045).

8) **Ya'kub b. Leys. (es-Sıfar)** Horasan taraflarında hüküm sürmüş bulunan «Beni Leys» devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır (el-A'lam, VI/4801).

9) **Abdullah b. Zahir:**

10) **Ehvaz:** Abbasî devletinin bir eyaleti olup, garpta — Irak, şark ve cenupta — fars eyaleti ve şimalde — Cibâl eyaleti ve hususiyle bu eyaletin bugün Lûristan denilen kısmı ile çevrilmiştir (İsl. Ans. IV/210, Streck'ın hazırladığı madde) kitapta geçen eb-ül-Hasan el-Ehvez ismine kaynaklarda rastlıyamadım.

11) **Dârâ: (Darayavahuş) (Darius)** adının Arapçalaştırılmış şeklidir. Darob ve Dârâv şeklindeki yazılışlarına da rast gelinir.

İslâm müellifleri iki Dârâ tanır:

I — İsfendiyar'ın oğlu Bahman'ın oğlu Kadim Dârâ,

II — Kadim Dârâ'nın oğlu Daradır (Kitapta geçen bu ikincisidir.)

Şehname sahibi firdevsi her ikisi için de bir bölüm ayırmıştır.

12 — en-Nisâ sûresi A. 12

İKİNCİ KISIM :

1) **Mubed Mubezan (F.)** Arapça'ya «Mubez» şeklinde geçmiştir. Mobezan, çoğuldur. Mânası: Mecusilerin reisi, demek olan pehlevî'dekî magupat'tan gelmektedir. Bunların krallığın muhtelif yerlerinde görev görürler, ruhani sınıfı teşkilâtlandırırlar. (Bunun için baki Ya'kubî Tarih I/207, Mes'udi VII/103, Şehname v.s. İsl. Ansk. VIII/394)

2) **er-Ra'd sûresi A. II**

3) **Mansur (Ebu Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas)** Abbasî halifelerinin ikincisi olup H. 95 te doğmuş 158 de ölmüştür.

ÜÇÜNCÜ KISIM :

1) **Kalem sûresi A. I**

2) **Alak sûresi: A: 3-5**

3) **Yusuf sûresi A. 55**

4) **Calinos (Galien, Galenus).**

Meşhur Yunan filozofu ve doktorudur. Milâdın 131 tarihinde Bergama'da doğmuş, 200 tarihinde ölmüştür. Bir çok eserleri vardır.

DÖRDÜNCÜ KISIM:

1) İbn-ı Mukaffa'

Meşhur edebiyatcılardan olup, önceleri İranlı bir mecusi iken, Abbasî halifelerinden Seffah'ın amcası İsa b. Ali'ye müracaat ederek İslâm'a giriyor ve O'nun kâtibi oluyor. Nuşirevan zamanında pehleviye terceme edilmiş bulunan «Kelile ve Dimne» yi Arapça'ya çeviriyor. Daha sonra Basra valisi Süfyan b. Muaviye ile istihza ettiğinden o tercemeye garaz bağlar, dinsiz olarak itham edilir ve bu durum O'nun kızgın bir fırın içinde yakılmasına sebep olur.

2) Hikmet:

İlk nazil olan âyeti kerimelerde Hz. Peygamberin vaaz ve irşadları mânasına kullanılmaktadır. (bk. K. Kerim XVI/126, LIV/4). Bundan başka «mukaddes vahyolunmuş kitab» (bk. K. Kerîm III/ 43,75 158; V/110; XVII/41; İncil'i ifade eder. XLII/63) Bizzat K. Kerimin müradifi olarak alınmıştır. (bk. K. K. II/231; IV/113; XXXIII/34; LXII/2) II/252; XXXVIII/19 da Davud (A.S.) ve XXXI/II de hakim Lokman için geçer. Bu son Ayet-i Kerimedeki tabir Taberî (Tefsir XXI39) tarafından «din ilmi (fıkıh), akıl, doğru sözler şeklinde ve Beyzavi (neşr) Fleischer, II/113) tarafından «Hikme, ulamaya göre nazarî ilimleri iktisap etmek ve yapabildiği kadar iyi, mustahsen ameller işlemek itiyad-ı tamını kazanmak sayesinde, insan ruhunun kemalını ifade eder» şeklinde izah olunmaktadır.

Lugatcılar Hikme'yi aşağıdaki şekillerde tarif ederler: «En iyi ilim vasıtası ile, en iyi şeyin bilinmesi» (Lisan, XV/30) «Kazaî bir hükümde adîl olmak, eşyanın hakikatını olduğu gibi bilmek ve iktizasına göre, hareket etmek (Tac-el-Arus, VII/253) mevzuun sebeplerini, hakikatini, beşer kudretinin yetişebildiği kadar, haddi zatında oldukları gibi aramak olan ilim (Kâtip Çelebî) filhakka bu kelime ibtidâ Arap dilinde Yunan Sophia'sında delalet eden falsafa kelimesi ile müradif olmuştur. (bk. İbn-i Haldun, Mukaddine, Bulak I/399; Kâtip Çelebî, III/89; İslâm Ansiklopedisi V-1/481'den)

Hakkında birçok rivayet bulunan ve halk tarafından isabetli olarak en çok hikmetiyle bilinen Lokman Hekim hakkında aşağıdaki yazıyı veriyoruz :

3) Lokman :

Hangi yemin?

K. Kerîm'deki Lokman Hekimin mi?

Hipokratın mı?

Hipokrat yemininin Batı tıb okullarına girişi Avrupa Rönesansının başladığı sırada idi ki Sicilya'daki müslüman Arap tıb okullarının direkt nüfuzunun bir sonucu olarak Palermo şehrinde ilk modern tıb okulu kurulmuştur. Lâkin o günlerin Hıristiyan âleminin, faydalandıkları müslüman tıb otoritelerini zikrederek onların düşünce ve kültürlerine olan borçlarını belirtmekten kaçınmaları karekterleri icabı bulunuyordu. Katolik kilisesi bu sebeple tıb öğretimini eski putperest okullarından almayı tercih etmişti. Hıristiyan dünyasının fırsat düşkünü (Optonist) siyasetine o günlerin ileri müslüman bilginlerine tercihan, tıb alanında putperest hekimleri otorite olarak tutmak daha uygun geliyordu.

İşte Palermo Tıb Okulunun ve ondan sonra Avrupa'da kurulmuş olan, bütün diğer Arap müesseselerinin eski dinsiz Yunan filozof ve tabibi Hipokrat'ın (M.Ö. 460 — 377) adı ile Hipokratik Tıb Okulları diye adlandırılmasının tarihî gerçeği budur. Şu da kayda değerki; Hipokrat yazmalarında (Asklepiadis yemini) diye anılan tören, eski dinsizler törenlerinden bir parça olup bugünün tıb çalışmalarında hekimlere yaptırılan «Hipokrat yemini» diye bilinmişti. Bu yeminin gerçekci olmayıp modası geçmiş bulunan bazı meslekî ahlâk unsurları taşıdığı nadiren düşünülmüştür. Bundan maâda bu unsurlar İslâmî bakımdan hattâ noksan ve kusurludur da. (Lokma yemini) ise hasta ile hekim arasındaki gerçek psikolojik ilişki ile ilgilidir. Hipokrat yemininde ise durum böyle değldir. Lokman, modern maddeci hekimlerin kaba ve gayrı şahsî davranışlarını mahkûm eder ve kendilerine daha insanî ruhî bir yaklaşma empoze eder.

HİPOKRAT YEMİNİNİN METNİ:

Şimdi Hipokrat yeminini birlikte okuyalım:

«Kendilerini şahit tuttuğum Hekim Apollon, Asklepios, «Hygicia» ile bütün ilâh ve ilâhelere yemin ederimki bu yemini ve içindeki taahhütleri yerine getirmeğe söz veriyorum:

1. Bana tıb hükümlerini öğretmiş olan kimseye ebeveynim,

çocuklarına da kardeşlerim gibi muamele yapacağım. Kazancımı onlarla paylaşacağım ve tıb hünerini ücretsiz olarak onlara öğreteceğim.

Konferanslar vereceğim ve kendi oğullarıma yapmış olacağımı gibi onlara öğütler vereceğim. Tıb teminatını verip zorunlu yemin yapmadıkça dışarıdakilere tıbbın esrarını vermiyeceğim.

2. Öğüdüm hastaya sadece fayda getirmek ve zarar vermemek olacaktır. Hiç kimseye kendi isteğiyle de olsa, zehir vermiyeceğim ve o yolda tavsiyede bulunmayacağım. Çocuk düşürmeyi teşvik edici öğüt vermiyeceğim.

3. Hayatım ve mesleğim kutsal ve temiz olacaktır. Evlere sadece hastalarımın hatırı için gireceğim. Onlara hiç bir suretle zarar vermiyeceğim. Kadınları, erkekleri, hürleri veya köleleri kendi zevkim için kullanmıyacağım. Muayene esnasında veya tesadüfen, insanların hayatı ile ilgili eşittiklerimi başkalarına söylemiyeceğim, onu bir sır olarak saklıyacağım, yeminimi yerine getirirsem daima başarılı olacağım ve hayatımda mesleğimde şerefli olup bütün halktan saygı göreceğim. Yeminimden dönersen haksızlık olacaktır.»

Montpellier okulundan bize geldiği muhtemel olan diğer bir yemin metninde bir ek yemin vardır: «Mesane taşlarını asla kaldıramayacağıma ve onları daha ehil olanlara bırakacağıma yemin ederim» (o zaman cerrahî işini yapan berberler vardı.)

ALKMEON'un ÖĞRETİMİ İLE K. KERİMDEKİ LOKMAN'IN ÖĞRETTİKLERİ ARASINDA GÖZE ÇARPAN BERABERLİK:

Hipokrat'tan 100 yıl önce bir diğer filozof ve hekim doğmuştur. Bu, Güney İtalya'da Kroton Yunan kolonisinin bir üyesi olan Peiritoos'un oğlu Alkmeon (M.Ö. 511-497) idi. Avrupa literatüründe ise Alsimon, Almon, Alcimon, Lokman gibi çeşitli adlarla anılmaktadır. Kendisi Pitagoras'ın bir şakirdi ve Sokrat öncesi ünlü filozoflardan biri idi ve daha ziyade profesyonel olarak öğrencilerine tıb üzerine dersler veriyordu. Bunlardan üçü — Botinos, Leon ve Batillos — eserlerinin kalıntılarında geçmemktedir. Alkmeon hakkında en

fazla bilgi, bize Diogen Lertios'un vakayinamesi ile ulaşmaktadır.
sûresindeki ayetlerine benzemektedir. Bu sure Mekke'de nazil olmuş
tek ve aynı şahıs olduğu hükmettirmektedir.

ALKMEON'UN DERSLERİ:

Alkmeon'un dersleri aşağıdaki esaslarda özetlenmektedir.

I — Alah'ın birliği, Bilinmezliği her şeyden haberdar (Habir) olma sıfatı, sınırsız ilmi.

2 — İnsan ruhunun ölümsüzlüğü.

3 — Sezişlerimizle haber, bilgi ve tahminlerimizin yegâne sebep ve kaynağını teşkil eden aksiliklerle zıddiyetlerin sonsuz tevalisi,

4 — Yükselmiş bir insanın en iyi vasıfları, namus ve tevazu'dur.

5 — İnsan bilgisinin karasızlığı ve bundan elde edilen faydaları

Alkmeon (Lokman) tevhid akidesine gelince, kendisi bir pitagoreon olduğuna göre buna şaşılmaz. Alkmeon sağlam bir vahdet-i vücudcu olup politeizm ve polipragmatizm diye bilinen tabiatın «müteaddit yaratıcı kuvvetleri bulunduğu» inancının müthiş düşmanı idi.

Alkmeon'un birçok çağdaşları bir Allah'a inanıyorlardı.

O çağda Tek Allah'a inanan yalnız Alkmeon değildi. Aynı inanca sahip filozoflar arasında Miletli Anaksimandros (M.Ö.: 610-545) herşeyin Apeiron tarafından yaratıldığını beyan etmiştir. (Apeiron: «Belli olmayan sonsuz» anlamına gelir). Bu filozofa göre Apeiron'un yaşı yoktur, ölümsüzdür, başlangıc ve sonu yoktur.

Bir diğer filozof, Kolofon'lu Ksenofoni (M. Ö. 580) Politeizmin büyük düşmanı idi. «Elegien» eserinde yalnız bir Allah bulunduğunu, diğerlerinin Homer ile Hesiod'un artistik hayalerinde yaratılmış olduğunu söyler. Burada «Bir her şeyden, herşey Bir'den» demiş olan Efes'li Heraklitos'u da zikredebiliriz. Alkeon'un inancına göre güneş, ay ve yıldızlar da insan ruhu gibi bir tek ilâhî

kuvvetle hareket ederler. K. Kerîm'de şöyle diyor: «Görmez misin ki: Allah geceyi gündüze ve gündüzü geceye çevirir, güneşi ve ayı da mukadder bir zamana kadar herbiri yolunda hareket halinde yaratmıştır. Ve Rabbın her yaptığından haberdardır» keza: «Yerde ve göklerde ne varsa Allah'ındır, şüphesiz Allah kendi kendine yeterdir ve Hamd O'na mahsustur» demektedir.

Alkmeon Diogen Lertios'a göre, sonraki nesillere «Peri Fisesos» (tabiat hakkında) adlı bir eser bırakmıştır. Bu eserden ancak bazı parçalar kalmıştır: «Ey benim oğlum» sözleri ile başlıyan bu eserdeki sözler, K. Kerîmde Lokman'ın oğluna ana babasına minnettar olmasına dair verdiği öğütlerindeki sözlerin aynıdır: 31 nci sûrenin 15 nci âyetinde şöyle devam ediyor:

«... Ve onlar seni Alah'a şerik koşmaya zorlarlarsa onlara itaat etme» Alkmeon'un bununla kendi oğluna değil, kendi oğlu gibi saydığı halkını, müridlerini, kastettiği anlaşılıyor.

LOKMAN'IN K. KERÎMDE YAZILI ÖĞÜTLERİ:

Alkmeon, insanın dünyadaki durumunu sistematik olarak inceleyen Pitagorcu'ların ilkidir. O'na göre insan zekâsı (bilgisi) ile Alah'ın bilgisi (ilmî) şöyle farklıdırki: Allah yaratıcı sıfatiyle herşeyi katiyetle bildiği halde insan zekâsı tahmin ve ihtimalle bilir Hayvanlar ise daha az gelişmiş bir farketmeye sahiptirler. Onlar görüp geçirirler ve sadece tepki gösterirler.

K. Kerîmde Lokman şöyle der:

«Oğlum!. Küçük bir hardal tohumu bile, yerde, gökte veya bir kaya üzerinde olsun, Allah'ın izniyle yeşerir, zira Alah bütün incelikleri bilendir.»

«Saat ilmi Allah'tadır. Yağmuru gönderir, rahimdekini bilir, hiç bir insan yarın ne kazanacağını veya başına ne geleceğini ve nerede öleceğini bilemez. Ancak Allah herşeyi kesin olarak bilir.»

Alkmeon'un sakirtlerinden Brotinos'tan şunu öğreniyoruz: «Peyritoos'un oğlu Kroton'lu Alkmeon, Brotonos ile Leon ve Batillosa şöyle demiştir:

«Dıştan ve içten şeyler hakkında yalnız Allah'ın kesin bilgisi vardır; insan onlar hakkında ancak tahminde bulunabilir.»

Doğmamış bir ceninin gerçek cinsiyetinin tesbiti ve karakte-

ristiklerinin tarifi, insanların bilgisi dahilinde olmadığına dair K. Kerîmdeki ayetlerle Alkmeon'un eserinde bu konudaki Lâtince metin arasındaki benzerlikte yukarıdaki misâllerle birlikte mütalaâ edildiğinde Alkmeon ile Lokman arasında bir çeşit manevî ve idelojik bir bağ olduğu ve her ikisinin de aynı ve tek kişi olduğu hakkındaki kanaat kuvetlenmektedir.

Alkmeon ile Hipkrat arasında bir kıyaslama:

Alkmeon'dan bir yüz yıl sonra doğmuş olan Hipokrat, sadece çağının tıb bilgisinin bir allamesi idi. O daha ziyade Helen (Yunan) âleminde Alkmeon'dan fazla tanınmış ve populer olmuştur. Bu da Alah'ın birliğine (monoteist) inanan filozofların, ister demokratik ister diktatörlük olsun, Helen müesseseleri tarafından devlet dinine uymadığından hoş görülmediği ve Hipokrat'ın Politeist ve Konformist olduğu sebeblerine bağlanabilir. Bu görüş, Sokrat zamanında resmî politeist akidesine hücum ederek Monoteizmi va'zetmiş olan Sokrat'ın idamı ile de desteklenebilir.

Maruf ve meşhur bir hekim ve teşrihçı (Anotomist) olan Alkmeon, insan azası tahlil ve teşrihlerini yapıp tarif ederek kendi duygu ve buluş teorisini geliştirmiştir. O'na göre: Işık ve ses hızları gözlerden ve kulaklardan küçük sinir mesanatı ile ruhun maddî merkezi olan beyine aktarılır. Duygu ve bilgimiz karşıtlar üzerine kurulmuştur. Ancak karanlık mevcut olduğu için ışığı görebiliriz. O'nun karşıtlar sistemi, Pitagor faraziyesi gibi yalnız 4 uc noktadan ibaret olmayıp, dış dünyadan görüp not ederek bilgi alabildiğimiz sonsuz tamamlayıcı bir karşıtlar silsilesine (devamına) de maliktir. Fizikî hayatımız süresince elde ettiğimiz izlenimler bu prensibe dayanmaktadır. Hastalık veya sağlık karşıtları sayıca ahenkli olmasına bağlıdır ve tedavi ile karşıtların kaybolmuş tabiî ahengini (Harmonisini) tekrar kurmaya yardım edilmiş olur. Bu demektirki; (Contraria Contraribus Curantur) prensibi Hipokrat'tan yüzyıl önce, Alkmeon tarafından ileri sürülmüştür.

Alkmeonu'un ruhun ölümsüz olduğu ve fizikî ölümle yok olmadığı inancı yukarıda belirtilen eserlerde geçmektedir. Aynı şey Lokman'ın tasavvufu ile ilgili olarak Kur'an'da da açıklanmıştır. «Yaratılışınız veya yetiştirilmeniz ruh gibidir» âyetinde İslâm tasav-

vufun «Nefs-ül-Küllî, Vahdet-ı-Vücud» esasını Hint'li İslâm düşünürü Şah Veliyulah'ın Apparentizm'inin başlıca hükmü olarak izleyebiliriz. Alkmeon diyorki:

«Birisinin ölümünün derhal yeni bir doğuşa döneceği hayat devresinin nasıl kapanacağını hâlâ keşfedemediğimiz için fizikî ölüm vukubuluyor» Lokman, Alah'tan ilham almış bir filozof ve hekimdir. O'nun tarihî şahsiyeti müslümanlar için, bir imansız Ansiklopedist olan Hipokrat'ın şahsiyetinden çok daha mühimdir. K. Kerîm, insanın ruhî gelişmesini önemli sosyolojik anlam taşıyan şu derecelere ayırmaktadır.

1) Allah'ın Elçileri (Resulleri),

2) Enbiya (Nebîler)

3) Hükema (Filozoflar),

4) Rasihûn fil-İlm (İlimde derinleşenler).

Kur'an, LOKMAN'DAN BAŞKASI OLMAYAN BÜYÜK filozof ve Hekim ALKMEON'UN HATIRASINI MUHAFAZA EDEN YEGANE İLÂHÎ VAHİYDİR:

Lokman bir filozof ve araştırıcı olarak bir tıb otoritesi idi. Hipokrat'tan yüzyıl önce yaşamış ve ün yapmıştır. K. Kerîm'de : «Muhakkak biz Lokman'a hikmet verdik» şeklinde bahsedilmiştir. Müslümanlar aynı şeyi Hipokrat için söyleyemezler. Hz. Muhammed kendi dili Arapça'yı bile okuyup yazamayan bir ümmî olduğundan eski Yunan perşâmenlerini okuyamıyacağı tabiî idi ve yine iyi bilinmektedirki; Alkmeon'un hatırası Hipokrat tarafından gölgelenmiştir. Sokrat öncesi çağın büyük Yunan (?) filozofu ve hekimi olan Lokman'ın (Alkmeon) hatırasını anan yegâne ilâhî kitap Kur'andır. Eski çağın bu büyük şahsiyeti hakkında yahudi ve Hıristiyan edebiyatında sükût etmiştir.

Şüphesiz Hz. Allah K. Kerîm'de Lokman'ı belirli bir maksatla zikretmiştir. Bu bakımdan, bir müslüman hekîm için «Asklepid veya Hipokrat yemini» yapmanın uygun olmaması gerekir. O'nun yerine K. Kerîm'de sözü edilen «Lokman yemini» ninin aşağıdaki metni kabul edilmelidir.

1) Bana hayat verip rehberlik eden ve pek az kişinin bildiği bir öğrenim imkânı vermiş olan Ulu Tanrıya şükredelim. Şükreden kendi ruhu için şükretmiş olur.

2) Kullukta devama, iyiliği öğütleyip kötülükten alıkoymaya ve karşılaşacağım her olayı sabırla karşılamaya söz veririm.

3) Benden yardım isteyen herhangi bir hastayı asla reddetmiyeceğim.

4) Asla mağrur, kibirli ve kendimi beğenmiş olmayacağım gibi başkalarına üstün bir tavır takınmayacağım.

5) Asla kimseyi tahkir etmiyeceğim ve daima tevazu ve itidal ile konuşacağım.

6) Doğmamış bir çocuk hakkında herhangi bir ön mütalâa, tavsiye veya kötü bir el işlemi yapmıyacağım. Herhangi bir insanın hastalığı ve yaşama ihtimali hakkında asla bir ön hükümde bulunmayacağım, yarın ne olabileceğini ancak Allah'ın bildiğine inanıyorum.

NİÇİN MÜSLÜMAN ÜNİVERSİTELERİNİN TIB FAKÜLTESİNDE LOKMAN YEMİNİ YAPILMALIDIR:

Yukardaki Lokman yemininin tıb öğrenimine başlıyacak her öğrenciye kabulünden önce, yaptırılması gerekli ve yararlıdır. Bir hekimin millî, ırkî, sosyal, mezhebî ve şahsı, bütün etkilerin üstünde olması gerektiği Kur'anda belirtilmiştir. Bu demektir ki, bir hekim kendinebaşvuran herkesin yardımına koşmalıdır.

Bilhassa yeminin 6 ıncı maddesi pek ilginç olup üzerinde durulmaya değer, Rahmin içinde ne olduğunu yalnız Allah bilir ve bizim ona müdahale etmeye, ana-babası ve belki de bütün insanlık için faydalı olabilecek bu yeni hayatı yok etmeye hakkımız yoktur. Hekim, hastasını veya akrabalarını, ya da herhangi birisini hastanın durumunun ümitsiz olduğu veya ölüme mahkûm olduğu hakkında haberdar etmemelidir. Bu gibi telkinler çoğu defa bir ihtimalden öteye geçmediği halde hastanın durumunu daha da kötü-

leştirir. Böyle ihtimallerle bir hekim, hastayı ne kadar ihtiyar, zayıf, itibarsız ve kötürüm de olsa; ümitsizdir» diyerek tedaviden ve ona her yardımı yapmaktan kaçınmamalıdır. Her işte Allah'ın takdiri olduğuna göre, son dakikada bile yeni metod veya ilâç ilhamı ile hastayı kurtarmak ümidini kaybetmiyerek onu terketmemelidir. Hekîm hastaya yalnız maddî imkânlarla değil, moralini de takviye suretiyle yardım etmelidir.

Müslüman hekimler bu yemin öğretilimi izah edilmekle yalnız profesyonel mahir hekimler değil, aynı zamanda İslâm ideolojisine göre büyük moral ve faziletli şahsiyetler de yetiştirilmiş olacaktır.

«Çünkü Allah Hak'tır. Ondan gayrisine çağırma batıldır. Allah ulu ve güçlüdür.)

(Bak. İslamic Rewlew'den kalkınan Dünya mec. (S.K.) S. 64, 65 - 66).

4 — **Hipokrat: (M.Ö. 460 — 377 İstanköylu, Eski Yunanistan'ın ünlü hekimidir.** Demokritos'tan felsefe okumuş, anatomi üzerindeki deneyleriyle herkesi hayrete düşürmüş. İlâçtan ziyade perhize önem verirmiş.

5) **Vehb. b. Münebbih.**

BEŞİNCİ KISIM:

1) **Said b. Cübeyr. (Ebu Abdullah yahut Ebu Muhammed el-Esedi)**

Tabi'lerin ileri gelenlerindendir. Kûfeli'dir. Abdullah b. Abbas ve Abdulah b. Ömer'den ilim almış, fıkıh ve tefsir sahasında asrının en ileride olanı idi. 95 tarihinde şehit olmuştur.

2) **Öklid (Euclide)** Yunan matematikçisidir. Matematik ilminin mûcidi ve piri sayılır.

16 Eylül 1969
Süleymaniye

İÇİNDEKİLER

«En iyi başkan, karekter sahibi kimselerin, yönetiminden dolayı rahat ettiği, karektersizlerin ise korku içinde yaşadıkları kimsedir. Kötü başkan ise bunun aksinedir: İyi karekterli insanlar korkulu bir hayat içinde bulunurlarken, kötüler ise istedikleri gibi yaşarlar.»

«Zülümle zafer elde edilemez, zorla nefes alan kimseden hayat ümit edilmez»

Sinan Yayınevi